

PAGALBOS MECHANIZMO VAIKAMS IR JAUNUOLIAMS, TURINTIEMS ELGESIO
IR EMOCIJŲ SUNKUMŲ BEI JŲ ŠEIMŲ NARIAMS, VERTINIMO ATASKAITA:
TAIKOMŲ METODŲ IR PASLAUGŲ POVEIKIO TIKSLINEI GRUPEI (VAIKAMS IR
TĖVAMS) BEI SPECIALISTŲ, TAIKUSIŲ PAGALBOS MECHANIZMĄ, VERTINIMAI

Rengė:

Doc. dr. Apolonijus Žilys

Dr. Živilė Kėrytė

Recenzavo:

Roma Šerkšnienė

2023

Kaunas

Be VšĮ šeimos santykių instituto sutikimo draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, įskaitant padarymą viešai prieinamais kompiuterių tinklais (internete), išversti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas parduodant, teikiant spaudai ar kitaip perduodant nuosavybėn.

Cituojant būtina nurodyti šaltinį ir už leidinį atsakingą organizaciją – VšĮ Šeimos santykių institutas.

© Viešoji įstaiga Šeimos santykių institutas, 2023.

Turinys

PAGALBOS MECHANIZMO PRISTATYMAS	4
TEORINIS PAGRINDIMAS IR KONTEKSTAS	9
Lietuvoje ir užsienyje taikomų įgūdžių stiprinimo programų, skirtų vaikams ir šeimai, apžvalga ..	14
Dažniausi įvairių pagalbos mechanizmų taikymo sunkumai	16
TIKSLINĖS GRUPĖS NARIŲ (TĖVŲ IR VAIKŲ) KOKYBINIS TYRIMAS	20
Tyrimo metodologija.....	20
Tyrimo rezultatai: duomenų analizė.....	21
Tema Nr. 1. Pokyčiai vaikų ir tėvų tarpusavio santykiuose	22
Tema Nr. 2. “Tai kas svarbu” / palaikantys veiksniai ir nauda.....	29
Tema Nr. 3. Iššūkiai ir sunkumai.....	32
Rezultatų apibendrinimas.....	34
TIKSLINĖS GRUPĖS NARIŲ (TĖVŲ IR VAIKŲ) KIEKYBINIS TYRIMAS	38
Tyrimo metodologija.....	38
Tyrimo rezultatų analizė ir apibendrinimas.....	40
Tėvų tyrimo dalies vertinimai ir modelio efektyvumas	40
Vaikų tyrimo dalies vertinimai ir modelio efektyvumas.....	46
TIKSLINĖS GRUPĖS NARIŲ (SPECIALISTŲ, TAIKUSIŲ PAGALBOS MECHANIZMĄ) TYRIMAS	50
Tyrimo metodologija.....	50
Fokus grupės tyrimo rezultatai: duomenų analizė ir rezultatų apibendrinimas	53
Anketinės apklausos rezultatai: duomenų analizė.....	56
Žinių apie pagalbos mechanizmą po mokymų patikrinimas tarp specialistų grupės.....	56
Probleminių sričių teikiant psichosocialines paslaugas šeimoms vertinimas tarp specialistų grupės	64
Profesinio perdegimo rizikos faktoriai kaip veiksniai sąlygojantys psichosocialinių paslaugų sektoriaus problemines sritis	70
Anketinės apklausos rezultatų apibendrinimas	75
IŠVADOS.....	77
REKOMENDACIJOS IR SIŪLYMAI DĖL PAGALBOS MECHANIZMO TOBULINIMO IR TAIKYMO	81
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	85
PRIEDAI.....	89

PAGALBOS MECHANIZMO PRISTATYMAS

Pagalbos mechanizmas taikytas 9-iose savivaldybėse – Jurbarko, Klaipėdos m., Klaipėdos raj., Mažeikių, Palangos, Plungės, Skuodo, Šilalės ir Tauragės - įgyvendinant projektą „Pagalbos mechanizmas vaikams ir jaunuoliams iš pažeidžiamų grupių bei jų šeimos nariams“ finansuojamą pagal 2014–2021 m. Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo programą „Sveikata“, priemonę „Socialinės integracijos stiprinimo mechanizmai vaikams ir jaunuoliams su aukštos rizikos elgsena ir (ar) iš nepalankių aplinkų“.

Projekto vykdytojas – Viešoji įstaiga Šeimos santykių institutas.

Projekto įgyvendinimo laikotarpis: 2021 m. birželio mėn. – 2023 m. birželio mėn.

Siūlyti problemos sprendimo būdai: stiprinant bendruomenėje teikiamas psichinės sveikatos paslaugas bei gerinant vaikų ir jaunimo gerovę įdiegtas veiksmingas metodų ir integruotų paslaugų pagalbos mechanizmas pažeidžiamiesiems vaikams ir jaunimui bei jų šeimos nariams.

Šis mechanizmas apima:

- Psichologinių problemų, krizių ir psichikos sutrikimų ankstyvąjį atpažinimą ir tikslingą nukreipimą pagalbai.
- Individualų darbą su vaiku, tėvais ir šeima:
  - Pagalba vaikui ir šeimai (ne mažiau 10 val. konsultacijų)
- Darbą grupėje su vaiku, su tėvais ir kartu:
  - Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programa (14 susitikimų po 2,5 val.).
- Taikų tarpusavio konfliktų sprendimą: šeimos mediacija.
- Darbą su vaiko aplinka – aplinka, kurioje gyvena vaikas ir šeima (ne mažiau 16 val.).

Projekto įgyvendinimas sprendė visuomenei aktualią problemą – prevencijos gerinimo, sveikatos netolygumų mažinimo ir specialistų kompetencijų stiprinimo, didinant teikiamų paslaugų pasiūlą vaikams ir jų šeimos nariams.

Tikslinė grupė ir naudos gavėjai:

- Vaikai, turintys elgesio ir emocijų sunkumų bei jų šeimos nariai;

- Specialistai, dirbantys su vaikais ir (ar) tėvais, ir (ar) šeimomis;
- Vietos bendruomenės ir vaikų ugdymo institucijų atstovai, vykdantys prevenciją vaiko ir šeimos gerovės srityje.

Diegiant pagalbos mechanizmą 9-iose savivaldybėse suteikta individuali pagalba ir pagalba grupėje vaikams / jaunuoliams bei jų tėvams daugiau nei 144 vaikams ir jų šeimų nariams.

Pagalbos mechanizmą 9-iose savivaldybėse diegė ir taikė suburtos specialistų komandos (po 11 asmenų iš kiekvienos savivaldybės) – viso 99 specialistai, atstovavę skirtingas profesines kryptis. Pagalbos mechanizmo struktūra, komandos narių vaidmenys / funkcijos ir siekiamas pokytis, dirbant su vaikais ir jų šeimos nariais, pristatyti 1 lentelėje (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. Pagalbos mechanizmo struktūra, komandos narių vaidmenys ir funkcijos ir siekiamas pokytis

	Teorinė perspektyva	Vaidmuo / funkcijos	Apimtis / trukmė	Vykdytojas	Darbo uždaviniai	Metodai, priemonės ir įrankiai	Vertinimo metodai	Siekiamas pokytis
Psichologinių problemų, krizių ir psichikos sutrikimų ankstyvasis atpažinimas ir tikslingas nukreipimas pagalbai	Šeimos sistemų teorija	Pastebėti, atpažinti, tikslingai nukreipti	-	Visi susiduriantys su vaikais ir šeima savo profesinėje veikloje (pvz., mokyklos administracijos darbuotojai, sveikatos priežiūros darbuotojai ir kt.)	Rizikos ir apsaugančių veiksnių vaiko aplinkoje atpažinimas Psichoedukacija tėvams Tėvų motyvavimas įsitraukti į pagalbos vaikui procesą	Konsultavimas, motyvavimo pokalbis, psichoedukacija		Stigmos mažinimas laiku kreipiantis pagalbos Tėvų vaidmens stiprinimas Prevencijos stiprinimas
Individualus darbas su vaiku, tėvais ir šeima: pagalba vaikui ir šeimai	Prisirišimo teorija Kognityvinė ir elgesio teorija Konfliktų teorija	Vaiko ir jo šeimos narių tinkamesnių elgesio modelių ugdymas	Ne mažiau 10 val.	Specialistai, įgiję papildomų žinių (psichologai, socialiniai pedagogai, socialiniai darbuotojai, atvejo vadybininkai, edukologai ir kt.)	Informacijos apie vaiko sunkumus ir pagalbos galimybes tėvams suteikimas Vaikų ir tėvų bendravimo, problemų sprendimo ir tarpusavio santykių gerinimo įgūdžių ugdymas Tėvų motyvavimas priimti pagalbą Tėvystės įgūdžių stiprinimas	Konsultavimas, vertinimas, motyvavimo pokalbis, psichoedukacija, profesinė priežiūra		Bendravimo, problemų sprendimo įgūdžių stiprinimas Vaiko pasitikėjimo tėvais didinimas Mažėjantys vaiko elgesio ir emocijų sunkumai Tėvų pasitikėjimo savimi ir autoriteto sustiprinimas

					Streso atpažinimo ir įveikimo įgūdžių ugdymas			Tėvų įsitraukimo į pagalbos vaikui procesą augimas Savireguliacijos įgūdžių šeimoje gerėjimas
Darbas grupėje su vaiku, su tėvais ir kartu: Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programa		Vaikų ir tėvų įgūdžių ugdymas ir (ar) stiprinimas: jausmų atpažinimas ir raiška, bendradarbiavimas, streso atpažinimas ir valdymas, tinkamo dėmesio rydymas, bendravimo įgūdžiai, pykčio atpažinimas ir tinkama jo raiška	(14 susitikimų po 2,5 val.) - 35 val.	VTRS grupės vedėjai (išklausę 72 ak. val. mokymus)	Vaikų ir tėvų tarpusavio ryšio stiprinimas Vaikų ryšių su bendraamžiais stiprinimas Tėvų įgalinimo ir autoriteto stiprinimas Tėvų socialinio tinklo stiprinimas Tėvų pagalba tarpusavyje ir tėvų pagalba vaikui	Diskusija, vaidmenų žaidimai, porinė ir grupinė veikla, situacijų modeliavimas, profesinė priežiūra	Tikslinių grupių (vaikų ir tėvų bei specialistų) kokybinis ir kiekybinis tyrimai	Gerėjantys vaikų ir tėvų įgūdžiai Tėvų ir vaikų tarpusavio ryšio stiprėjimas Tėvystės įgūdžių stiprinimas Tėvų ir vaikų bendradarbiavimo stiprinimas Tėvų pasitikėjimo savimi ir autoriteto sustiprinimas Vaiko emocinės sveikatos ir gerovės stiprėjimas Mažėjantys vaiko elgesio ir emocijų sunkumai

Šeimos mediacija		<p>Taikus tarpusavio konfliktų sprendimas</p> <p>Pagalba ugdant konstruktyvius konfliktų sprendimo įgūdžius</p>	Pagal poreikį	<p>Specialistas, išklauses 40 ak. val. šeimos mediacijos mokymų programą ir išlaikęs privalomą egzaminą bei įrašytas į LR mediatorių sąrašą</p>	<p>Konstruktyvus konfliktų sprendimas vaiko aplinkoje</p> <p>Skyrybų atvejais, pagalba tėvams ieškant susitarimų dėl bendravimo su vaiku ir lygiaverčio rūpinimosi juo</p>	Konsultavimas, psichoedukacija, profesinė priežiūra		<p>Vaiko apsauga nuo tėvų konfliktų</p> <p>Konstruktyvus konfliktų sprendimas vaiko artimoje ir kitose aplinkose (pvz., ugdymo įstaigoje)</p> <p>Mažėjantys vaiko elgesio ir emocijų sunkumai</p> <p>Tėvų tarpusavio bendradarbiavimo stiprinimas</p>
Darbas su vaiko aplinka		Pagalbos / paslaugų vaikui ir jo šeimai koordinavimas	Ne mažiau 16 val.	Tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius	Abipusės sąveikos tarp vaiko, šeimos ir paslaugų teikėjo kūrimas	Psichoedukacija, konsultavimas, profesinė priežiūra		Gerėjanti vaikų psichinė sveikata

TEORINIS PAGRINDIMAS IR KONTEKSTAS

Pagalbos mechanizmo modelis ir jame pristatomi darbo metodai ir įrankiai turi aiškų teorinį pagrindą. Teorijos, kuriomis vadovautasi, savivaldybėse diegiant pagalbos mechanizme siūlomus darbo metodus ir įrankius:

- **Šeimos sistemų teorija** (Goldberg, Stanton, Goldenberg, 2016). Šeima yra nuolat kintanti gyva sistema. Kaip žmogus, taip ir šeima nuo sukūrimo pradžios, kai susituokia du žmonės, vystosi, keičiasi ir „keliauja“ per skirtingas raidos stadijas bei nuolat sprendžia tam tikrus vienai ar kitai stadijai būdingus uždavinius. Todėl kiekvienai šeimai gali kilti sunkumų: vaikui pradėjus eiti į pirmąją klasę ar sulaukus paauglystės.

Šeimos struktūra nustato ribas šeimoje ir su aplinka, elgesio taisyklės ir kartu apsprendžia tėvų ir vaikų bendravimą bei emocijų reiškimo būdus šeimoje. Emocinis įsitraukimas ir emocinis klimatas šeimoje yra tiesiogiai susijęs su šeimos struktūra. Tėvystės kokybei (*gebėjimas pasirūpinti vaikų fiziniais ir emociniais poreikiais, verbalinė ir neverbalinė komunikacija, jausmų reiškimas, sąžiningumas, lankstumas / nelankstumas, pajėgumas priimti kritiką, gebėjimas užmegzti ir palaikyti socialinius santykius, smurto / prievartos patirtys vaikystėje*) didelės reikšmės turi šeimos narių, o ypač suaugusiųjų, gebėjimas valdyti emocijas ir ypač nerimą. Emocijų išreiškimas yra pagrindinis būdas, kuriuo partneriai ir kiti šeimos nariai apibrėžia tarpusavio santykius ir veikia vienas kito elgesį. Dėl patiriamą išorinio streso išaugęs nerimo lygis šeimoje ir jautrumas tam tikroms temoms gali būti perduodamas iš kartos į kartą (iš tėvų – vaikams). Jei šeimos nariai neturi gebėjimo apmąstyti savo reakcijų į iškilusias emocines dilemas santykiuose ir veikia nerimastingai, šeimos sistemoje atsiranda lėtinio nerimo būseną, kuri menamas ar įsivaizduojamas problemas paverčia tikromis. Todėl šeima praranda atsparumą tvarkytis tiek su viduje, tiek ir su iš išorės kylančiu stresu. Tai gali pasireikšti atsitraukimu ir vengimu spręsti problemą, gąsdinimu, emocijų protrūkiais ir agresija (smurtu), mėginimais sukelti kaltę, karštligiškomis pastangomis palengvinti išgyvenimus (pvz., ramintis alkoholiu). Kai šeimoje į stresą reaguojama pernelyg intensyviai nerimu, sutrinka jos narių (ir ypač vaikų / paauglių) pajėgumas prisitaikyti. Prisitaikymo sunkumai gali paveikti šeimos narių funkcionavimą, pasireikšti įvairaus stiprumo fiziniais, emociniais ar socialiniais simptomais (pvz., nemiga, valgymo įpročių pasikeitimu, emocijų protrūkiais, nerimo,

nuotaikos ir ar / kitais emocijų sutrikimais, bendravimo sunkumais, vengiančiu ir / ar priešišku / agresyviu elgesiu). Sprendžiant vaikų ir paauglių emocišes ir elgesio problemas plačiai taikomos šios šeimos psichoterapijos formos: struktūrinė, strateginė, šeimos sistemų, transgeneracinė, funkcinė šeimos psichoterapija.

- **Prisirišimo teorija** (Steele ir Steele, 1994; Žukauskienė, 2012). Prisirišimas yra emocišis ryšys tarp motinos / tėvo ir vaiko, kuriame tėvai vaikui teikia jam būtiną saugumą ir nuraminimą. Pagrindinis saugaus prisirišimo kūrimo veiksnys yra jautrus ir atliepiantis tėvų santykis su vaiku. Tėvų ir vaikų santykių kokybė turi didelę įtaką vaiko ir paauglio raidai, prisitaikymui ir sutrikimų vystymuisi, o taip pat jo santykiams suaugus. Kai šeima turi pakankamai saugius pagrindus, tuomet kasdieniai konfliktai bei iššūkiai tėvų valdžiai gali būti pastebėti, tinkamai įvertinti ir išspręsti. Programos tikslas yra padėti gerinti tėvų – vaikų santykius ir stiprinti tarpusavio ryšį. Programos unikalumas atsiskleidžia tame, kad pagalbos priemonės / paslaugos yra skirtos vaikams, tėvams bei visai šeimai kartu. Tai skatina visus šeimos narius vienodai prisieinti atsakomybę už tarpusavio santykius, padeda šeimos nariams atrasti stiprybes, išskirtinumus. Buvimas kartu saugioje aplinkoje sudaro sąlygas mokytis naujo bendravimo ir stiprina ryšį.
- **Kognityvinė ir elgesio teorija.** Anot Frederiko Skinnerio (1974), tam tikras elgesys yra pastiprinamas ir pasireiškia dažniau, jei sukelia teigiamas pasekmes arba nesukelia pasekmių. Šia prielaida remiasi pozityvus skatinimas. Išmokstamas elgesys (tiek tinkamas, tiek netinkamas) įsitvirtina, jei patenkina kažkokius vaiko poreikius ar yra kaip nors pastiprinamas. Tėvų ir vaikų sąveikos (socialinio mokymosi) yra abipusės, todėl galima nustatyti tėvų elgesio modelius, kurie skatins vaikų elgesio ir emocišes problemas. Keičiant tėvų elgesį ir vaikų drausminimo būdus, galima užkirsti kelią vaikų ir paauglių elgesio ir emocijų sunkumams atsirasti ir stiprėti. Tėvų supratimas (nuostatos, lūkesčiai ir įsitikinimai) turi reikšmės jų, kaip tėvų, vaidmens atlikimo vertinimui (savęs kaip tėviško vaidmens atlikėjo veiksmingumo vertinimo), sprendimų priėmimo ir vaikų elgesio valdymo / drausminimo veiksmingumui. Vaikai modeliuoja elgesį ir mokosi iš tėvų. Rizika išsivystyti vaikų elgesio ir emocišes problemoms mažinama mokant tėvus ir vaikus kasdienėse natūraliose ir konfliktinėse situacijose taikyti tinkamus bendravimo / socialinius įgūdžius, stiprinant jų gebėjimą atpažinti ir valdyti emocijas ir problemų sprendimo įgūdžius emociškai palaikančiame kontekste.

Vaikams gresia didesnė neigiamų raidos pasekmių, įskaitant elgesio problemas, rizika, jei jie neįgyja pagrindinių bendravimo kompetencijų ir impulsų valdymo kontrolės.

- **Konfliktų teorija** (Račelytė, 2009). Konfliktai yra natūrali bendravimo ir be abejo šeimos gyvenimo dalis. Priešingų interesų, nuomonių, tikslų siekimo būdų susidūrimas yra viena iš natūralių šeimos gyvenimo aspektų. Tarpasmeniniuose santykiuose, o ypač tėvų-vaikų santykiuose, daugiausiai reikšmės turi ne konfliktų dažnumas, o konfliktų pobūdis, t. y. ar dominuoja destruktivūs ar konstruktyvūs konfliktų sprendimo būdai. Konstruktyvūs: ugdo vaikų konstruktyvų problemų sprendimo būdą, stiprina jų gebėjimus reguliuoti savo emocijas, suprasti kitų žmonių emocijas, skatina tinkamą vaiko elgesį. Destruktyvių konfliktų metu vaikas mato nevaldomas emocijas bei sprendimų nebuvimą. Toks elgesio modelis persikelia ir į platesnį kontekstą. Konstruktyvūs tėvų konfliktų sprendimo stiliai ugdo vaikų konstruktyvų problemų sprendimo būdą, stiprina jų gebėjimus reguliuoti savo emocijas, suprasti kitų žmonių emocijas ir skatina teigiamą socialinį vaiko elgesį. Naudojantys destruktivius konfliktų sprendimo būdus tėvai dažnai nevaldomai išreiškia neigiamas emocijas, kurios užkerta galimybę pasiekti abiem pusėms priimtina sprendimo būdą. Vaikams, nuolat stebintiems tėvų destruktivius konfliktus, yra būdingi destruktivūs konfliktų stiliai, sąlygojantys destruktivų problemų sprendimo būdą ir neigiamą socialinį elgesį. Visa tai kelia vaikams bendravimo sunkumus tarpasmeniniuose santykiuose, tiek šeimoje, tiek ir už jos ribų. Tėvų parama ir vaiko emocijų priėmimas padeda vaikui konstruktyviai reguliuoti savo paties emocijas konfliktų metu.

Pagrindinės pagalbos mechanizmo prielaidos ir principai¹

Remiantis aukščiau pateiktų teorijų pagrindu pagalbos mechanizme numatyta, kad organizuojant pagalbą vaikui ir šeimai yra svarbu orientuotis į šeimos stiprybių ir atsparumo atskleidimą, o pagalbos priemonės turi būti:

• ¹ Šerkšnienė, R., Kėrytė, Ž., Pietarienė, R. (2022). Pagalbos mechanizmo, skirto vaikams ir jaunuoliams, turintiems elgesio ir emocijų sunkumų bei jų šeimos nariams, diegimo gairės specialistams ir savivaldybėms. VšĮ Šeimos santykių institutas, Kaunas.

- Sutelktos į išteklių papildymą, o ne tik į trūkumų užpildymą (dėmesys į galimybes, ne į problemą);
- Teikiamos / taikomos ne tik atskiram šeimos nariui, bet ir visai šeimai;
- Taikomos iš sisteminės perspektyvos (o ne kaip atskiri pagalbos metodai ar jos fragmentai) ir svarbus ne tik vaiko, bet ir jo aplinkos (tėvų, ugdytojų, bendruomenės dalyvavimas);
- Orientuotos į prevenciją (ankstyvas atpažinimas), o ne tik kaip pagalba sprendžiant pasekmes / padarinius (reagavimas tik krizės situacijose);
- Sutelktos į bendras pastangas su šeima padedant įveikti jai iššūkius ir nesėkmingus bandymus;
- Vykdomos saugioje ir palaikančioje aplinkoje bendradarbiavimo pagrindu (tarp specialisto ir vaiko / paauglio; tarp specialisto ir tėvų; tarp tėvų; tarp tėvų ir vaikų; tarp skirtingų specialistų ir skirtingų institucijų).

Pagalbos mechanizmas vaikams ir jų šeimos nariams buvo kuriamas vadovaujantis žemiau pateikiamomis esminėmis prielaidomis:

- Vaiko svarbiausi poreikiai – priklausyti ir jaustis saugiam, todėl tiek tėvai, tiek kiti ugdytojai, gerbdami vaiką ir juo tikėdami, gali padėti vaikui augti pasitikinčiu, atsakingu ir savarankišku žmogumi.
- Vaiko elgesys yra išmokstamas (tiek tinkamas, tiek netinkamas) ir įsitvirtina, jei patenkina vaiko poreikius ir įvairiais būdais pastiprinamas.
- Tėvų / globėjų ir vaikų bendravimas turi būti grįstas empatija, autentiškumu ir priėmimu, o suaugusiųjų ir vaikų teisės ir poreikiai yra vienodai svarbūs. Pasirengimo trūkumas, streso perteklius ir kiti nepalankūs veiksniai sukelia sunkumų tėvams. Tinkamai organizuojant pagalbą tėvams, galima juos paskatinti vaiko interesus iškelti aukščiau savo pykčio, nuostatų ir kitų interesų.
- Optimalios vaiko raidos ir sėkmingos tėvystės pagrindą sudaro saugus vaiko prisirišimas prie tėvų.
- Esama pagalbos šeimai sistema yra nepakankama, stokojama sisteminio požiūrio į pagalbos šeimai, atsidūrusioje krizinėje situacijoje, teikimą. Dažniausiai orientuojamasi į pavienių paslaugų vaikui ar tėvams teikimą ar socialinių pasekmių šalinimą. Į šeimą atkreipiamas dėmesys tik atsidūrus krizėje.

- Siekiant padėti vaikui darbas turėtų būti tarpdisciplininis (įvairių specialistų bendradarbiavimas), sisteminis (su visa šeima ir kita vaiko aplinka), orientuotas į ankstyvą vaiko / paauglio elgesio ir emocijų sunkumų atpažinimą ir savalaikės pagalbos vaikui / paaugliui bei jo šeimai organizavimą.

Pagalbos mechanizmo principai:

- Intervencijomis turi būti kuo mažiau kišamasi į privatų šeimos gyvenimą (privatumo principas), tačiau jos turi užtikrinti globą vaikui (vaiko apsaugos ir jo teisių gynimo principas). Vaiko ryšys su tėvais yra ne tik emociškai svarbi, bet ir LR Konstitucijos bei įstatymais ginama ir įtvirtinta vertybė (Lietuvos Respublikos CK 3.5 str. 4 d.: vaiko ir šeimos gerove besirūpinančios institucijos turi siekti, kad tėvai / globėjai / įtėviai ar kiti vaiko atstovai turi dalyvauti sprendžiant vaiko problemas; šeimoje kylantys ginčai turi būtų sprendžiami taikiai – tarpusavio susitarimu; specialistai turi visokeriopai padėti šeimai siekti tokio susitarimo, išlaikant profesines ribas ir įgalinant šeimą sprendimus priimti pačiai).
- Svarbu ankstyvas vaiko sunkumų atpažinimas iki jie nesukelia žalos vaiko raidai ir jo adaptacijai bei rizikos ir apsaugančių veiksnių (individualių ir šeimos) įvertinimas.
- Tėvų / globėjų / įtėvių komunikacijos, konfliktų ir problemų sprendimo, emocinio palaikymo ir reagavimo, emocinio išitraukimo ir veiksmingų vaiko stebėsenos ir drausminimo būdų stoka padidina riziką, kad vaikai susidurs su didelėmis elgesio ir emocinėmis problemomis, įskaitant piktnaudžiavimą narkotinėmis medžiagomis, asocialų elgesį ir nepilnamečių nusikaltimus.
- Dauguma tėvų, kad ir kaip mažai turi įgūdžių, myli savo vaikus ir suteikus tinkamą pagalbą gali jais rūpintis, gali atrasti galimybių sumažinti tarpusavio konfliktus ir bendradarbiauti su specialistais vaiko labui (bendros tėvų atsakomybės principas).

Lietuvoje ir užsienyje taikomų įgūdžių stiprinimo programų, skirtų vaikams ir šeimai, apžvalga

Viena iš svarbių pagalbos mechanizmo savybių – bendrų tėvų ir vaikų grupių, padedančių mokytis bendradarbiavimo įgūdžių ir stiprinti tarpusavio ryšį, organizavimas.

Prisirišimo teorija teigia, kad vaikai / paaugliai daug geriau mokosi, kai yra šiltas ir atliepiantis tėvų elgesys. Tačiau, kai vaikai ar paaugliai turi elgesio ir / ar emocijų sutrikimų, tarp tėvų ir vaikų santykiai dažniausiai nėra šilti ir palaikantys, priešingai – jie yra kupini nepatiklumo, atviro ar užslėpto priešiško ir įvairių nuostatų (pvz., „jis / ji / tėvas / mama / vaikas taip elgsis“; „žinau, ką darys“ ir pan.). Nors vaikai / paaugliai iš pažeidžiamų grupių, turintys elgesio ir emocijų sukeltų sunkumų, ir jų tėvai atskirose ugdymo grupėse įgyja įvairių įgūdžių, tačiau streso situacijose (kilus interesų konfliktui) dėl nuostatų ir neigiamos patirties dažnai nesuvaldo emocijų ir nustoja taikyti įgytus įgūdžius. Bendri įgūdžių praktikavimo užsiėmimai suteikia galimybę tėvams ir vaikams interaktyvių pratimų pagalba praktikuoti tai, ko išmoko atskirose įgūdžių grupėse. Tai taip pat laikas, kai vaikai / paaugliai vadovaujant specialių technikų apmokytiems grupės vadovams gali mokytis tėvus ir vaikus išsakyti kritiką vienas kitam, derėtis, tartis dėl taisyklių, planuoti laisvalaikio / žaidimo laiką, ieškoti geriausių problemos sprendimų ir kartu stiprinti tarpusavio santykius. Tėvai kartu praktikuoja veiksmingus drausminimo įgūdžius, o vaikai mokosi priimti tėvų reikalavimus be audringų emocinių reakcijų (Šerkšnienė ir kt., 2022).

Šiuo metu Lietuvoje prieinamos įvairios pagalbos formos vaikams, tėvams – tėvystės įgūdžių grupės. Nuo 2016 m. visoje Lietuvoje įgyvendinama programa – Kompleksinės paslaugos šeimai. Ši programa užtikrina, kad visoje Lietuvoje vaikams ir tėvams būtų teikiamos kompleksinės paslaugos šeimai: individualios ir (ar) grupinės konsultacijos; savitarpio paramos grupės; socialinių įgūdžių grupės; tėvystės mokymai; šeimos mediacija; šeimos konsultavimas; pavėžėjimo paslauga (nesant galimybių naudotis viešuoju ar asmeniniu transportu); vaiko priežiūros paslauga. Taigi tėvai savo įgūdžius ir gebėjimus stiprina tėvystės įgūdžių ugdymo užsiėmimuose (tėvystės mokymuose) ir savitarpio paramos grupėse.

2019-2020 m. Higienos instituto atliktas tyrimas „Tėvystės įgūdžių ugdymo paslaugų teikimo situacija ir poreikis Lietuvoje“, atskleidė, kad tėvystės įgūdžių ugdymo paslaugos savivaldybėse yra nepakankamos (tik 39-ose iš 43-jų savivaldybių yra teikiamos tėvystės paslaugos tėvams nemokamai). Tyrimas taip pat atskleidė, kad 15-oje savivaldybių

teikiamų tėvystės įgūdžių ugdymo paslaugų nepakanka, 19-a savivaldybių per artimiausius 3 metus planuoja plėsti šių paslaugų pasiūlą.

Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata Lietuvoje stiprinama ne tik įgyvendinant Kompleksinių paslaugų šeimai savivaldybėse programą, bet ir vykdant prevencines programas ugdymo įstaigose bei savižudybių, alkoholio ir psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevenciją sveikatos priežiūros įstaigose.

Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose pradėjus diegti prevencines programas (2008) įtvirtinta tokia prevencijos samprata: „Prevencija – tai įvairių priemonių taikymas siekiant išvengti neigiamų gyvenimo reiškinių mokinių aplinkoje ir ugdyti mokinių atsparumą dar iki susiduriant su jais“. Tačiau ugdymo įstaigose vis dar trūksta ilgalaikių, struktūruotų ir sistemingai įgyvendinamų prevencinių programų.

Didelę dalį įvairių intervencinių ir prevencinių programų inicijuoja ir įgyvendina Lietuvos nevyriausybinis sektorius. Tačiau nepakankama NVO plėtra kituose Lietuvos regionuose / rajonuose (išskyrus didžiuosius miestus) silpnina bendruomenių galimybes pažeidžiamiausioms visuomenės grupėms pasiūlyti aktualiausias paslaugas ir pagalbos priemones.

Tačiau ypač retai pasitaiko / arba visai nėra programų, kuriose vaikai ir tėvai ne tik atskirai, bet ir kartu mokytųsi įgūdžių bei stiprintų tarpusavio ryšį. Kai kuriose savivaldybėse galima surasti pavienių, savarankiškai iniciatyvų, kuriose kartu dalyvauja ir įgūdžius stiprina vaikai ir jų tėvai (pvz., mamų ir dukrų grupė).

Pripažįstant, kad pagalba vaikui privalo būti neatsiejama nuo pagalbos visai šeimai, pastebima, kad vis dar trūksta paslaugų, kurios padėtų stiprinti vaikų ir tėvų ryšį. Ryšys su tėvais vaikui yra svarbiausias ir nuo jo priklauso vaiko atsparumas, gebėjimas reguliuoti emocijas ir kitos socialinės bei emocinės kompetencijos. Vaiko ryšio su tėvais kokybei didelę įtaką daro prierašumas ir psichologinės traumos patirtis (yra / nėra). Šie du veiksniai turi didelę įtaką vaiko ir tėvų galios santykiuose. Šį galios santykį galima subalansuoti ir perskirstyti padedant kurti vaikui kiek įmanoma saugesnį ryšį su tėvais. Saugia erdve vaikams ir jų tėvams kartu mokantis bendrauti, bendradarbiauti, spręsti konfliktus ir kitų įgūdžių gali tapti Šeimos santykių instituto inicijuota ir šiuo metu 9-iose savivaldybėse įdiegta Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programa (nuo 2021 m.). Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programa – tai įvairių įgūdžių stiprinimo programa, įtraukianti visą šeimą į tris skirtingas užsiėmimų grupes (vaikų / tėvų ir tėvų – vaikų).

Tyrimais įrodyta, kad vaikų ir paauglių psichikos sveikata yra tiesiogiai susijusi su jų šeimos kontekstu. Todėl intervencijos taikymas šeimos aplinkai yra daug veiksmingesnis, nei intervencijų taikymas tik vaikų aplinkoje (Ortega ir kt., 2012).

Dažniausi įvairių pagalbos mechanizmų taikymo sunkumai

Šiame skyriuje pristatomi pagrindiniai mokslinėje literatūroje išskiriami sunkumai, turintys įtakos vaikams ir šeimai skirtų pagalbos mechanizmų, modelių ir / ar programų sėkmingam diegimui. Escudero ir Friedlander (2017) teigia, kad sunkumai motyvuojant šeimą įsitraukti į pagalbos procesą, slypi tarp dviejų kontekstų susidūrimo – kliento (vaiko ir jo šeimos) ir profesinio (įstaigų ir specialistų). Dažnai pati šeima, su šeima dirbantys specialistai, šeimą nukreipę specialistai turi priešingas nuomones į kylančias problemas, apie tai, kaip reikėtų spręsti problemas, apie santykių tarp pagalbos teikėjo ir pagalbos gavėjo pobūdį arba apie institucijų sprendimus, susijusius su šeimos gyvenimu.

Išskiriami šie su kliento sociokultūrinio kontekstu susiję iššūkiai (Escudero ir Friedlander, 2017):

- **Nepakankamas šeimos atsparumas.** Labai lengva pamiršti faktą, kad nepriežiūra ir prievarta dažnai pasitaiko šeimose, kurios ir taip turi daug sunkumų, patiria didelį stresą ir turi nepakankamai išteklių ar socialinės paramos. Walsh (2017) rašė, kad dirbant su “į atsparumą orientuota praktika“ svarbu sutelkti dėmesį į šeimos stiprybes / galimybes, o ne problemas. Galimybės siūlo pasirinkimus, problemų paieška priešingai gali sukelti atvirkščią efektą.
- **Receptas emociniam ryšiui neišrašomas.** Nors individualių konsultacijų ir / ar grupinių užsiėmimų metu užmegzti ryšiai su specialistais yra svarbūs, tačiau emocinis ryšys nėra garantuojamas. Ypač svarbu išsikelti adekvačius lūkesčius dirbant su klientais. Tikėjimas / pasitikėjimas klientu ir jo siekiamu rezultatu padeda specialistui užmegzti pasitikėjimu grįstą santykį su klientu ir siekti pokyčių pamažu, priimant ir neigimą, ir pasipriešinimą.
- **Patiriamas lėtinis stresas.** Viena iš aplinkybių, apsunkinančių specialistų darbą su daug streso patiriančiomis šeimomis, yra šių šeimų sunkumų ilgalaikiškumas ir pastovumas. Įprastai konsultantas susitinka su šeima jau praėjus ilgam laiko tarpui po to, kai šeima jau būna išmėginusi įvairias pagalbos priemones savarankiškai / ar nukreipta mokyklos, seniūnijos ir / ar kitų institucijų.

Anot Escudero (2013), šeimos susiduriančios su šiais iššūkiais dažniausiai turi šiuos 7 bruožus:

1) **Priklausomybė nuo socialinių paslaugų.** „Priklausomybė“ yra tipiškas daugialypį stresą / įtampą patiriančios šeimos bruožas, pasireiškiantis bejėgystės jausmu ir kitomis išorinėmis šeimos problemomis (pvz., nedarbas, smurtas artimoje aplinkoje, lėtinė liga ir kt.). Kartais ši priklausomybė nuo socialinių paslaugų šeimai tampa iššūkiu, nes šeima pati savo aplinkoje nebeieško resursų (pvz., vaikai nebesikreipia paramos į tėvus, kurie neteikia paramos ir vienas kitam; šeima nesikreipia dėl paramos į giminaičius / draugus / kaimynus / ugdymo institucijas ir / ar atsiriboja nuo jų ir pan.), galinčių padėti jai įveikti ir išspręsti kilusius šeimos sunkumus. Šeimos savo sunkumus „permeta“ / „atiduoda atsakomybę“ išspręsti specialistams. Deja, socialinių paslaugų specialistai, kuriuos paprastai slegia daug sudėtingų šeimų atvejų, linkę išsiugdyti paternalistinį požiūrį į šias šeimas, o tai tik sustiprina jų priklausomybę ir iniciatyvos stoką. Šios šeimos yra linkusios perleisti savo rūpesčius rūpestingiems specialistams.

2) **Užsitęsę sunkumai / ligos.** Kai kurios psichologinės problemos ir šeimos disfunkcijos ypatybės reikalauja tęstinių paslaugų (pvz., smurtas artimoje aplinkoje, psichikos sutrikimai, patirtos traumos, artimųjų netektys, priklausomybės, socialinė izoliacija, sunkios vaikų lėtinės ligos ir t.t.). Kai kurie sunkumai kartojasi per kelias kartas, tokie kaip, alkoholizmas, nusikalstama veikla, smurtas ir prievarta. Pačios šeimos dėl iš kartos į kartą perduodamų vertybių ir internalizuotų normų bei taisyklių, dažnai nesupranta problemos ir priskiria jas savo įprastam elgesiui. Todėl dažnai reikalinga tęstinė ir kompleksinė pagalba visai šeimai.

3) **Neigiamų gyvenimo įvykių seka.** Anot Escudero (2013) daug streso patiriančių šeimų istorijose įprasta aptikti ilgoką neigiamų gyvenimo įvykių grandinę, tokių kaip pavyzdžiui, netektys, įkalinimas, darbo praradimas, staigus išsikraustymas iš vieno būsto į kitą. Kartais šiuos įvykius apsunkina ir iš kartos į kartą perduodamos santykių traumos. Tokiais atvejais šeimoms yra sudėtinga atsigauti.

4) **Skurdas ir socialinė izoliacija.** Skurdas yra bendras daug streso patiriančių šeimų bruožas, nors ir ne visos šeimos patiriančios daug streso yra skurdžios (Bachler ir kt., 2016; Witkiewitz ir kt., 2013). Tyrimai rodo, kad žemas socioekonominis statusas yra susijęs su mažiau įsitraukusiu tėvų elgesiu, ypač mažesniu tėvų stebėjimu, o tai neigiamai veikia tėvų ir vaikų ryšį bei vaiko raidą. Apskritai skurdas yra rizikos veiksnys, prisidedantis prie psichosocialinių sunkumų ir padidėjusio pažeidžiamumo šeimos sistemoje (Lund ir kt., 2011). Psichosocialinės paslaugos šeimoms dažnai yra svetimos, jos baiminasi institucijų įsikišimo ir vertinimo.

5) **Nusivylimas dėl ankstesnės pagalbos.** Kai šeima turi ilgą nesėkmingos pagalbos intervencijų istoriją, šeimos nariai būna taip pat nusivylę, kaip ir specialistai. Net jei mėginimai gauti ir / ar teikti pagalbą buvo užsitęsę, vis dėlto gana dažnai jie kartojasi, kiekvieną kartą su panašiais neigiamais rezultatais. Šios pasikartojančios nesėkmės dažniausiai sukelia nusivylimą tiek šeimai, tiek specialistams.

6) **Ilgą konflikto istorija.** Kai kuriose šeimose konfliktas tarp poros arba tarp įvairių šeimos posistemių (pvz., paauglio ir tėvų) tęsiasi dvi ar tris kartas (Escudero ir Firelander, 2017). Nesprendžiamas konfliktas, apimantis prievartinę kontrolę, taip pat fizinį / seksualinį smurtą, dažnai vyksta visoje išplėstinės šeimos sistemoje, nesulaukiant tinkamo profesionalų (t. y. psichologų, psichiatrų ir kt.) dėmesio. Kitaip tariant, konfliktas gali tapti įprasta įtampa / stresą patiriančios šeimos gyvenimo būdo dalimi. Kai kurie tėvai kiekvieną savo vaiką atveda pas specialistą kaip savaime suprantamą dalyką, nes lankymasis pas psichologą yra tapusi norma (Friedlander ir kt., 2014).

7) **Tėvų atstūmimo istorija.** Dažnai tėvai, kurių vaikai yra nukreipiami pagalbai, patys yra patyrę savo tėvų apleidimą ir nepriežiūrą. Todėl dažnai jų vaikų prieraišumo sutrikimai tik atspindi tėvų prieraišumo sutrikimus.

Tačiau įsitraukimą į pagalbos procesą sunkina ne tik pačių klientų sociokultūrinis kontekstas, bet ir bendro supratimo bei vieningo požiūrio trūkumas tarp specialistų, dirbančių su šeima. Sunkumai specialistams kyla dėl:

- **Koordinavimo trūkumo.** Pagrindinė dezorganizacijos tarp specialistų priežastis – koordinavimo tarp skirtingų institucijų ir jas atstovaujančių specialistų (psichosocialinių paslaugų, sveikatos priežiūros paslaugų, vaiko teisių apsaugos ir kt.) trūkumas. Nepakankamas koordinavimas pasižymi tuo, kad vienu institucijų rekomendacijos (pvz., vaiko teisių apsaugos tarnybos ir teisės sistemos) dažnai sunkiai yra įgyvendinamos psichosocialinių paslaugų sektoriuje. Kartais gali atrodyti, kad chaosas šeimos gyvenime, kaip veidrodis, atspindi tarp specialistų, lyg tai būtų užkrečiama.

- **Teisminės valdžios veiksmų.** Kai kuriais atvejais (ypač konfliktiškų skyrybų atvejais) tampa sudėtinga vykdyti teismo sprendimą ir kartu padėti vaiko šeimai (tėvams) susitarti ir užtikrinti pamatinius vaiko interesus. Vykdoma kontrolė gali mažinti šeimos narių pasitikėjimą psichosocialinėmis paslaugomis. Teismas gali stabdyti, gali ir inicijuoti pagalbos priemonių ir paslaugų teikimą šeimai.

- **Neigiamų lūkesčių.** Dažnai specialistai susidurdami su įvairius sunkumus išgyvenančiomis šeimomis ir sisteminiiais trukdžiais nėra linkę patikėti šeimos galimybėmis „pasveikti“. Deja, neigiami lūkesčiai kartais tampa savaimė išsipildančia pranašyste. Dėl šios priežasties su šeima dirbantys specialistai dažnai susiduria su perdegimo sindromu.

- **Atsakomybių susilpnėjimo.** Specialistų atsakomybės silpnėja, kai už šeimos atvejį atsakingi specialistai delsia imtis veiksmų, pakartotinai vertina ir nukreipia šeima kitur, arba, kai reikia skubiai priimti sprendimą, tačiau, neaišku kuri institucijų turėtų imtis iniciatyvos. Už skirtingas šeimos gyvenimo sritis atsakingi specialistai mėgina spręsti jiems matomus rizikos veiksnius (pvz., mokyklos nelankymas, priklausomybė, smurtas, nedarbas ir kt.), tačiau dažnai neįvertindami visos šeimos konteksto.

TIKSLINĖS GRUPĖS NARIŲ (TĖVŲ IR VAIKŲ) KOKYBINIS TYRIMAS

Tyrimo metodologija

Šioje dalyje pagrindžiami kokybinės prieigos ir pusiau struktūruoto interviu metodo pasirinkimai, leisiantys atsakyti į išsikeltus tyrimo klausimus. Pristačius pusiau struktūruoto interviu pasirinkimą, aptariami empirinio tyrimo duomenų rinkimo metodai.

Tyrimo objektas – tėvų ir vaikų patirtys (iš tėvų perspektyvos) po dalyvavimo pagalbos procese.

Tyrimo tikslas – atskleisti tėvų ir vaikų (iš tėvų perspektyvos) patirtis po dalyvavimo pagalbos procese.

Tyrimo klausimai:

1. Kokia buvo pirminė tėvų ir vaikų (iš tėvų perspektyvos) motyvacija dalyvauti pagalbos procese kartu ir kaip keitėsi?
2. Kokie tėvų ir vaikų tarpusavio ryšio pokyčiai po dalyvavimo pagalbos procese?
3. Kokie VTRS grupės² struktūros privalumai ir trūkumai bei grupės vadovų kompetencijas.

Tyrimo metodai: pusiau struktūruotas interviu (ang. semi structured interview) ir interviu tematinė turinio analizė (ang. thematic content analysis).

Tyrimo pristatymas ir eiga

Duomenys apie vaikų ir tėvų patirtis buvo surinkti atliekant dalyvaujantį stebėjimą ir pusiau struktūruotus interviu nuo 2023 m. sausio iki gegužės mėn. Duomenys buvo analizuojami naudojant kokybinio tyrimo tematinę turinio analizę.

Su tiriamaisiais bendrauta ir interviu rinkti nuotoliniu būdu, interviu vidutinė trukmė – maždaug 30 min. (trumpiausio interviu trukmė – 20 min., ilgiausio – 50 min.). Prieš interviu buvo gauti žodiniai tiriamųjų sutikimai dalyvauti tyrime. Surinkti duomenys konspektuoti ir /

---

² Interviu metu tėvai išskyrė VTRS grupę, kurioje kartu su vaikais žinias ir įgūdžius stiprino daugiau nei 2 mėn.

ar transkribuoti (garso įrašai). Siekiant užtikrinti tyrime dalyvavusiųjų konfidencialumą cituojant tiriamųjų nuomones / patirtys nėra nurodomas informanto amžius, vardas ir miestas, nes buvo toks pasiektas susitarimas su tiriamaisiais informuoto sutikimo procese.

Buvo paimta 13-os tėvų / globėjų / įtėvių iš 9-ių savivaldybių, kurie kartu savo vaikais dalyvavo intervencijų programoje, interviu. Interviu skaičių lėmė vadinamasis duomenų prisotinimas – nauji interviu imti tol, kol informacija pradėjo kartotis ir nebeatskleisti naujų aspektų. Tyrimo dalyvių atrankos principas – tyrime sutikę dalyvauti 9-ių savivaldybių programos dalyviai. Tiriamųjų amžius svyruoja nuo 30 m. iki 48 m. Vaikų amžius – 8 -13 m.

Tyrėjas su mamomis bendravo pagal iš anksto paruoštus klausimų blokus:

- Įsitraukimo į programą istorija
- Vaiko ir tėvų situacijos pokyčiai
- Dalyvavimo pagalbos procese nauda ir patirtys
- Siūlymai ir rekomendacijos.

Tyrimo rezultatai: duomenų analizė

Pagalbos mechanizmas kelia hipotezę, kad tėvų pokyčiai yra abipusiškai susiję su vaiko pokyčiais ir pokyčiais šeimoje, todėl tėvų įgalinimas ir pagalba tėvams yra pirmasis žingsnis padedant vaikams. Kokybiniame tyrime siekta atskleisti, kiek taikytos prevencinės priemonės ir paslaugos yra veiksmingos vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sunkumų, ir jų tėvams bei, kas labiausiai padeda tėvams puoselėti šiltus, tvirtus tėvų ir vaikų santykius.

Atlikus duomenų analizę išskirtos trys pagrindinės temos, atspindinčios tėvų požiūrį, supratimą ir patirtis po dalyvavimo programoje: 1) pokyčiai vaikų ir tėvų tarpusavio santykiuose; 2) “Tai kas svarbu” / palaikantys veiksniai ir nauda; ir 3) iššūkiai ir sunkumai.

1. Pokyčiai vaikų ir tėvų tarpusavio santykiuose apima šias susijusias potemes:

- vidinę ir išorinę motyvaciją dalyvauti grupėje;
- įgūdžių ugdymą ir taikymą;
- didėjančią supratimą ir gerėjančius santykius su vaiku;

- didėjančią tėvų gebėjimą apmąstyti savo elgesį / savirefleksiją ir pasitikėjimą savimi, kartu pažymint vaiko pokyčius ir pokyčius šeimoje.
2. „Tai kas svarbu“ / palaikantys veiksniai ir nauda apima šias susijusias potemes:
- VTRS grupės vedėjų kompetencijos;
  - programos turinys ir jos perteikimas;
  - ir dalyvavimo pagalbos procese nauda.
3. Iššūkiai ir sunkumai apima šias susijusias potemes:
- įsitraukimo į grupę iššūkiai;
  - sisteminiai trukdžiai;
  - ir siūlymai.

Tema Nr. 1. Pokyčiai vaikų ir tėvų tarpusavio santykiuose

Potemė Nr. 1.1 Motyvacija dalyvauti pagalbos procese ir grupėje

Dauguma tėvų pasakodami apie savo situaciją pažymėjo, kad iki dalyvavimo grupėje jie patyrė sunkumų bendraudami su vaiku, išgyveno sunkų etapą, kai nežinojo, kaip pasielgti, kur kreiptis pagalbos („*buvo sudėtinga abiem <...> soc. pedagogė pasiūlė dalyvauti*“; „*labai išgyvenom, buvo sudėtinga situacija <...> niekada neturėjau sunkumo rasti su vaiku kontaktą, o dabar... <...> psichologė pakvietė į grupę*“; „*buvo sūnaus konfliktas su mokytoja <...> vaikas pradėjo mikčioti <...>*“; „*į programą atėjau, nes mano vaikas papuolė į policiją <...> su draugu pasisavino kito vaiko ‚paspirtuką‘, buvo iškviesta policija*“). Viena iš tiriamųjų džiaugėsi ir dėkojo specialistėms pastebėjusioms, kad jau sunku ir pasiūliusioms pagalba tinkamu laiku: („*mano vaiko elgesys sudėtingas, įtaria aspergerį, todėl PPT (pedagoginė psichologinė tarnyba) pasiūlė pasinaudoti pagalba, labai apsidžiaugiau*“).

Dalis tėvų sutiko dalyvauti programoje siekdami sustiprinti / susigrąžinti ryšį su vaiku nepaisant visų sunkumų („*lankiau grupę, nes norėjau susigrąžinti ryšį su sūnumi*“; „*dukra pradžioje nenorėjo eiti, sakė neįdomu <...> bet paskui ėjo ir patiko, kad kartu su ja mama <...> daugiau laiko galėjo su manimi praleisti. <...> mano labai didelis užimtumas, bet tai buvo mano ir dukros laikas kartu*“; „*buvo svarbu su paaugliu sūnumi pabūti kelias valandas*“; „*tos valandos su sūnumi buvo tik mums*“; „*lankiau grupę, nes norėjau susigrąžinti ryšį*“).

Pokalbio metu keli tėvai pripažino, kad buvo nusiteikę skeptiškai ir nesitikėjo, kad „dar galima kažką naujo išmokti ar sužinoti, kai tiek daug informacijos šiais laikais yra prieinama“ - „<...>ėjau skeptiškai nusiteikusi dėl laiko stokos, ir „ką čia naujo aš galiu sužinoti“ <...> ir nuėjus į pirmą susitikimą, „užkabino“, patiko, ir tuomet visus darbus, veiklas dėliojausi taip, kad galėčiau kartu su vaiku dalyvauti grupėje“.

Tėvų motyvacijai įsitraukti į pagalbos procesą reikšmės turi ir palaikymas iš aplinkos. Viena mama išsakė, kad ji su sūnumi dalyvavo programoje, nes į daugiau nei 2 mėn. truncančius užsiėmimus ją išleido darbdavys – „Sužinojau, kad vyks tokia grupė ir sutikau. Labai apsidžiaugiau, kad darbdavys sutiko išleisti į grupę“.

Atlikti tėvų tyrimai (Wolfe ir Haddy, 2001) atskleidžia, kad tėvai bijo būti teisiami ar vertinami dėl savo elgesio ar požiūrio („kokiais tėvais būti“), todėl yra iškart nusiteikę priešišškai ir vengia dalyvavo įgūdžių stiprinimo grupėse. Didžioji dauguma tėvų priima pagalbą ir dalyvauja pagalbos vaikui procese, nes nori tapti „geresniais tėvais“.

Dalyvaujant programoje, kurioje dalyvauja ne tik vaikai ir tėvai atskirai, bet ir kartu, svarbu ne tik tėvų motyvacija, bet ir vaikų motyvacija. Ir vaikams, ir tėvams svarbu, kad dalyvavimas programoje abiem pusėms būtų naudingas ir džiaugsmingas:

„Sūnus vis klausė, kada vėl eisim“.

„Iš pradžių sūnus sakydavo, kodėl mane čia įkišai, aš nenoriu dalyvauti <...> vėliau susibendravo su grupe, nesigali, kad dalyvavo“.

„Sūnus kiekvieną kartą labai laukė užsiėmimų“.

Potemė Nr. 1.2 Įgūdžių ugdymas ir žinių įgijimas

Tėvai pokalbio metu minėjo įgiję naujų ir sustiprinę jau turimus įgūdžius. Pagrindiniai įgūdžiai, kuriuos tėvai išsakė įgiję ar sustiprinę buvo jausmų atpažinimas ir tinkama raiška, padedanti jiems ramiau reaguoti į netinkamą vaikų elgesį, ir skirtingi bendravimo įgūdžiai, sustiprinę tarpusavio ryšį su vaiku.

Jausmų atpažinimas ir tinkama raiška:

„Vaiko bendravimas pasikeitė į gerąją pusę, sužinojau, kas erzina vaiką <...> pakeičiau namų tikrinimo būdą, kad vaikui mažiau keltų įtampą <...> daug darau visai kitaip nei prieš tai“.

„Sužinojau atsitraukimo būdą, pradėjau ne taip emocionaliai bendrauti“

„pamenu ,Jausmų ratą““

„paaugliai nerodo emocijų <...> buvo svarbu išmėginti“.

„Leidžiu vaikui jaustis, kaip jis nori“.

„Išmokau emocijų atpažinimo ir raiškos <...> sūnus pradėjo geriau su broliu bendrauti, ne iškart apšaukia“.

„Išmokome išsakyti emocijas <...> vaikas buvo ir yra labai emocionalus <...> sužinojom, koks netinkamas emocijų raiškos būdas“.

„Man įsimintiniausias dalykas – žaidimas „Mintis, jausmas, ką norisi daryti? <...> stebiu dukros pyktį – kokia emocija, kas vyksta dukros mintyse?“

„Tėvų grupėje nurimau, susidėlioju mintis.“

„Ne taip stipriai tiek aš, tiek vaikas reaguojam“.

Bendravimo įgūdžiai:

„daug laiko skirdavome, kol nueidavome, pareidavome kartu. Sūnus visą laiką klausdavo, ką tu mamyte rašei, o ką tu manai. Mokomės bendrauti.“

„labai klausom vienas kitą, daugiau bendraujam“

„kasdienėse situacijose taikome taktikas, kaip reaguoti, tyliai, ramiai“

„sužinojau apie prisirišimą, bendravimą“.

„išmokom kalbėti, išsakyti savo problemas <...> daugiau kalbame“.

„pasikeitė bendravimas su vaiku <...> nebėra tu privalai, tu turi. Šiandien aš klausiu – ar galėtum, gal norėtum? <...> paprasčiau bendrauti“.

Tėvai kaip seną, bet neatrastą įgūdį ir / ar naują žinojimą paminėjo – tinkamo dėmesio rodymą ir pagyrimą. Tėvai patys stebėjosi, kodėl jiems taip sunku parodyti dėmesį savo

vaikams, o ypač, kai jie prieštarauja ar neklauso; kodėl, sudėtinga vaikus, pagirti už pasiekimus ar tinkamą elgesį:

„išmokau pastebėti, ką atlieka gerai ir pagirti“.

„prisimenu, kad ir apie pagyrimus. Kiti sakydavo, oi nereikia, kad vaikai neišpuiktų <...> bet juk reikia, svarbu pagirti, jei giri už realų dalyką, o ne šiaip už bet ką“.

„labiausiai įsiminė padėka, pagyrimas. Aš neturiu įpročio girti, tik kas negerai pasakyti, ar kas savaime suprantama. Dabar, kai tik prisimenu, stengiuosi pagirti“.

„bendroje grupėje buvo, kad visą laiką galvoji, ką vaikas pasakys, vaikas tikriausiai – ką mama pasakys“.

„šeimos portretą – kaip sunku save, kaip šeimą, apibūdinti <...> kaip parodyti sau dėmesį, bet labai patiko“.

Dalyvavimas grupėje jos dalyvius moko ne tik bendrauti ir bendradarbiauti tarpusavyje, bet ir spręsti tarpusavio problemas, atpažinti savo mąstymo ir elgesio taktikas, saugioje erdvėje praktikuoti naujus įgūdžius:

„Šiuolaikinė technika (telefonas, kompiuteris) atima labai daug laiko iš bendravimo <...> o grupėje vaikai piešė, rašė, mokėsi įgūdžių, nusistatė taisykles, ribas.“

Potemė Nr. 1.3 Didėjantis supratimas ir gerėjantys santykiai su vaiku

Tėvai dažnai minėjo, kad dalyvavimas pagalbos procese, prisidėjo prie gerėjančių jų ir vaikų tarpusavio santykių. Tėvai pažymėjo, kad pagerėjo jų bendravimas, daugiau laiko leidžia kartu, kartu žaidžia, diskutuoja apie situacijas ir kaip jose galėjo pasielgti, geriau supranta vaiką ir jo poreikius, kelia vaiko amžių pagrįstus lūkesčius, domisi vaiku ir nori jį pažinti, suprasti:

„buvo smagu, sutvirtino mus (aut. past. su dukra)“.

„suartėji su vaiku, labai faina <...> bendravimas su vaiku pagerėjo“.

„<...> ėmiau stebėti, ar tinkamas momentas paklausti, paprašyti, tiesiog atsirado empatija“.

„grupė suartina tėvus su vaikais <...> mokyklai didelė nauda“.

„buvo naudinga pasigilinti į save <...> suprasti vaiką, kodėl pyksta <...> kodėl mano tokie dideli lūkesčiai?“

„pasistengiau giliau pažinti sūnų. Grupėje pažinimas nėra toks, kaip šeimoje. Kolektyve, mokykloje, visur kitaip <...> aš nežinojau, kaip sūnus elgiasi, bendrauja kolektyve <...? norisi vaiką pažinti giliau.“

„patiko, kaip sūnus išreiškia savo nuomonę <...> Pastebėjau, kad sūnui patinka stalo žaidimai, stengiuosi ir aš kartu žaisti <...> nėra taip, kaip anksčiau galvojau, kad vaikai apatiški, neturi noro žaisti, bendrauti <...> supratau, kad, kai aš būnu šalia, jie (aut. past. šeimoje auga 5 vaikai) ilgiau išbūna, išlaiko dėmesį“.

„kai būdavo atskirai grupėse, visuomet buvo įdomu, ką veikia vaikai, kaip maniškiam sekasi“

„man rūpėjo, ką veikia grupėje mano vaikas“.

„man patiko stebėjimas <...> aš dabar stebiu savo vaiką <...> dukra yra karšto būdo, tad dažnai susiginčijame, bet dabar aš pati stebiu savo jausmus ir stebiu dukros“.

„patiko stebėti, kaip vaikas „protauja“, stebėti vaiko elgesį grupėje.“

„dabar įvairiose situacijose atrandu galimybę bendrauti su vaiku, pavyzdžiui, nešant malkas. Pradėjome kalbėtis su vaiku. Kaip pasielgtum vienoje ar kitoje situacijoje. Kaip yra buvę? Arba sūnus pats pasako, kaip jam yra buvę.“

Potemė Nr. 1.4 Didėjanti savirefleksija ir pasitikėjimas savimi

Tyrime išryškėjo ne tik tėvų įgytos žinios ir įgūdžiai, didėjantis supratimas ir gerėjantys santykiai su vaiku, bet ir didėjantis tėvų pasitikėjimas savimi ir savirefleksija. Tėvai įvardijo, kad šiuo metu jaučiasi ramesni, tvirtesni, labiau pasitiki savo veiksmis:

„buvo naudinga pažinti save, atskleisti save, įsivertinti emocinę būklę – tiek pačios, tiek vaiko <...> turėtų būti daugiau tokių užsiėmimų, juk su paaugliais ypač prarandamas ryšys“

„į smulkmenas pradėjau nekreipti dėmesio, pradėjau labiau pastebėti vidinius dalykus <...> mano dėmesys į konfliktus buvo netinkamas“.

„tėvai turi žiūrėti pirma savęs. <...> dabar aš viduje rami, tada ir vaikai patys ima“.

„aš labai stengiausi ir naujo išgirdau <...> pavyzdžiui, nereaguoti iš karto. Sustoti, susimąstyti <...> pastebėjau pokyčius, atsirado pačios sąmoningumas“.

„dabar stengiuosi namuose tokį, kaip ir ritualą taikyti – visą dieną prisiminti, reflektuoti“.

„atgavau pasitikėjimą <...> sulaukiau pagalbos vaikui ir sau išgyventi tą mėnesį.“

„kai išeini su vaiku, jautiesi už jį atsakinga <...> paskui, kai pagalvoji, paleidžiu kontrolę.“

„kai susipykdavome, pakeldavau balsą, aš irgi žmogus <...> bet paskui labai gailėdavausi, tačiau niekada neatsiprašydavau, neturėjau šio įgūdžio. Dabar namuose pradėjome taikyti. Ir vieną kartą, kai susipykom, aš neatsiprašiau, ir dukra sako: „Mama, o tu nenori nieko man pasakyti“ <...> pagerėjo mano pačios savireguliacija <...> dukra irgi atsiprašo“.

„bendravimas su vaiku pasikeitė, iš mano pusės atsirado savitvarda <...> iš vaiko pusės nematau pasikeitimų, bet aš pati įgijau daug žinių“

„pasikeitė mano požiūris, pasikeitė auklėjimas <...> dabar labai stebiu ir matau dukrą“.

„Man padėjo labiau, nei mano vaikui“.

Vienas iš pagalbos procese dalyvavusių tiriamųjų pasakojo, kad jai pastaruosius metus buvo labai sunku bendraujant su dukra. Pradėjusi eiti į pirmą klasę dukra, anot mamos, labai pasikeitė, visiškai jos neklausydavo, prieštaraudavo. Pokalbio metu mama kėlė klausimus, kas nutiko, nes darželyje jokių „ženklų“ nepastebėjusi, dukra buvo įprastas vaikas. Baigiantis pokalbiui mama pasidžiaugė, kad jos mintyse, jausmuose įvyko pokytis, nes ji nebejaučia neapykantos savo vaikui:

„dukros buvo (ir yra) labai stiprus charakteris, ji pradėjo lankyti mokyklą ir buvo labai sunku, vien isterijos <...> aš pradėjau jausti dukrai neapykantą <...> kas atsitiko po grupės, dingo neapykanta, atsirado palengvėjimas <...> aš negalėdavau priimti, nors sąmoningai norėjau šilto santykio su dukra“.

Kartu tėvai akcentavo, kaip jiems buvo svarbu išgirsti ir kitų tėvų patirtis, suprasti, kad su auklėjimo iššūkiais susiduria be išimties visi tėvai:

„patiko dalintis su kitais tėvais“.

„svarbu pamatyti, kaip kiti tėvai bendrauja su vaikais“.

„net esu užsivedusi užrašus, turiu sąsiuvinį“.

Potemė Nr. 1.5 Vaiko pokyčiai ir pokyčiai šeimoje

Kalbėdami apie dalyvavimą pagalbos procese tėvai pastebi ir atranda pokyčius ir savo vaikų elgesyje. Tėvai pabrėžė, kad ypač sumažėjo netinkamas vaikų elgesys, vaikai labiau išgirsta tėvus, kalba ir pasakoja apie savo jausmus, geriau bendrauja su broliais / seserimis, namuose kitaip reaguoja į ir sprendžia konfliktus:

„Vaikas pasikeitė, pradėjo žaismingiau į mane žiūrėti“.

„Pastebėjau, kad jautresni vaikai grupės eigoje irgi pradėjo šnekėti.“

„Patiko, kaip sūnus išreiškia savo nuomonę <...> ėmė labiau susivaldyti, nuleido garą.“

„Dukra naudoja prašymo įgūdį“.

„net ir po grupės viską taikome po truputį <...> išmokome tarpusavyje kalbėti, žaisti, tramdyti emocijas <...> atrodo tokie paprasti dalykai“.

„išgirdau daug praktinių dalykų, kuriuos galiu pritaikyti ir taikau, tik svarbu nepamiršti“.

„Mūsų šeimai šie užsiėmimai buvo į naudą“ <...> „Sūnus pradėjo naudoti naujadarus žodžius. Pvz., norėčiau mandagumo, jausmo daugiau“.

„daug naudingos medžiagos – apie pyktį, apie derybas <...> dabar geriau bendraujam su sūnumi, išgirstame vienas kitą <...> auklėjimo problema išlikusi nuo tarybinių laikų – norime nekalbėti, o šaukti <...> dabar sūnus mokosi, vis prisimenam, ką mokomės <...> suprantu, kad reikia nuolat daryti, dabar geriau“.

„Vaiko elgesys pasikeitė“.

Tėvai taip pat didelį dėmesį skiria vaikų socializacijai ir bendravimui su bendraamžiais, tad didesnioji tyrime dalyvavusių tėvų dalis pažymėjo, kad jų vaikai dalyvaudami programoje susirado naujų draugų: *„susiradom daug draugų“*; *„grupėje vaikas nieko nepažinojo, bet labai visi susidraugavome, bendraujame iki šiol“.*

Tema Nr. 2. „Tai kas svarbu” / palaikantys veiksniai ir nauda

Potemė Nr. 2.1 VTRS grupės vadovų kompetencijos

Tėvai išskyrė keletą veiksnių, turėjusių reikšmės programos veiksmingumui ir tai, kas jiems atrodė svarbu paminėti, kalbant apie veiksnius, padėjusius jiems sustiprinti vaikų ir tėvų tarpusavio ryšį. VTRS grupės vadovai išskirti, kaip gebantys sukurti saugią ir palaikančią atmosferą, neteisiantys nei tėvų, nei vaikų. Tėvai vertino grupės vedėjų gebėjimus bendrauti su vaikais, išlaikyti grupės struktūrą, atsakyti į tėvų rūpimus klausimus, perteikti žinias taip, kad tėvai galėtų jas išmėginti praktiškai grupėje kartu su vaikais:

„Aplinka, kurioje buvo labai jauku ir saugu <...> patiko struktūra“.

„Labai patiko, kad buvo nuolat, klausiama apie jausmus – „Kaip tu jautiesi?“ <...> daug dėmesio į konkrečias situacijas, į tėvų ir vaikų santykius“.

„Vadovės žinojo, ką daro. Aiški struktūra, taisyklės, kad ir „stop“ taisyklė – kalbam tiek, kiek galim“.

„Labai gera atmosfera buvo sukurta, nieks nesmerkia, nevertė kalbėti“.

„buvo labai saugu, gera atmosfera. <...> galėjome reikšti emocijas, dalintis“.

„Patiko, kad tėvai nesistengė parodyti savęs“.

„labai patiko grupės vedėjos, jos mokėjo „bendrauti“ su vaikais. <...> mano sūnus šneka daug, bet grupės vadovės mokėjo jį suvaldyti“.

„man patiko stebėti, kaip grupės vadovės vedė ir bendravo su vaikais <...> kaip jos moka „atlaikyti“, nustatyti vaikams ribas, duodavo įspėjimus“.

„stebėjau, kaip grupės bendrauja su vaikais su pagarba“.

„grupės vedėjos padarė savo darbą <...> grupę vedė labai natūraliai ir šiltai“.

Potemė Nr. 2.2 Programos turinys ir jos perteikimas

Ši potėmė pažymi svarbiausius programos turinio ir praktinius perteikimo aspektus, kurie tėvams buvo svarbūs. Tėvams buvo svarbu, kad grupės vadovai siekė sukurti

bendradarbiaujančią ir saugią aplinką dalinimuisi ir mokymuisi, o grupės dalyviai buvo draugiški ir bendradarbiaujantys.

Be to, jie pabrėžia, kad grupės dalyvių bendradarbiavimas ir geranoriškumas skatino aktyviai dalintis ir įsitraukti į veiklas.

Mažesniuose miestuose dalyviams buvo ypač svarbu, kad grupės vadovai neatskleidė ir neanalizavo jų asmeninių istorijų ir sunkumų bendroje grupėje:

„Patiko, kad grupėje niekas neskirsto“.

„Grupėje apie tai, kad mano vaikas pasisavino ‚paspirtuką‘ nieks nesužinojo, ‚pliotkų‘ niekas nenešiojo <...> vieni kitų nekritikavome <...> visi atėjome dėl savo vaikų“.

Daugelis tėvų paminėjo programos metodų patrauklumą ir praktiškumą. Jie išskyrė vaidmenų žaidimus, kaip naudingą metodą, padedantį praktiškai išmėginti vaikų ir tėvų tarpusavio santykių situacijas:

„tarpusavio santykių situacijos buvo įdomios <...> mokomės, ką suaugusieji gali sakyti, kaip reaguoti? <...> dabar, kai susipykstame, mėginu atsitraukti.“

„Patiko užsiėmimų perteikimas žaidimo forma“.

„Užsiėmimai buvo įdomūs, nenuobodūs“.

„Vaidybinės situacijos, išmoko (aut. past. įgūdį) taikyti“.

„Patiko praktinės užduotys <...> vaikas pastebi daugiau nei tėvai“.

„Patiko staigmenos, žaidimai“.

Ir vaikai, ir tėvai vaidmenų žaidimų pagalba mokėsi naujų įgūdžių. Dažniausiai tėvai įvardijo ir prisiminė šiuos įgūdžius: kritikos priėmimą ir išsakymą, klausymąsi, jausmų atpažinimą ir valdymą, pagalbos prašymą, atsiprašymą, pagyrimo sakymą, pykčio išraiškos ratą.

Dalis tėvų taip pat vertino, kad buvo pasirūpinta jų atvykimu į vietą, kur vyko grupiniai užsiėmimai. Su tėvais nuolat bendradarbiavimo ne tik grupės vedėjai, bet ir kiti specialistai, t.y. socialiniai pedagogai, psichologai, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriai.

Dauguma tėvų prisipažino, kad pradžioje juos išgąsdino VTRS grupės trukmė ir prieš sutikdami dalyvauti svarstė, ar tikrai pavyks jiems sudalyvauti visuose užsiėmimuose, ir kiek tai bus naudinga. Tačiau visi tyrime dalyvavę tėvai patvirtino, kad geroji dalyvavimo grupėje patirtis juos motyvuotų, esant galimybei, tęsti dalyvavimą grupėje ir toliau:

„Visos temos buvo reikalingos, grupės trukmė pakankama <...> bet taip kaip vyko, laikas neprailgdavo <...> Vaikas manęs klausdavo, ar aš jau pasiruošusi šiandien eiti, jis laukdavo susitikimų <...>“

„Iš pradžių, kai pradėjau ir sužinojau, kiek laiko vyks. Buvo lengvas šokas. Kai tu ateini – „o ir vėl“. Vėliau neužtekdavo laiko, neišsitekdavome.“

„Mėnesiai greitai praėjo.“

„Ilgas laikotarpis davė gylio“.

„Nors trukmė ir gąsdino, bet, kai pradedi, užkabino“.

Dauguma tėvų teigė, kad juos nustebino individualių konsultacijų metu specialisto siūlymas dalyvauti grupėje kartu su vaiku. Kai kurie iš tėvų jau buvo dalyvavę įvairiose tėvystės grupėse (pvz., Pozityvios tėvystės įgūdžių grupėse, STEP), o kai kurie iš vaikų – vaikams skirtose grupėse (t.y. įvairios trukmės vaikų įgūdžių stiprinimo grupės), tačiau nei vienas iš tyrime dalyvavusių tėvų nebuvo dalyvavę grupėse kartu su vaiku. VTRS grupės struktūrą, kai vyksta 3 grupės - vaikų, tėvų ir bendra vaikų-tėvų grupės – tėvai vertino teigiamai:

„Man patiko, kad buvo 3 grupės: vaikams, tėvams ir kartu. Tai reikalinga.“

„Reikia, kad būtų atskirai ir kartu <...> vaikas atskirai yra visai kitoks nei prie tėvų“.

„Svarbu, kad būtų kombinuotai ir su vaikais, ir su tėvais, ir kartu <...> tėvai išgirdo tai, ko nebuvo girdėję namuose, pavyzdžiui, pirmą kartą išgirdo „Aš tave myliu“, dukra apsikabino.“

Potemė Nr. 2.3 Dalyvavimo programoje nauda

VTRS grupė tėvams tapo lyg saugumo uostu, kur juos supranta ir išgirsta. Be to tai buvo vieta tėvams, atidėjęs kitus rūpesčius, skirti konstruktyvaus laiko savo vaikams mokantis

dėmesingo `buvimo būti kartu. Grupė padėjo jiems jaustis mažiau atskirtiems ir vienišiams nelengvame tėvystės kelyje, jie rado tarpusavio bendrystę ir paramos šaltinį su kitais tėvais, galimybę užmegzti draugystę su jais ir jų vaikais ir sustiprino ryšį su savo vaikais:

„Buvo lengva visiems būti kartu, tėvai vieni kitus nustebino“.

„Visi susibendravome, tapome atviresni su savo vaikais“.

„Tai kaip tradicija tapo, kartu su vaikais ir tėvais“.

„Patiko išlysti iš savo urvo <...> vieni iš kitų girdėdavome patarimus, juk iš bendrų patirčių mokomės“.

„Pati esu labai išsiblaškiusi tarp darbo ir vaikų <...> man pačiai labai trūksta laiko <...> dirbu nuo ryto ir vakaro, neturiu laiko kada su kiekvienu pasėdėti, pabūti <...> būdavo tik į parduotuvę su sūnumi nueidavome kartu, tik tuo metu dėmesys būdavo skiriamas jam vienam <...> pajaučiau didelį atotrūkį“.

„Labai patiko, džiaugiuosi, kad papuoliau“.

Tėvams buvo svarbu grupėje kartu su kitais tėvais dalintis patirtimi, išgirsti patvirtinimą ir priimti, kad ir kiti tėvai susiduria su panašiais sunkumais, kartu mokytis vienam iš kito:

„grupėje buvo mama, kuri man kaip asmenybė labai patiko <...> daug išgirdau iš jos naudingos informacijos, daug patarimų ir žinių“

Tema Nr. 3. Iššūkiai ir sunkumai

Potemė Nr. 3.1 Įsitraukimo į VTRS grupę iššūkiai

Tėvai išsakė keletą kliūčių, dėl kurių jiems buvo sudėtinga įsitraukti ir dalyvauti programoje, o kartais ne visi ir yra pasirengę bei gali išbūti ir mokytis kartu grupėje:

„Pačioje grupėje iš vidaus buvo labai daug skauduliu“.

„Grupėje daug nepažįstamų, jautėsi nejauku“.

„Mažas miestelis, vienam gale nusičiaudi, kitam gale aidi. Iš pradžių buvo slogi atmosfera, bet paskui keitėsi ir grupės gale džiaugiamės“.

Potemė Nr. 3.2 Sisteminiai trukdžiai

Dalis tėvų, kurie turi daugiau nei vieną mažametį vaiką ir / ar augina vaiką vieni, dirbantys pamaininį darbą, gyvenantys atokiose rajono vietose susidūrė su aplinkos kliūtimis:

„Aišku reikėjo susiorganizuoti, kas pabus su kitu vaiku. Mano labai didelis užimtumas. Bet tai buvo mano ir dukros laikas kartu.“

„Sunku buvo susiderinti, nes pamaininis darbas“.

„ne visuomet buvo kam atvežti <...> kartais tekdavo prašyti kaimynų pagalbos“

Potemė Nr. 3.3 Siūlymai

Tėvai išsakė keletą siūlymų ir rekomendacijų apie gautas paslaugas, pagalbos priemones ir jų prieinamumą savivaldybėse. Didžiausios tėvų susidomėjimo susilaukė VTRS programa. Po dalyvavimo programoje dalis tėvų siūlė šią programą ilginti ir / ar daryti tęstinę, bent kas du metus, kad tėvai galėtų save pastiprinti vaikui perėjus į naują raidos etapą, pavyzdžiui, paauglystę. Dalis tėvų norėjo išgirsti daugiau informacijos ir praktinių patarimų, susijusių su paauglystės amžiumi ir jos metu patiriamais tėvystės iššūkiais:

„Pradžioje atrodė labai daug užsiėmimų, išgąsdino <...> vertinant dabar – per mažai laiko buvo“.

„Į grupės trukmę nekreipiau dėmesio, labai greitai prabėgo, siūlyčiau ilginti“.

„Jeigu vyktų vėl, dalyvaučiau dar kartą <...> juk vaikai auga“

„Ateityje vėl eitume į tokią grupę, jei tik būtų <...> tai buvo suklusimas“.

„Labai gerai, kad tokius užsiėmimus ir paslaugas daro prieinamus per valstybines įstaigas <...> jei būtų kitame mieste vykę, aš būčiau negalėjusi dalyvauti, nors atstums ir 20 km., bet man per toli“

Kai kurie tėvai išsakė, kad pritrūko jų partnerio /-ės (kito iš tėvų) dalyvavimo užsiėmimuose, todėl siūlo nukreipiančius specialistus į grupę labiau motyvuoti dalyvauti abiem tėvams.

Rezultatų apibendrinimas

Kokybinis tyrimas siekė atskleisti tėvų ir vaikų (iš tėvų perspektyvos) patirtis po dalyvavimo pagalbos procese. Pasirinkti kokybinio tyrimo metodai (pusiau struktūruoti interviu) pasiekė keltą tyrimo tikslą ir tėvų patirčių duomenų analizė leido išskirti 3 pagrindines temas, susijusias su vaikų ir tėvų tarpusavio santykių pokyčiais, palaikančiais veiksniais ir nauda bei iššūkiais ir sunkumais, su kuriais susidūrė tėvai ir jų vaikai, įsitraukę į pagalbos procesą.

Tyrimas atskleidė, kad tėvai sutinka dalyvauti pagalbos procese dėl vaikų problemų, o ypač, kai problemos tampa sudėtingos. Vaikui augant tėvams gali būti sunku išlaikyti tarpusavio ryšį su vaiku. Vaidmenų ir taisyklių pokyčiai dažnai sukelia nesutarimų ir įtampos šeimoje. Šis pereinamasis laikotarpis kai kuriais atvejais dėl įvairiausių priežasčių tampa sudėtingas ir vaikams kyla emocijų ir / ar elgesio sunkumų. Kai vaikas turi elgesio ir emocijų sunkumų, tėvams darosi sunku leisti laiką su vaiku. VTRS programa suteikė galimybę tėvams grupės vadovų priežiūroje didinti savo autoritetą vaikų akivaizdoje, tėvams kartu su vaikais mokantis įgūdžių ir išmėginant juos realiu metu grupėje pasitelkiant vaidmenų žaidimus. Bendrų vaikų ir tėvų susitikimų metu, tėvai ir vaikai mokosi klausytis ir bendrauti tarpusavyje, atpažįsta asmenines ir šeimos stiprybes bei vertybes, mokosi spręsti kilusius sunkumus ir planuoja šeimos laisvalaikį.

Tyrime atskleistos tėvų ir vaikų patirtys (sustiprinti įgūdžiai ir įgytos žinios, didėjantis tėvų supratimas ir gerėjantys santykiai su vaiku, stiprėjantis vaikų ir tėvų ryšys, tėvų stebimi vaiko pokyčiai ir pokyčiai šeimoje) patvirtina intervencijų naudą tėvams ir jų vaikams. Šis tyrimas atskleidė didėjančią tėvų supratimą apie jų elgesio ir emocijų įtaką vaikų elgesio ir emocijų pokyčiams. Tyrimais įrodyta, kad vaikų ir paauglių psichikos sveikata yra tiesiogiai susijusi su jų šeimos kontekstu. Todėl intervencijos taikymas šeimos aplinkai yra daug veiksmingesnis, nei intervencijų taikymas tik vaikų aplinkoje (Ortega ir kt., 2012). Specialistams dirbant pagal pagalbos mechanizmo principus, tėvų motyvavimo įsitraukti į pagalbos procesą funkciją atliko individualūs psichosocialinių paslaugų teikėjai.

Tyrime dalyvavę tėvai teigė, kad dalyvavimas pagalbos procese, prisidėjo prie gerėjančių jų ir vaikų tarpusavio santykių. Tėvai pažymėjo, kad VTRS grupėje įgijo naujų ir sustiprino turimus įgūdžius, pagerėjo jų tarpusavio su vaiku bendravimas, jie daugiau laiko

leidžia kartu, kartu žaidžia, diskutuoja apie situacijas ir kaip jose galėjo pasielgti, geriau supranta vaiką ir jo poreikius, kelia vaiko amžių pagrįstus lūkesčius, domisi vaiku ir nori jį pažinti bei suprasti. Vaikams yra sudėtingiausia mokytis įvairių įgūdžių ir įgyti socialinių ir emocinių kompetencijų, kuomet tėvų reagavimas yra nenuoseklus (pvz., į tą patį vaiko elgesį ar pykčio reakcijas tėvai reaguoja priklausomai nuo jų emocinės būsenos) (Šerkšnienė ir kt., 2022).

Kalbėdami apie dalyvavimą pagalbos procese tėvai pastebėjo ir atrado pokyčius ir vaiko elgesyje. Anot jų, ypač sumažėjo netinkamas vaikų elgesys, vaikai labiau išgirsta tėvus, kalba ir pasakoja apie savo jausmus, geriau bendrauja su broliais / seserimis, namuose kitaip reaguoja į ir sprendžia konfliktus.

Tyrime išryškėjo ne tik tėvų įgytos žinios ir įgūdžiai, didėjantis supratimas ir gerėjantys santykiai su vaiku, bet ir didėjantis tėvų pasitikėjimas savimi ir savirefleksija. Tyrimai atskleidžia, kad pagrindinės kliūtys tėvams dalyvauti tėvystės programose yra jų suvokimas apie ir (arba) požiūris į įvairias pagalbos priemones tėvams bei tėvystės programas. Tėvai bijo būti teisiami ar vertinami dėl savo elgesio ar požiūrio, todėl dažnai nuo pat pradžių yra nusiteikę priešišškai ir vengia dalyvavimo įgūdžių stiprinimo grupėse (Wolfe ir Haddy, 2001). Dažnai tėvų baimę ir nerimą dalyvauti pagalbos vaikui ir šeimai programose kelia prevencijos ir / ar intervencijos programos lydintis požiūris, kad tai priemonės, padėsiančios tėvams pastebėti ir pakeisti / „ištaisyti“ savo netinkamą elgesį. Įsitikinimai, kad tėvystės programos nėra svarbios ar veiksmingos, ir susirūpinimas dėl „blogojo tėvo“ stigmatos (kuriam reikia mokymų) gali sumažinti tėvų motyvaciją dalyvauti pagalbos vaikams procese bei tėvystės programose (Kazdin ir kt., 1997a; McGoron ir Ondersma, 2015). Pavyzdžiui, tėvai dažniau dalyvauja tėvų įgūdžių stiprinimo programose, kai mato jas kaip galimybę susitikti su kitais tėvais ar pasidalinti patirtimi, o ne būti „išmokyti“ tėvystės įgūdžių (Gross ir kt., 2001; Harachi ir kt., 1997).

Įsitraukimą į pagalbos procesą ir pilną dalyvavimą jame palengvina specialistų skiriamas laikas ir dėmesys, parama ir palaikymas bei ne direktyvus požiūris į tėvus, pavyzdžiui, kvietimas tėvams išmėginti ir praleisti daugiau laiko su vaiku šeimai skirtoje įgūdžių stiprinimo programoje „Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programa“. Sutikdami ir dalyvaudami programoje tėvai patvirtina, kad jie nori geresnių santykių su savo vaiku, tik kartais neturi tinkamų „įrankių“. Nepaisant patiriamų iššūkių tėvai daro, ką gali geriausiai,

todėl specialistų parama ir palaikymas pastiprina tėvų motyvaciją būti geresniais tėvais savo vaikams.

Dalis tėvų išsakė, kad po dalyvavimo pagalbos procese jie labiau pasitiki savimi kaip tėvais, yra nurimę, gali ramiau reaguoti į vaikų reakcijas, gali būti šalia ir kartu su vaiku. Yra daug įvairių veiksnių, galinčių trukdyti tėvams tinkamai spręsti vaikų auklėjimo klausimus, tačiau tėvų / tėvystės stresas yra vienas iš reikšmingiausių veiksnių (Šerkšnienė, 2021). Tėvystės stresas kenkia ne tik pačių tėvų gerovei, bet ir gali pakeisti jų vaiko raidos eigą. Tėvų stresas taip pat gali daryti įtaką jų įsitraukimui į pagalbos vaikui procesą (McGoron ir Ondersma, 2015). Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad tėvams, kurie patiria didesnę tėvystės streso lygį, yra svarbu, kad pagalbos procese yra konkrečiomis priemonėmis padedama spręsti tėvystės sunkumus (mažinti streso lygį), pvz., VTRS grupėse mokant konkrečių streso įveikos metodų, kuriant saugią aplinką grupėje ir sudarant sąlygas kartu su vaikais mokytis problemų sprendimo įgūdžių.

Šio tyrimo rezultatai patvirtina, mokslininkų teiginius, kad augantis tėvų pasitikėjimas savimi ir savirefleksija padeda tėvams nusiraminti ir koncentruotis į kilusį iššūkį. Tėvų gebėjimas streso metu nusiraminti padeda vaikams grįžti į ramybės ir susikaupimo būseną. Vaikams nurimus, nurimta ir tėvai.

Tyrimė taip pat išryškėjo kaip reikšmingos VTRS grupės vadovų kompetencijos ir požiūris, svarbūs programos turinio aspektai, taikomi metodai ir priemonės bei dalyvavimo programoje nauda.

Tėvų patirtys apie programos vykdytojus (specialistus) ir jų požiūris į pagalbą šeimai parodo, kad specialistų kompetencijos ir įgūdžiai yra svarbus ir reikšmingas veiksnys, prisidedantis prie pagalbos mechanizmo siūlomų metodų ir paslaugų įgyvendinimo sėkmės. Specializuoti mokymai ir profesinės priežiūros paslaugų galimybė paslaugas teikiantiems specialistams yra svarbūs užtikrinant programos turinio perdavimą vaikams ir jų tėvams. Taikant tokio pobūdžio programas svarbu laikytis programos standartų neiškraipant joje numatytos struktūros ir intervencijos intensyvumo (Dodge, 2001).

Tėvai, kaip jiems naudingus, įvardijo jiems įsiminiusias programos paslaugas – Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programą, kurioje buvo naudojami tokie metodai, kaip vaidmenų žaidimai, padedantys praktikuoti konkrečius įgūdžius, diskusijos, grįžtamojo ryšio teikimas.

Dauguma tėvų myli savo vaikus ir suteikus tinkamą pagalbą gali jais rūpintis, atrasti galimybių sumažinti tarpusavio konfliktus ir bendradarbiauti su specialistais vaiko labui (Šerkšnienė ir kt., 2022). Atliktas tyrimas atskleidžia, kad tėvams svarbu turėti gerus santykius su savo vaikais ir jie ieško pagalbos, kaip juos gerinti, ypač susidūrus su sunkumais. Tėvams, susidūrus su vaikų elgesio ir emocijų sunkumais, ypač svarbus tampa palaikymas ir parama iš išorės. Dalyvavimas VTRS grupės užsiėmimuose tėvams padėjo jaustis mažiau atskirtiems ir vieniems nelengvame tėvystės kelyje, jie atrado bendrystę, paramos šaltinį ir galimybę užmegzti draugystę su kitais tėvais ir jų vaikais. Mokymasis grupėje vieniems iš kitų saugioje ir palaikančioje aplinkoje gali būti stimulu pokyčiui vaikų ir tėvų tarpusavio santykiams.

Šis tyrimas nesiekė atskleisti, kurios pagalbos intervencijos yra efektyvesnės – individuali pagalba ar pagalba grupėje – tačiau duomenų analizė atskleidė, kuo svarbu šeimai pasiūlyti įvairaus intensyvumo intervencijas, atitinkančias šeimos poreikius. Skirtingos pagalbos formos ir darbo metodai vienas kitą papildo ir suteikia skirtingų žinių ir įgūdžių sunkumams įveikti.

Kol kas nėra atliekamų tyrimų, lyginančių individualios ar grupinės pagalbos vaikams ir jų tėvams naudą. Tyrejai pabrėžia, kad galimybė pasiūlyti įvairaus intensyvumo intervencijas, kurios atitiktų šeimos poreikius, gali būti naudinga (Sanders ir kt., 2007). Skirtingos pagalbos formos ir darbo metodai vienas kitą papildo ir suteikia skirtingų žinių ir įgūdžių sunkumams įveikti. Ypač aktualu atsižvelgiant į augantį supratimą apie vaikų ir jaunimo psichosocialinių problemų sudėtingumą ir pastangas joms užkirsti kelią.

Gerinant vaikų ir jaunuolių prevencijos paslaugas ir mažinant sveikatos netolygumus savivaldybėse svarbu, kad už prevencinių programų vykdymą atsakingi specialistai ir savivaldybių atstovai atkreiptų dėmesį į trukdžius, su kuriais susidūrė programoje dalyvavę vaikai ir jų tėvai: pamaininis darbas, atoki gyvenamoji vieta ir asmeninio transporto neturėjimas, nesaugumo ir baimės jausmas dėl nepažįstamų žmonių.

Svarbu paminėti, kad visi tyrime dalyvavę tėvai, atsiradus galimybei, norėtų tęsti dalyvavimą programoje ir stiprinti turimus įgūdžius, dalintis patirtimi su kitais tėvais, norėtų pasikviesti ir kitus savo vaikus, ypač įžengusius į paauglystės amžių. Didžioji dauguma tėvų siūlo ilginti programos trukmę, nes įpusėjus programai, tėvams dažniausiai pritrūkdavo laiko užsiėmimų metu aptarti ir išmėginti įgūdžius grupės metu, spręsti aktualius vaikų ir tėvų santykių situacijas. Tokia situacija dalį tėvų motyvavo lankytis individualiose konsultacijose pas specialistus.

TIKSLINĖS GRUPĖS NARIŲ (TĖVŲ IR VAIKŲ) KIEKYBINIS TYRIMAS

Tyrimo metodologija

Kiekybinis tyrimas (grįstas anketinės apklausos metodo taikymu) buvo pasitelktas tirti tikslinės grupės - vaikų ir tėvų grupes bei patikrinti pagalbos mechanizmo modelio efektyvumą minėtai grupei prieš ir po intervencijų. Kiekybinis tyrimo objektas – tėvų ir vaikų santykio objektyviai pamatuojami vaikų-tėvų santykio pokyčiai po dalyvavimo pagalbos procese / po intervencijos. Šio tyrimo tikslas – atskleisti ir kiekybiškai identifikuoti vaikų-tėvų santykio pokyčius atskirai tiriant tėvų ir vaikų tikslines grupes pagal išskirtus pagalbos mechanizmo / modelio efektyvumo kriterijus po dalyvavimo pagalbos procese / po intervencijos.

Tyrimo tikrinamos prielaidos / hipotezės:

H1: Tėvų tikslinėje grupėje vaikų-tėvų sudėtingo bendravimo, tėvų percepcijos dėl vaikų konfliktiškos elgsenos epizodų dažnumo, žemos vaikų savitvardos bei socialinės paramos tėvams trūkumo problemos sumažėjo po intervencijos palyginus su matavimais prieš intervenciją.

H2: Vaikų tikslinėje grupėje pozityvus tėvų reaktyvumas ir tėvų-vaikų palaikantis santykis, vaikų autonomijos ribos ir privatumo lygis, tėvų reiklumo, tėvų pozityvus savo vaikų paskatinimas ir palaikymas padidėjo po intervencijos palyginus su matavimais prieš intervenciją.

Tyrimo metodas: anketinė apklausa.

Tyrimo pristatymas ir eiga

Duomenys apie vaikų-tėvų santykio pokyčius buvo surinkti anketinės apklausos metodo pagalba bei laikantis poveikio tyrimo (ang. *impact study*) bendrinių principų. Vertinimas ir tyrimas buvo grįstas klasikiniu lauko eksperimentinio tyrimo (ang. *field experiment*) dizainu, kuomet tikslinės grupės tikrinamos prieš intervenciją ir po intervencijos, t.y. prieš pagalbos mechanizmo modelio / paslaugų suteikimo ir po jo diegimo / paslaugų suteikimo. Kartais tokie tyrimai įvardijami kaip kvazi-eksperimentiniai tyrimai, nes jie stokoja tik kontrolinės grupės.

Duomenis prieš ir po intervencijos padėjo surinkti specialistai, kurie dalyvavo intervencijose ir diegė pagalbos mechanizmą savivaldybėse nuo 2022 m. vasario iki 2023 m. gegužės mėn. Šio tyrimo tikslinės grupės buvo dvi grupės - tėvai ir vaikai, o tyrimo tikslinė populiacija buvo visi 9-ių savivaldybių pagalbos mechanizmo intervencijose dalyvavę asmenys. Tyrimo dalyvių buvo paprašoma diskrečiai ir gerbiant tiriamųjų laiką užpildyti popierines anketas savipildos būdu. Viso buvo surinktos 116 vaikų ir 114 tėvų imties duomenys³. Abejoms tikslinėms grupėms buvo pateikiamos identiškios anketos prieš ir po intervencijos, priskiriant užpildytoms anketoms unikalų tyrimo dalyvio kodą, bet kad kodas neleistų identifikuoti pačio tiriamojo tapatybės.

Anketinės apklausos instrumentas (anketa) buvo grįstas adaptuojant įvairius validžius ir patikimus psichologinius / psicho-metrinius instrumentus (skales ar atskirų skalių subskales) (žr. 2 lentelė), bei šio tyrimo rėmuose dar papildomai buvo patikrintas adaptuotų instrumentų patikimumas abejose grupėse prieš ir po intervencijos (apie tai plačiau paaiškinta duomenų analizės dalyje). Svarbu paminėti, kad adaptuotų skalių / subskalių tyrimo instrumente kaip pagalbos mechanizmo efektyvumo ir vertinimo kriterijų atranka vyko keliais etapais konsultuojantis su pagalbos mechanizmo kūrėjais, o šio tyrimo anketa stipriai susiję su pačio pagalbos mechanizmo teoriniais principais ir intervencijos koncepcija (žr. Skyrius „Teorinis pagrindimas“)

2 lentelė. Tikslinių grupių (tėvų ir vaikų) tyrimo anketos struktūra ir logika

Tikslinė grupė	Tikrinamos dimensijos / adaptuoti instrumentai anketoje	Indikatorių / anketos klausimų skaičius
Tėvų grupė	Vaikų-tėvų disfunkcionalaus bendravimo subskalė	12 indikatorių
	Eyeberg vaiko probleminės elgsenos skalė: Vaiko konfliktiškos elgsenos subskalė	10 indikatorių
	Eyeberg vaiko probleminės elgsenos skalė: Vaiko žemos savitvardos subskalė	8 indikatoriai
	Socialinės paramos tėvams trūkumo subskalė	16 indikatorių
	Bejėgystės būnant tėvu/mama skalė	15 indikatorių
Vaikų grupė	Tėvystės stiliaus skalė: Pozityviai reaguojančios tėvystės stiliaus subskalė	5 indikatoriai
	Tėvystės stiliaus skalė: Vaikui autonomijos suteikimo subskalė	5 indikatoriai
	Tėvystės stiliaus skalė: Reiklios tėvystės stiliaus subskalė	4 indikatoriai
	Vaikų pozityvių paskatų subskalė	9 indikatoriai

³ Ne visi surinkti pristatomi duomenys ar anketos buvo naudojami skaičiavimuose, nes nepavyko atsekti kai kurių anketų (saugant tiriamųjų privatumą ir anonimiškumą), nes mažoje dalyje anketų nebuvo prirašytas unikalus kodas, ir nebuvo galima susieti, kurios buvo prieš ar po intervencijos yra anketos. Kita priežastis mažesnės analizuojamos imties buvo pačių programoje dalyvių natūralus atkrytis (dažniausiai nebuvo po intervencinių anketų), bei tai, kad ne visi sutiko dalyvauti tyrime.

Kadangi tyrimas grįstas prieš-po intervencinių duomenų, t.y. dviejų priklausomų imčių duomenų palyginimu tėvų ir vaikų imtyje, todėl analizėje taikomas identifikuoti vaikų-tėvų santykio pokyčius porinių imčių Stjudento kriterijus⁴ ir skaičiuojami efekto koeficiento dydžiai palyginti, koks didelis yra gautas statistiškai reikšmingas pokytis po intervencijos.

Viso tyrimo (o ypač duomenų rinkimo) metu buvo laikomasi esminių tyrimo etikos principų: užtikrinamas dalyvavusiųjų konfidencialumas, informuotas sutikimas, savanoriškumas ir galimybė pasitraukti iš tyrimo bet kuriame jo etape. Kadangi tyrimas apėmė, kad vienoje grupėje išimtinai dalyvavo nepilnamečiai, tai buvo gaunami bent vieno iš tėvų / globėjų oficialūs rašytiniai sutikimai.

Tyrimo rezultatų analizė ir apibendrinimas

Tėvų tyrimo dalies vertinimai ir modelio efektyvumas

Tėvams suteiktų paslaugų ir pačio pagalbos mechanizmo modelio efektyvumo vertinimas buvo kompleksinis ir apimantis kelias matuojamas dimensijas ir pasirenkant konkrečias adaptuotų patikimų instrumentų / skalių subskales. Subskalės atitiko tuos matuojamus efektyvumo kriterijus, kurie geriausiai derėjo su pagalbos mechanizmo principais ir suteiktų paslaugų orientacija į konkrečių problemų (kaip vaikų-tėvų sudėtingo bendravimo, tėvų percepcijos dėl vaikų konfliktiškos elgsenos epizodų dažnumo, žemos vaikų savitvardos bei socialinės paramos tėvams trūkumo) sprendimą ar mažinimą šeimose. Viso buvo panaudotos 5 subskalės:

- Vaikų-tėvų disfunkcionalaus bendravimo subskalė;
- Eyeberg vaiko probleminės elgsenos skalė: Vaiko konfliktiškos elgsenos subskalė;
- Eyeberg vaiko probleminės elgsenos skalė: Vaiko žemos savitvardos subskalė;
- Socialinės paramos tėvams trūkumo subskalė;
- Bejėgystės būnant tėvu / mama subskalė.

---

⁴ Buvo naudotas parametrinis porinių imčių Stjudento kriterijus, o ne neparametrinis Vilkoksono rangų sumų kriterijus, nes nors Šapiro-Vilko kriterijus parodė subskalių balų skirstinių skirtumą nuo normaliojo pasiskirstymo, bet pačių skirstinių eksceso ir asimetrijos rodikliai visų subskalių skirstinių atveju pateko į intervalą [-1;1].

Prieš aptariant prieš ir po intervencinio tyrimo dalių duomenų analizę, dar buvo patikrinta ir įsitikinta dėl prieš ir po intervencijos subskalių patikimumo, t.y. pačių matavimų vidinio suderinamumo. Patikrinimas buvo krosvaliduojant 3 patikimumo - Kronbacho α , Revelės β ir bendruoju omega (ω) koeficientais, palyginus koeficientus ne tik tarpusavyje, bet ir tarp atskirų matavimų etapų (prieš-po intervencijos), kurie detaliam pateikiami 3 lentelėje. Visos subskalės kaip matavimai yra aukšto arba labai aukšto patikimumo tiek prieš, tiek po intervencijos, nes visi koeficientai įgyja $>0,8$ reikšmes.

3 lentelė. Tėvų grupės matavimų / subskalių patikimumo analizė prieš intervenciją ir po intervencijos

Matavimas / subskalė (N- teiginių skaičius subskalėje)	α	β	ω	α	β	ω
	PRIEŠ intervenciniame vertinime			PO intervenciniame vertinime		
Vaikų-tėvų disfunkcionalaus bendravimo subskalė (N=12)	0,85	0,89	0,91	0,81	0,89	0,91
Eyeberg vaiko probleminės elgsenos skalė: Vaiko konfliktiškos elgsenos subskalė (N=10)	0,93	0,95	0,95	0,93	0,95	0,95
Eyeberg vaiko probleminės elgsenos skalė: Vaiko žemos savitvardos subskalė (N=8)	0,83	0,84	0,85	0,84	0,87	0,91
Socialinės paramos tėvams trūkumo subskalė (N=16)	0,88	0,90	0,92	0,92	0,93	0,93
Bejėgystės būnant tėvu/mama skalė (N=15)	0,88	0,91	0,91	0,89	0,93	0,93

Vaikų-tėvų probleminio bendravimo palyginimas prieš ir po intervencijos

Tėvystės streso skalė (ang. *Parenting Stress Index/ PSI-4-SF*) yra tiek tyriminis, tiek diagnostinis psichologijos lauke įrankis leidžiantis įvertinti su tėvystės stiliumi kylančius sunkumus, kurie gali paskatinti dar didesnes vaiko(-ų) ir / ar tėvo(-ų) sunkumus šeimoje. Visgi, šis instrumentas yra daugiadimensinis, susidedantis iš 3 atskirų subskalių atpažinti kokioje šeimos situacijoje atsiduria vaikas, tėvai, bei koks egzistuoja šeimos situacinis-demografinis (gyvenimo ciklo apspręstas) stresas, o viso instrumento pildymas užtrunka vidutiniškai apie 20 min. Šiame vertinime buvo nuspręsta pasirinkti tik vieną subskalę, kuri skirta pildyti tėvams, t.y. vertinime buvo adaptuota tėvų klausimyno dalis, klausiant įvairių teiginių iš **vaikų-tėvų disfunkcionalaus bendravimo** subskalės. Šis instrumentas leidžia įvertinti ir išmatuoti vaikų bendravimo sunkumais su tėvais ir tokio elgesio požymius, ir tėvų elgesio požymius, kurie atspindi tėvų sunkumus, bendraujant su vaikais.

Dažniausiai sudėtingas vaikų elgesys gali būti apsprendžiamas vaiko charakterio, bet taipogi, toks vaiko prieštaraujantis tėvams, neigiantis jų reikalavimus ar vaikų perdėto reiklumo tėvams elgesys gali būti išmokstamas (Abidin 2012, Hofecker Fallahpour ir kt. 2009,

Yeh ir kt. 2001, Pérez-Padilla ir kt. 2015, Reitman ir kt. 2002, Ríos ir kt. 2002). Tėvų buvo klausiami įvairių klausimų apie sudėtingą jų santykį su vaiku dėl vaiko sudėtingo elgesio, ir kiek tėvai sutinka ar nesutinka (5-balėje skalėje), kad tai atitinka jų situaciją šeimoje.

Vaikų-tėvų disfunkcionalaus bendravimo subskalė

1. Mano vaikas retai elgiasi taip, kad jo elgesys mane džiugintų
2. Dažnai jaučiuosi, kad mano vaikas nemėgsta manęs
3. Mano vaikas nusišypsuoja man mažiau nei tikėjau
4. Aš jaučiu iš savo vaiko, kad mano pastangos dėl jo nėra vertinamos
5. Pastebiu, kad kai mano vaikas žaidžia - jis/ji retai šypsosi, pokštauja ar krizena
6. Mano vaikas mokosi lėčiau kaip kiti vaikai
7. Mano vaikas nesišypsuoja ar praleidžia gerai laiką kaip kiti vaikai
8. Mano vaikas nėra gabus atlikti visas veiklas, kurios tikiuosi bus atliktos
9. Mano vaikui sunku prisitaikyti prie naujų dalykų ar situacijų
10. Aš jaučiuosi, kad nesu labai gera motina ar tėvas
11. Aš tikėjau turėti artimesnį ryšį su vaiku negu tas ryšys yra susiklostęs šiuo metu, o tai mane neramina
12. Mano vaikas provokuoja mane ir elgiasi taip, kad mane suerzintų

Subskalę sudarė susumuoti atsakymai į 12 teiginių (žr. aukščiau), kai mažiausias balas (12 balų) atitiko, kad nėra aptinkama šeimoje vaikų-tėvų disfunkcionalaus bendravimo, ir didėjantys balai iki 60 balų parodo aukščiausią disfunkcionalaus bendravimo lygį šeimoje iš tėvų perspektyvos. Norint identifikuoti intervencijos poveikį, norime, kad skalės vidutinis vertinimas (vidurkis) sumažėtų palyginus prieš ir po intervencijos duomenis.

Galima teigti, kad ***statistiškai reikšmingai sumažėjo vaikų-tėvų sudėtingo bendravimo problemų šeimoje lygis po intervencijos*** [$t(89)=4,98, p<0,001, 95\% PI(2,01; 4,67)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo **31,97 balai** ir jis sumažėjo po intervencijos iki **28,63 balo**. Šis 3,34 balo sumažėjimas yra **didelis skirtumas**, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,415, R=0,644$.

Eyeberg vaiko probleminės elgsenos skalė: Vaiko konfliktiškos elgsenos ir vaiko žemos savitvardos subskalės prieš ir po intervencijos

Eybergo vaiko elgsenos instrumentas (ang. *Eyeberg's Child Problem Behaviors Instrument*) yra plačiai naudojamas instrumentas patikrinti ir įvertinti trikdantį vaiko elgesį per tėvų savi-įsivertinimą (Eyberg 1978, Robinson ir kt. 1980, Eyberg, Robinson 1983, Reedt ir kt. 2008). Tai dažnai naudojamas instrumentas ir skalė patikrinti ar po tam tikrų intervencijų sumažėja kylančios vaiko elgsenos problemos. Dažnai šis instrumentas pasitelkiamas diagnostinės patikros (ang. *screening*) tikslais padėti šeimoms nukreipti į reikiamas intervencines programas, bei dažnai naudojamas kaip įrankis patikrinti po intervencijos įvairių programų efektyvumą (Burns, Patterson 2000, Forgatch, Kjøbli 2016, Kjøbli ir kt. 2023, Hukkelberg 2019, Sigmarsdóttir ir kt. 2015). Dažniausiai aptinkama, kad šis instrumentas vidutiniškai aptinka nuo 3 iki 5 proc. sumažėjimą ypač didelių elgsenos problemų tarp įvairaus

amžiaus vaikų. Šis įrankis yra geras ir validuotas psichometrinis instrumentas, kuris skirstomas į 3 subskales ir turi viso 22 vertinamuosius teiginius. Šiame vertinime buvo pasitelktos tik 2 subskalės: vaiko oponuojančios / konfliktiškos elgsenos subskalė (ang. *oppositional behavior*) ir vaiko žemos savitvardos (ang. *conduct problem behavior*) subskalė. Pirmąją subskalę sudarė 10 teiginių, antrąją - 8 vaiko elgseną apibūdinantys teiginiai, o teiginiai buvo vertinami 5-balėje dažnumo skalėje (nuo 1- Niekada iki 5- Visada).

<i>Eyeberg vaiko probleminės elgsenos skalė</i>	
<i>Vaiko konfliktiškos elgsenos subskalė</i>	<i>Vaiko žemos savitvardos subskalė</i>
1. Atsisako daryti namų ruošos darbus	1. Laužo žaislus
2. Atsisako eiti gultis, kada to prašoma	2. Nugvelbia ar pavagia kažką smulkaus
3. Nesiklauso nustatytų taisyklių ir susitarimų	3. Meluoja
4. Prieštarauja viskam iki tol, kol nėra pagrasoma ar perspėjama	4. Erzina kitus ar elgiasi norint išprovokuoti kitus
5. Nesiskaito ar ignoruoja kitų prašymus	5. Apsižodžiauja su draugais
6. Kivirčijasi su tėvais	6. Apsižodžiauja su broliais ar sesėmis
7. Supyksta	7. Susimuša su draugais
8. Rodo pykčio priepuolius	8. Susimuša su broliais ar sesėmis
9. Elgiasi įžūliai su suaugusiais	
10. Rėkia ar šaukia	

Vaiko konfliktiškos elgsenos subskalės atsakymai į 10 teiginių buvo sumuojami (žr. aukščiau), o subskalė kinta nuo 10 iki 50 balų, kai didesni balai parodo aukščiausią pastebėtą vaiko konfliktiškumą šeimoje iš tėvų perspektyvos. Norint identifikuoti intervencijos poveikį, norime kad skalės vidutinis vertinimas (vidurkis) sumažėtų palyginus prieš ir po intervencijos duomenis.

Galima teigti, kad **statistiškai reikšmingai sumažėjo vaikų oponuojančios ar konfliktiškos elgsenos šeimoje lygis po intervencijos** [$t(89)=5,99, p<0,001, 95\% PI(2,31; 4,61)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo **26,53 balai** ir jis sumažėjo po intervencijos iki **23,07 balo**. Šis 3,46 balo sumažėjimas yra **didelis skirtumas**, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,513, R=0,716$.

Vaiko žemos savitvardos subskalės atsakymai į 8 teiginius buvo sumuojami kaip ir prieš tai aptarta subskalė, tik ši subskalė kinta nuo 8 iki 45 balų, kai didesni balai parodo didžiausias pastebėtas vaiko savitvardos elgsenos problemas iš tėvų perspektyvos. Norint identifikuoti intervencijos poveikį, norime, kad skalės vidutinis vertinimas (vidurkis) sumažėtų palyginus prieš ir po intervencijos duomenis.

Galima teigti, kad **statistiškai reikšmingai sumažėjo vaikų savitvardos elgsenos problemų šeimoje lygis po intervencijos** [$t(89)=4,08, p<0,001, 95\% PI(0,81; 2,33)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo **17,36 balai** ir jis sumažėjo po intervencijos iki **15,79 balo**. Šis 1,57 balo sumažėjimas yra **didelis skirtumas**, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,566, R=0,752$.

Socialinės paramos (tėvams trūkumo) subskalė prieš ir po intervencijos

Tėvų patirčių instrumentas / skalė (ang. *Inventory of Parent Experiences*)⁵ yra 38 kintamųjų matavimo įrankis / psichometrinė skalė, kuri apima ir leidžia tirti tėvų socialinės paramos tinklą ir įvertina pasitenkinimą tėvyste. Patį instrumentą sudaro atskiros 2 - socialinės paramos (tėvams trūkumo) ir tėvų pasitenkinimo subskalės. Vertinime buvo pasitelkta *naudoti tik socialinės paramos (tėvams trūkumo) subskalė*, kur socialinė parama suprantama kaip tėvų paramos tinklas, pačių tėvų artumas, sutuoktinio / partnerio santykių kokybę, įsipareigojimai namuose ar net institucinė pagalba (Crnic, Greenberg 1981, Sexton ir kt. 1990).

Socialinės paramos tėvams trūkumo subskalė

1. Profesionalių asmenų ar ekspertų (mokytojai, seselės, gydytojai, socialiniai darbuotojai, psichologai, terapeutai, ar kiti) pasiekiamumu, su kuriais galite pasišnekėti apie savo vaiką
2. Asmenų pasiekiamumu, su kuriais galite pasikalbėti, jeigu užplūsta piktumas ar neigiamos emocijos dėl vaiko
3. Šeimos narių ar draugų pasiekiamumu, su kuriais galite pasikalbėti ir kurių patarimu pasitiktumėte
4. Asmenų pasiekiamumu, su kuriais galėtumėte pasidalinti, kada esate laiminga/laimingas ar gerai jaučiatės
5. Asmenų pasiekiamumu, su kuriais galėtumėte išsikalbėti, kai nuoširdžiai esate pikta/piktas ar patiriate neigiamas emocijas
6. Asmenų pasiekiamumu, su kuriais galėtumėte išsikalbėti privačiausius ir Jums asmeninius dalykus
7. Namų ruošos darbais, kurie susiję su kasdienine vaiko priežiūra (maitinimas, skalbimas, kambarių švarinimas ir pan.)
8. Įsipareigojimai ir atsakomybės lygis namuose
9. Kitų šeimos narių pagalba namuose
10. Skiriamas laikas praleisti sau (asmeninis laisvalaikis)
11. Skiriamas laikas praleisti su kitais žmonėmis be savo vaiko
12. Skiriamas laikas pasikalbėti telefonu su draugais ar šeimos nariais (neskaitant bendravimo su vaiku)
13. Skiriamas laikas pasikalbėti su savo tėvais
14. Skiriamas laikas pasikalbėti su uošviais ar giminaičiais
15. Įsitraukimas į kaimynystės veiklas ar bendruomenę
16. Įsitraukimas į įvairias veiklas, kuriose galima būti atrasti asmeninę paramą iš kitų žmonių

Socialinės paramos (tėvams trūkumo) subskalę sudarė 16 vertinamųjų teiginių, kurie buvo vertinami 4-balėje pasitenkinimo skalėje, kai aukštesni balai rodė nepasitenkinimą minėtu paramos šaltiniu. Bendri tėvų atsakymai buvo sumuojami (žr. aukščiau), o subskalės kitimas yra nuo 16 iki 64 balų, kai didesni balai parodo mažiausią patiriamą socialinę paramą išpildyti savo tėvų vaidmenis. Norint identifikuoti intervencijos poveikį, norime, kad skalės vidutinis vertinimas (vidurkis) sumažėtų palyginus prieš ir po intervencijos duomenis.

Nors sumažėjo vidutiniškai socialinės paramos trūkumo tėvams problema po intervencijos, bet šis poveikis nebuvo statistiškai reikšmingas ir negalima teigti, kad įvyko pokytis po intervencijos [t(89)=1,74, p>0,05, 95% PI(-0,14; 2,13)]. Galima paminėti, kad vidutinis balas prieš intervenciją buvo 31,41 balas ir jis sumažėjo 1-balu po intervencijos iki 30,41 balo. Verta pastebėti, kad tai buvo vienintelis tėvų ir toliau aptartame tyrime matavimas, kur nebuvo pastebėtas joks statistinis skirtumas po intervencijos.

⁵ Plačiau apie visą instrumentą: <https://fasttrackproject.org/measure/inventory-of-parent-experiences/>

Bejėgystės būnant tėvu / mama skalė prieš ir po intervencijos

Bejėgystės dėl tėvystės problemų skalė (ang. *Parent Emotional Flooding Scale / PFS*) yra gana naujas ir inovatyvus psichometrinis instrumentas, kuris atskleidžia, kokių laipsnių tėvai patiria bei perima savo vaikų neigiamas emocijas. Bejėgystė būnant tėvu / mama nusako tam tikrą momentinio afekto būseną kaip tėvus paveikia asmeniškai tėvų-vaikų konfliktai ir kaip jie vertina kylančias konfliktines situacijas ar kaip nenuspėjamas, ar kaip pribloškiančias ar kaip išmušančias jų emocinę ramybę (Del Vecchio ir kt. 2016, Liu, Roloff 2015, Slep, O'Leary 2007).

Bejėgystės būnant tėvu/mama skalė

1. Aš jaučiuosi sukrėsta/sukrėstas kai mano vaikas patiria stresą ar graužiasi
2. Mano vaikas linkęs pratrūkti be jokio įspėjimo
3. Jaučiuosi sutrikusi/sutrikęs, kai mano vaikas stipriai nuliūsta
4. Aš save graužiu dėl situacijų, kai vaikas pratrūksta pykčiu ir aš jam nusileidžiu
5. Aš nebežinau ką daryti kada mano vaikas yra prislėgtas
6. Mano vaiko liūdesys ar pyktis atrodo lyg iš niekur atsirastų
7. Mano vaiko liūdesys ar pyktis visiškai užvaldo mane emociškai
8. Negaliu susikaupti, kai mano vaikas yra nuliūdęs, susikrimtęs ar supyksta
9. Mano vaiko didelis pyktis pagauna mane nepasiruošus
10. Jaučiu kaip mano vaiko stresas ar pyktis persiduoda man pačiai/pačiam
11. Aš negaliu savęs sukontroliuoti ar net prognozuoti, kada mano vaikas pratrūksta
12. Aš dažnai jaučiuosi suparalyžiuota/suparalyžiuotas kai mano vaikas patiria pykčio protrūkius
13. Aš visuomet būnu suglumusi/suglumęs situacijose kaip mano vaikas supyksta ar nuliūsta ginčo metu
14. Mano vaiko stresas lengvai išmuša mane iš ramybės būsenos
15. Aš nebegaliu galvoti aiškiai kai mano vaikas pyksta ant manęs

Bejėgystės būnant tėvu / mama skalę sudarė 15 vertinamųjų teiginių, kurie buvo vertinami 5-balėje dažnumo skalėje, kai aukštesni balai rodė didžiausią dažnumo lygį ("visada"). Bendri tėvų atsakymai buvo sumuojami (žr. aukščiau), o skalės kitimas yra nuo 15 iki 75 balų, kai didesni balai parodo didžiausią bejėgystę būnant tėvais, kai vaikai elgiasi nenuspėjamai ar bando iššaukti konfliktiškas situacijas. Norint identifikuoti intervencijos poveikį, norime, kad skalės vidutinis vertinimas (vidurkis) sumažėtų palyginus prieš ir po intervencijos duomenis.

Galima teigti, kad **statistiškai reikšmingai sumažėjo bejėgystės būnant tėvu/mama jausenos dažnumas vaiko konfliktinių situacijų metu šeimoje po intervencijos** [$t(89)=3,02$, $p<0,01$, 95% $PI(0,98; 4,74)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo **40,01 balo** ir jis sumažėjo po intervencijos iki **37,16 balo**. Šis 2,86 balo sumažėjimas yra **didelis skirtumas**, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,325$, $R=0,570$.

Vaikų tyrimo dalies vertinimai ir modelio efektyvumas

Vaikų suteiktų paslaugų ir pačio pagalbos mechanizmo modelio efektyvumo vertinimas (kaip ir tėvų grupės atveju) buvo kompleksinis, pasitelkiant atrinktas kelias adaptuotų patikimų instrumentų / skalių subskales. Visi pasirinkti matavimo instrumentai buvo „atitaikyti“ pagal intervencijos siekiamus efektyvumo kriterijus dar prieš intervenciją. Instrumentai buvo orientuoti vertinant jų pastebėtus pokyčius santykyje su tėvais - kiek tėvai pozityviai reaguodavo į juos ir pastiprėjo palaikantis santykis su jais, kiek padidėjo jų asmeninės autonomijos ribos ir privatumas, bei tuo pačiu kiek atsirado tėvų reiklumas ir disciplinos pasielgus jiems netinkamai, bei kiek apskritai jų pozityvus paskatinimas ir palaikymas šeimoje. Viso buvo taikytos 4 subskalės:

- Tėvystės stiliaus skalė: Pozityviai reaguojančios tėvystės stiliaus subskalė;
- Tėvystės stiliaus skalė: Vaikui autonomijos suteikimo subskalė;
- Tėvystės stiliaus skalė: Reiklios tėvystės stiliaus subskalė;
- Vaikų pozityvių paskatų subskalė.

Prieš aptariant prieš ir po intervencinio tyrimo dalių duomenų analizę buvo tikrinamas prieš ir po intervencijos subskalių patikimumas. Patikrinimas buvo Kronbacho α , Revelės β ir bendruoju omega (ω) koeficientais, palyginus koeficientus ne tik tarpusavyje, bet ir tarp atskirų matavimų etapų (prieš-po intervencijos), kurie detalai pateikiami 4 lentelėje. Visos subskalės kaip matavimai yra aukšto arba labai aukšto patikimumo tiek prieš, tiek po intervencijos, nes visi koeficientai įgyja $>0,8$ reikšmes.

4 lentelė. Vaikų grupės matavimų / subskalių patikimumo analizė prieš intervenciją ir po intervencijos

Matavimas / subskalė (N- teiginių skaičius subskalėje)	α	β	ω	α	β	ω
	PRIEŠ intervenciniame vertinime			PO intervenciniame vertinime		
Tėvystės stiliaus skalė: Pozityviai reaguojančios tėvystės stiliaus subskalė (N=5)	0,89	0,89	0,92	0,89	0,90	0,93
Tėvystės stiliaus skalė: Vaikui autonomijos suteikimo subskalė (N=4)	0,81	0,85	0,89	0,84	0,86	0,90
Tėvystės stiliaus skalė: Reiklios tėvystės stiliaus subskalė (N=4)	0,90	0,90	0,90	0,81	0,85	0,89
Vaikų pozityvių paskatų subskalė (N=9)	0,89	0,90	0,91	0,89	0,90	0,93

Tėvystės stiliaus skalė prieš ir po intervencijos

Tėvystės stiliaus instrumentas / skalė (ang. *Parenting Style Inventory II / PSI II*)⁶ yra naudojama įvertinti tėvystės stilių šeimoje pagal vaiko supratimą nepriklausomai nuo tėvystės praktikų. Šis instrumentas leidžia pamatuoti ir palyginti įvairius tėvystės stilius skirtingose tikslinėse grupėse ar heterogeniškoje populiacijoje, tiriant įvairaus amžiaus vaikus ar paauglius užduodant gana mažą klausimų kiekį (Darlin, Steinberg 1993, Darling, Toyokawa 1997). Instrumente (bendroje skalėje) išskiriamos 3 subskalės, kurios visos buvo adaptuotos ir naudotos vaikų grupės vertinimuose:

- Pozityviai reaguojančios tėvystės stilius (ang. *Responsiveness Subscale*)
- Vaikui autonomijos suteikimas (ang. *Autonomy-granting Subscale*)
- Reiklios tėvystės stilius (ang. *Demandingness Subscale*)

Vaikų tikslinės grupės buvo prašoma įvertinti atskirai kiekvieną subskalę sudarančius teiginius (žr. žemiau), įvertinant atskirai mamą / globėją / įmotę ir tėvą / globėją / įtėvį. Jeigu vaikas neturėjo vieno iš tėvų / globėjų, tokiu atveju ta klausimų dalis buvo praleidžiama. Kiekvienoje poskalėje (priešingai nei tėvų vertinimų subskalėse / matavimuose) intervencijos / modelio efektyvumas gali būti apibrėžiamas, kai gaunamas reikšmingas skirtumas ir poskalės vidutiniai balai padidėja po intervencijos. Pozityviai reaguojančios tėvystės stiliaus ir vaikui autonomijos subskales po 5 vertinamuosius teiginius, o reiklios tėvystės stiliaus subskalę - 4 teiginiai. Visi teiginiai, kurie buvo vertinami 5-balėje sutikimo su teiginiu skalėje, kai aukštesni balai indikavo apie visišką sutikimą, o žemesnį apie visišką nesutikimą.

Tėvystės stiliaus skalė		
<i>Pozityviai reaguojančios tėvystės stilius</i>	<i>Vaikui autonomijos suteikimas</i>	<i>Reiklios tėvystės stilius</i>
1. Mano mama / tėtis išsipasakoja apie savo bėdas	1. Mano mama / tėtis nesako, kad jos/jo idėjos yra teisingos ir neturėčiau prieštarauti	1. Mano mama / tėtis ypač tikisi, kad aš laikyčiausi nustatytų šeimoje taisyklių
2. Mano mama / tėtis dažnai pagiria mane už tai, kai man sekasi	2. Mano mama / tėtis gerbia mano privatumą	2. Mano mama / tėtis neleidžia man išsisukti iš daugelio dalykų
3. Aš galiu pasikliauti savo mamos / tėčio pagalba, jeigu tik pakliūčiau į bėdą	3. Mano mama / tėtis suteikia labai daug laisvės	3. Jeigu tinkamai nesielgiu – mama / tėtis dažnai nubaudžia mane
4. Mano mama / tėtis skiria ir praleidžia laiko pasiūlykimui su manimi	4. Mano mama / tėtis leidžia apsispręsti, ką aš galiu daryti ir kaip elgtis	4. Mano mama / tėtis detaliam nurodo būdus kaip galėčiau geriau pasielgti įvairiose situacijose
5. Mano mama / tėtis ir aš praleidžia laiko kartu darydami kažką smagaus ar įdomaus	5. Mano mama/tėtis mano, kad aš turiu teisę išreikšti savo asmeninę nuomonę	

⁶ Plačiau apie visą instrumentą:

<https://effectiveservices.my.site.com/s/measure/a007R00000v8QbWQAU/parenting-style-inventory>

Bendri vaikų atsakymai buvo sumuojami atskirų subskalių lygmenyje vertinant atskirai tėvus / globėjus. Pirmų dviejų subskalių mažiausias balas buvo 5 balai ir aukščiausias 25 balai, o paskutiniosios atveju atitinkamai 4 ir 20 balai. Norint identifikuoti intervencijos poveikį, norime, kad kiekvienos vidutinis vertinimas (vidurkis) padidėtų palyginus prieš ir po intervencijos duomenis, o analizė pateikiama atskirų tėvų ir vaikų vertinimų atvejais.

<p>Galima teigti, kad <i>statistiškai reikšmingai padidėjo pozityviai reaguojančios tėvystės elgsena šeimoje, vertinant tik mamą / globėją iš vaiko perspektyvos po intervencijos</i> [$t(89)=-3,47, p<0,01, 95\% PI(-1,47; -0,40)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo 18,63 balo ir jis padidėjo po intervencijos iki 19,57 balo. Šis padidėjimas yra didelis skirtumas, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,364, R=0,603$.</p>	<p>Galima teigti, kad <i>statistiškai reikšmingai padidėjo pozityviai reaguojančios tėvystės elgsena šeimoje, vertinant tik tėvą / globėją iš vaiko perspektyvos po intervencijos</i> [$t(89)=-2,39, p<0,05, 95\% PI(-1,27; -0,12)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo 18,08 balo ir jis padidėjo po intervencijos iki 18,77 balo. Šis padidėjimas yra didelis skirtumas, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,259, R=0,509$.</p>
---	---

Galima išskirti pozityviai reaguojančios tėvystės elgseną šeimoje vertinimuose, kad vertinant mamas aptinkami didesni skirtumai nei vertinant tėvus po intervencijos, o ir vidutiniškai aukštesnis balas buvo vertinant mamą nei tėtį tiek prieš, tiek po intervencijos.

<p>Galima teigti, kad <i>statistiškai reikšmingai padidėjo suteikiamos vaikui autonomijos ir pasitikėjimo vaiku lygis šeimoje, vertinant tik mamą / globėją iš vaiko perspektyvos po intervencijos</i> [$t(89)=-3,86, p<0,001, 95\% PI(-1,64; -0,53)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo 16,67 balo ir jis padidėjo po intervencijos iki 17,76 balo. Šis padidėjimas yra didelis skirtumas, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,324, R=0,569$.</p>	<p>Galima teigti, kad <i>statistiškai reikšmingai padidėjo suteikiamos vaikui autonomijos ir pasitikėjimo vaiku lygis šeimoje, vertinant tik tėvą / globėją iš vaiko perspektyvos po intervencijos</i> [$t(89)=-2,02, p<0,05, 95\% PI(-1,01; -0,01)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo 16,69 balo ir jis padidėjo po intervencijos iki 17,21 balo. Šis padidėjimas yra didelis skirtumas, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,317, R=0,563$.</p>
---	--

Galima išskirti suteikiamos vaikui autonomijos ir pasitikėjimo vaiku vertinimuose, kad mamų vertinimuose yra aptinkami didesni skirtumai nei tėčių vertinimuose po intervencijos, bet vidutiniškai gerokai aukštesnis balas buvo vertinant tėtį nei mamą dar prieš intervenciją.

<p>Galima teigti, kad <i>statistiškai reikšmingai padidėjo reiklios tėvystės elgsena, vertinant tik mamą / globėją iš vaiko perspektyvos po intervencijos</i> [$t(89)=-4,27, p<0,001, 95\% PI(-1,13; -0,41)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo 14,05 balo ir jis padidėjo po intervencijos iki 14,82 balo. Šis padidėjimas yra didelis skirtumas, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,327, R=0,572$.</p>	<p>Galima teigti, kad <i>statistiškai reikšmingai padidėjo reiklios tėvystės elgsena, vertinant tik tėvą / globėją iš vaiko perspektyvos po intervencijos</i> [$t(89)=-2,11, p<0,05, 95\% PI(-1,05; -0,03)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo 13,57 balo ir jis padidėjo po intervencijos iki 14,11 balo. Šis padidėjimas yra vidutinio skirtumo, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,222, R=0,417$.</p>
--	--

Galima išskirti reiklios tėvystės elgsenos vertinimuose, kad vertinant mamas aptinkami didesni skirtumai nei vertinant tėvus po intervencijos, o ir vidutiniškai aukštesnis balas buvo vertinant mamą nei tėtį tiek prieš, tiek po intervencijos.

Vaikų pozityvių paskatų subskalė prieš ir po intervencijos

Vaikų percepcijos, pastabos ir supratimo apie savo tėvų elgesį (ang. *The About My Parent questionnaire*) skalė yra bendras instrumentas adaptuotas iš longitiudinio amerikietiško "FastTrack" projekto ir Duke Sanford Vaiko ir Šeimos politikos stebėsenos tyrimo centro, kuris leidžia vaikams įvertinti savo tėvų ar globėjų elgesį įvairiose situacijose⁷ (Huizinga ir kt. 1995, Loeber ir kt. 1998, McMahon, Forehand 2003). Iš minėto instrumento buvo adaptuota tik vaikų pozityvių paskatų subskalė (ang. *Positive Parenting measure*), kuriai skaičiuojami atsakymai į 9 teiginius (žr. žemiau), kaip tėvai atkreipia į jų pozityvų elgesį ar situacijas, kai vaikai pasielgia teisingai, ar kai padaro kažką gero bei pozityvaus, bei ar vaikai pastebi, kad tinkamas poelgis patinka tėvams.

Vaikų pozityvių paskatų subskalė

Jeigu kažką padarai, kas yra vertinama kaip geras poelgis ar kas patinka tavo tėvams, kaip dažnai jie...?

1. Nieko nesako apie tai, nekreipia dėmesio
2. Nusišypso ar mirkteli
3. Pasako kažką gero apie tai
4. Apkabina, pabučiuoja, paglosto ar patapšnoja per petį
5. Apdovanoja už tai, duoda papildomai kišenpinigių, kažką nuperka
6. Suteikia papildomų privilegijų kaip pabūti ilgiau prie televizoriaus, telefono ar kompiuterio, ilgiau pabūti vakare ar pan.
7. Kažką drauge nuveikiame kaip pavyzdžiui einame į kiną, žaidžiame žaidimus, sudalyvaujame bendrose veiklose ar kartu kur nors išeiname
8. Užsimena apie tai kam nors
9. Paklausia, kodėl aš tokia/toks nesu visada

Visi teiginiai, kurie buvo vertinami 5-balėje dažnumo skalėje, kai aukštesni balai indikavo didesnę pozityvų vaikų paskatinimą. Bendri vaikų atsakymai buvo sumuojami, kai mažiausias balas buvo 9 balai ir aukščiausias 45 balai. Norint identifikuoti intervencijos poveikį, norime, kad kiekvienos vidutinis vertinimas (vidurkis) padidėtų palyginus prieš ir po intervencijos duomenis.

Galima teigti, kad ***statistiškai reikšmingai padidėjo tarp tėvų pozityvaus vaikų paskatinimo elgsena šeimoje iš vaikų perspektyvos po intervencijos*** [$t(89)=-2,63$, $p<0,05$, 95% $PI(-2,99;-0,42)$], nes vidutinis balas prieš intervenciją buvo **26,5 balo** ir jis padidėjo po intervencijos iki **28,2 balo**. Šis **1,7 balo padidėjimas** yra **didelis skirtumas**, sprendžiant pagal efekto paskaičiuotus 2 efekto dydžius: $\eta^2=0,332$, $R=0,577$.

⁷ Plačiau apie visą instrumentą: <https://fasttrackproject.org/measure/about-my-parent/>

TIKSLINĖS GRUPĖS NARIŲ (SPECIALISTŲ, TAIKUSIŲ PAGALBOS MECHANIZMĄ) TYRIMAS

Tyrimo metodologija

Tikslinės grupės narių tyrimas apima kiekybinės ir kokybinės metodologijos trianguliaciją ir dviejų metodų derinimą. Buvo pasirinktas fokus grupės metodas išsiaiškinti kylančius realius pagalbos mechanizmo privalumus, diegimo trukdžius ir bendrą psichologinių paslaugų sektoriaus situaciją bei kaip sėkmingas mechanizmo įgyvendinimas priklauso nuo sektorių egzistuojančių problemų. Taipogi buvo pasirinktas anketinės apklausos metodas išsiaiškinti ir pamatuoti kiekybiškai pagalbos mechanizmo principų ir žinių perpratimą specialistų grupėje po mokymų ir žinių lygį apie pagalbos mechanizmo diegimą, identifikuoti ir išranguoti aktualiausias psichosocialinio paslaugų teikimo šeimai sektoriaus problemas ir tikslinės grupės profesinio perdegimo lygį, kurie gali būti suprantami, kaip trukdžiai efektyvaus pagalbos mechanizmo diegimui. Abu metodai nuoseklius etapus: pirmiausiai buvo atliekamos fokus grupės duomenų rinkimas ir analizė, atskleidusi kontekstualias sektoriaus problemas, kuriomis remiantis buvo atliekamas anketinės apklausos duomenų rinkimas ir tolimesnė šių duomenų analizė.

Tyrimo objektas – specialistų, teikiančių psichosocialines paslaugas pagal pagalbos mechanizmą, žinios apie pagalbos mechanizmą, sunkumai diegiant pagalbos mechanizmą priklausomai nuo psichosocialinių paslaugų sektoriaus problemų Lietuvoje.

Tyrimo tikslas - atskleisti specialistų, teikiančių psichosocialines paslaugas pagal pagalbos mechanizmą, žinių apie pagalbos mechanizmą, sunkumų diegiant pagalbos mechanizmą priklausomai nuo psichosocialinių paslaugų sektoriaus problemų Lietuvoje tarpusavio sąsajas.

Tyrimo metodai: fokus grupės, anketinė apklausa.

Fokus grupės metodologinė įgyvendinimo santrauka

Tyrimo metu taikytas fokusuotų grupių diskusijos metodas, tinkamas susipažinimui apie tyrėjus dominantį fenomeną (diskursą / objektą), pagrindinių temų išskyrimui, o tai leidžia geriau pritaikyti apklausos instrumentus ar kitus tyrimo įrankius, kurie būtų taikomi kiekybinėje apklausoje (Stewart ir kt., 2007).

Tyrimo dalyviai, išreikšdami nuomonę ir girdėdami kitų atsakymus, gali papildyti, komentuoti ar kitaip reaguoti į kitų tyrimo dalyvių nuomonę, išvalgas. Šioje sąveikoje galima aiškiau atskleisti nagrinėjamo klausimo įvairovę ar rasti naujumą aptariamai problemai (Patton, 2001).

Fokus grupės vyko 2022 m. rugsėjo-lapkričio mėnesiais, įvyko 5 sesijos po 1 - 1,5 val. Vienoje sesijoje dalyvavo – 10-15 specialistų, taikiusių pagalbos mechanizmą. Viso 5 sesijose dalyvavo – 75 specialistai.

Fokus grupės dalyviai atrinkti pagal šiuos kriterijus:

- pagalbos mechanizmą taikę psichosocialinių paslaugų teikėjai.
- norintys dalyvauti.

Fokus grupės klausimai:

- 1) Kokius galėtumėte išvardinti asmeninius sunkumus, turėjusius Jums įtakos taikyti šį pagalbos mechanizmą?
- 2) Kokius galėtumėte išvardinti sisteminius sunkumus, turėjusius Jums įtakos taikyti šį pagalbos mechanizmą?

Anketinės apklausos metodologinė įgyvendinimo santrauka

Kaip antrasis specialistų, taikiusių pagalbos mechanizmą, tyrimo etapas (po fokus grupių tyrimo) buvo pasitelktas anketinės apklausos metodas apklausiant specialistus 9 savivaldybėse, kurie dalyvavo kaip pagalbos mechanizmo komandos nariai, ar kurie dalyvavo pagalbos mechanizmo mokymuose. Anketinė apklausa vyko 2023 m. vasario – balandžio mėn. laikotarpiu, buvo surinkta 98 specialistų imtis iš visų tikslinės grupės populiacijos narių (kvietimus dalyvauti gavo daugiau specialistų, primenant ir paraginant 2 kartus sudalyvauti tyrime, kai kvietimai buvo kartoti visiems adresatams).

Buvo pasitelktas internetinės apklausos būdas siunčiant ir platinant apklausos nuorodą tikslinėje populiacijoje. Buvo laikomasi informuoto sutikimo principo, nes pirmajame puslapyje buvo nurodyta dar prieš dalyvaujant tyrime tyrimo tikslas, tyrimo dalyvių teisės, duomenų rinkimo ir tvarkymo esminiai principai, bei tyrėjų kontaktai ir tik vėliau leidžiama patvirtinti savo sutikimą ar nesutikimą dalyvauti tyrime. Pagrindinės tyrimo etikos prielaidos, kurios buvo garantuotos specialistams - dalyvavimo savanoriškumas, tiriamųjų

neidentifikavimas ir anonimiškumas, duomenų tvarkymo konfidencialumas bei rezultatų pateikimas tik statistiškai apibendrintu būdu.

Anketinės apklausos instrumentas (anketa) turėjo tematinę logiką pagal numatytas matavimo dimensijas ir jų sąsajas su matuojamais indikatoriais (kiekvienas matuojamas indikatorius pristatomas konkrečiai duomenų analizės dalyje), o dimensijos atitiko specialistų tyrimo vertinimo 3 pagrindines tematikas (žr. 5 lentelė).

5 lentelė. Tikslinės grupės - specialistų tyrimo anketos struktūra ir logika

Analizuojamos / vertinamos tematikos	Tikrinamos dimensijos	Indikatorių / anketos klausimų skaičius
Žinių apie pagalbos mechanizmą po mokymų patikrinimas	Žinios apie efektyvaus pagalbos mechanizmo įgyvendinimo principai ir veikimo prielaidas	8 indikatoriai
	Žinios apie tėvų ir vaikų santykius ir korektišką pagal pagalbos mechanizmo šeimos nukreipimą pagalbai	2 vertinamos situacijos ir 13 indikatorių
Probleminių sričių teikiant psichosocialines paslaugas šeimoms vertinimas	Paslaugų visai šeimai planavimo, koordinavimo ir įvertinimo problemų sritis	4 indikatoriai
	Pasitikėjimo kūrimo sektoriuje problemų sritis	4 indikatoriai
	Tarp-institucinio ir specialisto-kliento bendradarbiavimo ir paramos trūkumo problemų sritis	4 indikatoriai
	Finansinių ir žmogiškųjų išteklių problemų sritis	3 indikatoriai
Profesinio perdegimo rizikos veiksnių vertinimas teikiant psichosocialines paslaugas	Kiekybinių darbo krūvių subskalė	4 indikatoriai
	Darbo vaidmenų konflikto subskalė	3 indikatoriai
	Profesinio darbo vaidmens galimybių subskalė	3 indikatoriai
	Emocinio darbo krūvio subskalė	2 indikatoriai
	Kognityvinio darbo krūvio subskalė	4 indikatoriai
	Darbo veiklų numatymo subskalė	2 indikatoriai
	Darbo vaidmenų aiškumo subskalė	3 indikatoriai
	Veiksnumo (asmeninės įtakos) darbe subskalė	4 indikatoriai
Bendradarbiavimo darbe subskalė	3 indikatoriai	

Anketinės apklausos metodas leido susirinkti struktūruotus duomenis, kurie leido atskleisti minimas temas, pasitelkiant aprašomosios statistikos skaičiavimus (pateikiant procentines išraiškas), vieno kintamojo inferencinės (vienos imties požymių χ^2 kriterijus), dvimatės (Kramerio V. ir Pirsono R koreliaciniai koeficientai) ir daugiamatės (daugiamatės atitikties analizės ir regresinės analizės) statistinių metodų skaičiavimus. Skaičiavimams buvo pasitelkta SPSS programinė įranga ir RStudio programinės įrangos atskiri paketai - *tidyverse*, *dplyr*, *DescTools*, *ggcorrplot*, *FactoMineR*, *factoextra*, *missMDA*, *scaleStructure*, *factanal*, *lm*, *plot_model*, *sjPlot*, *export_summs*.

Fokus grupės tyrimo rezultatai: duomenų analizė ir rezultatų apibendrinimas

Fokus grupės interviu gairės buvo orientuotos ir struktūros siekiant išsiaiškinti pagalbos mechanizmo privalumus ir ribotumus diegimo laikotarpiu bei pastebėtas psichosocialinių paslaugų sektoriaus Lietuvoje problemas. Iš visų fokus grupių išsiskyrė specialistų vertinimai iš asmeninės (žr. 6 lentelė) ir sisteminės perspektyvų (žr. 7 lentelė).

6 lentelė. Pagalbos mechanizmo (toliau – PM) privalumai ir ribotumai vertinant iš asmeninės specialisto perspektyvos (atsižvelgiant į asmeninę patirtį) – išdėstyta eilės tvarka pagal reikšmingumą:

	Privalumai	Ribotumai
1	PM nereikia keisti įprastos darbo tvarkos	Nepakanka darbo valandų taikyti PM principus ir prielaidas
2	Priimtini PM principai ir prielaidos (žr. Skyrius „Teorinis pagrindimas“)	Nepatenkinti PM taikiusių specialistų lūkesčiai per trumpą laiką ir minimaliomis sąnaudomis pasiekti reikšmingų vaiko ir šeimos pokyčių
3	PM siūlomi nauji struktūruoti darbo metodai ir paslaugos / pagalbos priemonės (pvz., VTRS grupė, šeimos mediacija ir pan.)	Direktyvumo ir kontrolės trūkumas ⁸ (specialistai tikisi, kad bet kokie metodai ar PM būtų grįsti algoritmu, institucionalizuotų tvarkų pagrindu).
4	PM stiprina asmeninę motyvaciją gilinti žinias, pasitikėjimą savo kaip specialistų kompetenciją ir pasirengimą dirbti kitaip, pasitikint ne tik kitais specialistais, bet ir vaiko bei šeimos pajėgumu	Taikyti PM nepakanka turimų žinių ir įgūdžių
5	PM dirbama komandoje, koordinuojant paslaugų teikimą	

7 lentelė. Pagalbos mechanizmo (toliau – PM) privalumai ir ribotumai vertinant iš sisteminės perspektyvos (atsižvelgiant į esamą paslaugų vaikui ir jo šeimai sistemą / vykdomą valstybės socialinę politiką):

	Privalumai	Ribotumai
1	Savivaldybėse didelis poreikis PM siūlojamiems darbo metodams ir paslaugoms	PM neužtikrina finansinių ir žmogiškųjų išteklių teikti ilgalaikę ir nuoseklią pagalbą vaikui ir jo šeimai. Nesiūlo priemonių kaip mažinti patiriamą profesinį perdegimą.

⁸ Visgi reikia paminėti, kad šis pagalbos mechanizmas yra grįstas prielaidomis ir principais, bet ne specialisto griežta kontrole pagal numatytą algoritmą. Nepaisant to, kad tai yra įvardijamas kaip PM ribotumas, bet pagal PM principus – tai nėra ribotumas, o atvirkščiai privalumas.

2	PM skatina asmeninę lyderystę inicijuojant ir diegiant naujas trūkstamas paslaugas savivaldybėse	PM per mažai dėmesio visuomenės, institucijų, pagalbos teikėjų ir gavėjų švietimui apie pagalbos visiems vaikams ir jų šeimoms poreikį.
3	PM stiprina tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir gerina paslaugų koordinavimą	PM nenumatyta pakankamai veiklų ir renginių bendradarbiavimui tarp skirtingų institucijų savivaldybės viduje ir su kitomis savivaldybėmis stiprinti ir kurti savo bendradarbiavimo tvarką / algoritmą, numatant atsakomybes ir vaidmenis.
4	PM siūlo naują požiūrį į paslaugų vaikui ir jo šeimai sistemą (žr. Skyrius „Teorinis pagrindimas“)	PM nepakankama mokymų trukmė psichosocialines paslaugas teikiantiems specialistams.
5	PM diegiamas požiūris, kad savivaldybėse būtų vykdomi paslaugų ir darbo metodų efektyvumo vertinimai	PM nepakankamas savivaldybių administracijos vadovų, įstaigų vadovų įtraukimas į pagalbos mechanizmo diegimą savivaldybėse.

Fokus grupių duomenys ir rezultatai padėjo išryškinti tiek PM privalumus, tiek ir ribotumus. Pavyzdžiui, specialistai išskyrė kaip PM privalumus, tai, kad, jie pagal šį PM jie turi galimybę dirbti komandoje ir nekeisdami įprastos darbo tvarkos (t.y. esamomis sąlygomis), įgijo naujus struktūruotus darbo metodus ir paslaugas / pagalbos priemonės (pvz., VTRS grupė, šeimos mediacija ir pan.) darbui su visa šeima. Nors PM principai ir prielaidos pradžioje kėlė sumišimo, tačiau fokus grupėse jie išskyrė tai, kaip antrą privalumą pagal svarbą. Didžioji dalis jų paminėjo, kad jie sustiprino asmeninę motyvaciją gilinti žinias, pasitikėjimą savo kaip specialistų kompetenciją ir pasirengimą dirbti kitaip, pasitikint ne tik kitais specialistais, bet ir vaiko bei šeimos pajėgumu.

Vertinant iš sisteminės perspektyvos, specialistai pabrėžė, kad PM dėka savivaldybėse atsirado naujų gyventojams aktualių paslaugų. Diegiant buvo stiprinamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas ir gerinamas paslaugų koordinavimas ir tai specialistai įvertino kaip privalumą, nes jų nuomone, darbas komandoje didina pasitikėjimą tarp specialistų ir mažina profesinį perdegimą.

Fokus grupių duomenys ir rezultatai leido išskirti ribotumus ir šias galimas tobulintinas PM vietas. Pavyzdžiui, specialistų nuomone, kad PM įdiegimas reikalauja per daug konsultavimo ir įgūdžių grupių vedimo valandų (pagalba teikiama per ilgai, dėl tėvų užimtumo grupės vesti palankiausia vakarais po įprastos darbo dienos valandų), papildomų žinių ir įgūdžių, tokių kaip, savo ir kitų emocijų valdymas, saugios erdvės sukūrimas dirbant su tėvais ar visa šeima, konfidencialumo užtikrinimas, konfliktų valdymas ir kt.

Be to jų nuomone, PM nepasiūlo veiksmingo sprendimo sudėtingoms problemoms spręsti per trumpą laiką ir minimaliomis sąnaudomis (pvz., per 1-2 vieno specialisto konsultacijas). Specialistai išreiškė norą, kad PM siūlomi principai, darbo metodai ir paslaugos būtų grįstos algoritmu, institucionalizuotų tvarkų pagrindu.

Kaip PM ribotumą specialistai paminėjo ir tai, kad PM neužtikrina finansinių ir žmogiškųjų išteklių teikti ilgalaikę ir nuoseklią pagalbą vaikui ir jo šeimai bei galimybių mažinti bejėgystę ir profesinį perdegimą, kurie trukdo dirbti pagal PM principus.

Specialistai siūlytų PM skirti daugiau dėmesio visuomenės, institucijų, pagalbos teikėjų ir gavėjų švietimui apie pagalbos visiems vaikams ir jų šeimoms poreikį; specialistai norėtų, kad PM būtų buvę daugiau veiklų ir renginių, skirtų bendradarbiavimui tarp skirtingų institucijų savivaldybės viduje ir su kitomis savivaldybėmis stiprinti ir kurti savo bendradarbiavimo tvarką / algoritmą, numatant atsakomybes ir vaidmenis. Specialistai, taikę PM, paminėjo, kad jiems trūko didesnio savivaldybių administracijos vadovų, įstaigų vadovų įtraukimo į pagalbos mechanizmo diegimą savivaldybėse ir išreiškė didelį mokymų specializuotomis temomis poreikį.

Apibendrinant Fokus grupės metu gautus duomenis išskirti šios pagrindinės specialistų aptariamos temos, teikiant psichosocialines paslaugas šeimai (šios penkios probleminės sritys buvo panaudotos kuriant anketinės apklausos bloką identifikuoti, kaip probleminės sritys ir atskiri jų indikatoriai yra paplitę specialistų darbo specifikoje):

- 1) Paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimas, koordinavimas ir įvertinimas (4 indikatoriai anketoje).
- 2) Pasitikėjimo kūrimas (4 indikatoriai anketoje).
- 3) Bendradarbiavimas ir parama (4 indikatoriai anketoje).
- 4) Finansiniai ir žmogiškieji ištekliai (3 indikatoriai anketoje).
- 5) Profesinis perdegimas (7 subskalės / indikatoriai anketoje).

Žinių apie pagalbos mechanizmą po mokymų patikrinimas tarp specialistų grupės

Buvo klausiama specialistų kaip tikslinės grupės trijų klausimų grupių kaip indikatorių patikrinant pagalbos mechanizmo įsisavinimą ir taikymą darbe tarp specialistų, kurie dalyvavo pagalbos mechanizmo diegimui skirtuose Šeimos santykių instituto renginiuose ir mokymuose, taip įvertinant mokymų ir paties pagalbos mechanizmo efektyvumą iš specialistų perspektyvos:

- Žinias patikrinantys klausimai apie efektyvaus pagalbos mechanizmo įgyvendinimo ir veikimo prielaidas, o šias žinias patikrinti buvo išskirti 8 indikatoriai.
- Žinių apie tėvų ir vaikų santykio problemas vertinimus ir pagalbos pasiūlymus įvertinimas, priklausomai nuo to, ką pagalbos mechanizmas turėtų pasiūlyti. Šias žinias patikrinti buvo išskirtos dvi konfliktiškos tėvų ir vaikų situacijos, kuriose specialistai turėjo įvertinti, kaip tėvai turėtų elgtis ir kokia pagalba turėtų būti pasiūloma priklausomai nuo pagalbos mechanizmo. Vienai situacijai įvertinti yra išskirti 6 indikatoriai, o antrajai - 7 indikatoriai.

Žinios apie efektyvaus pagalbos mechanizmo įgyvendinimo ir veikimo prielaidas

Kiek buvo įsisavintos žinios apie pagalbos mechanizmo esminius principus tarp specialistų kaip tikslinės grupės buvo klausiama, ar specialistai atpažįsta atrinktus tyrime išrinktus 8 konkrečius pagalbos mechanizmo principus (žr. 8 lentelėje). Žiūrint detaliai, galima paminėti, kad ankstyvojo vaikų elgesio sunkumų priežasčių ir tikslingo pagalbos nukreipimas ir koordinuotos pagalbos šeimai principai nors buvo mažiausiai atpažįstami, bet šių principų įsisavinimas kaip pagalbos mechanizmo dalis buvo įvardijimą daugiau nei 70 proc. specialistų imtyje. Kita vertus, visus kitus principus atpažino daugiau nei 90 proc. specialistų, kas, apibendrinant, parodo aukštą, kad dauguma mokymuose specialistų įsisavino ir atpažįsta visus pagalbos mechanizmo principus.

8 lentelė. Atskirų pagalbos mechanizmo principų atpažįstamumas tarp specialistų (proc.)

	Taip	Ne	Sunku pasakyti
Įtraukiama visa šeima (ir vaikai, ir tėvai)	94,2	0,0	5,8
Apjungia skirtingų sričių specialistus (psichologus, socialinius darbuotojus ir kt. specialistus)	96,2	1,9	1,9
Atpažinus ankstyvąsias vaikų elgesio sunkumų priežastis ir tikslingai nukreipiant pagalbą įtraukti ir kitus dirbančiuosius su vaiku bei tėvais (pvz., mokytojus, gydytojus, seniūną ir kt.)	73,1	1,9	25,0
Individualaus darbo (informacijos suteikimas, psichoedukacija, konsultacijos) ir darbo grupėje (t.y. įvairios įgūdžių stiprinimo grupės) derinimą	90,4	0,0	9,6
Stiprinti vaikų ir tėvų ryšį motyvuojant šeimą dalyvauti Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo grupėse	98,1	0,0	1,9
Ugdyti taikaus tarpusavyje konfliktų sprendimo įgūdžius taikant šeimos mediaciją	94,2	0,0	5,8
Koordinuotą pagalbą šeimai (dirbama ne tik su vaiku ir jo šeimos nariais, bet ir su vaiko aplinka)	73,1	3,8	23,1
Pagalba turėtų būti kompleksinė ir ilgalaikė	86,5	3,8	9,6

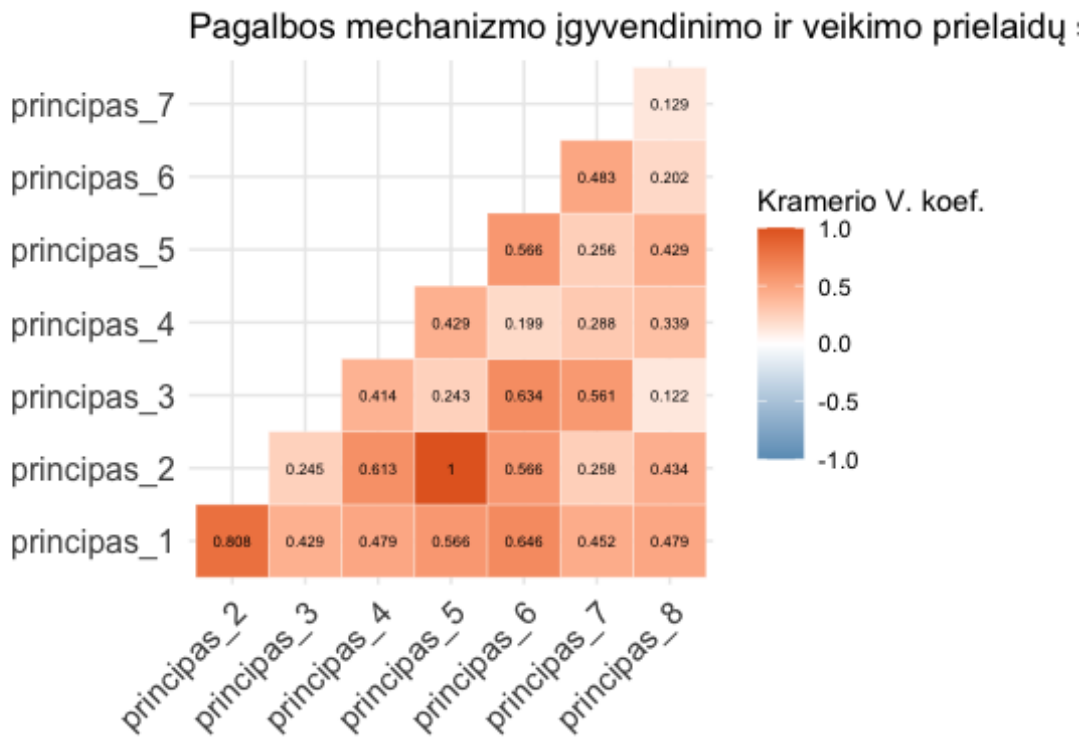
Kitas pjūvis, parodantis, kad yra aukštas pagalbos mechanizmo bazinių principų atpažįstamumas tarp specialistų, yra suminis indekso pasiskirstymas tikslinės grupės imtyje. Suminis indekso įvertis buvo skaičiuotas kiekvieno specialisto atvejui, kiek kiekvienas specialistas sugebėjo įvardinti principus kaip pagalbos mechanizmo prielaidas. Aukščiausias įmanomas įvertis yra 8 balai, kas indikuoja, kad buvo atpažinti visi principai. 9 lentelėje, matyti, kad absoliuti dauguma specialistų atpažino 6 principus ar daugiau, o net 53,8 proc. atpažino visus principus, o šis rezultatas yra stat. reikšmingumas buvo patikrintas χ^2 kriterijumi ($\chi^2(6)=82,1$, $p<0,001$).

9 lentelė. Pagalbos mechanizmo principų indekso pasiskirstymas tarp specialistų

	%	Vienos imties χ^2 kriterijus
Atpažinti 5 principai ar mažiau	7,7	$\chi^2(6)=82,1$, $p<0,001$
Atpažinti 6 principai	15,4	
Atpažinti 7 principai	23,1	
Atpažinti 8 principai	53,8	

Kita atlikta vertinimo analizė buvo grįsta dvimatės statistikos pagrindu ir buvo paskaičiuoti Kramerio V koeficientai, kurie parodo, kaip stipriai tarpusavyje dviejų principų atpažįstamumas susijęs. Kuo didesnė šio koeficiento reikšmė, tuo stipresnė yra sąsaja, o koeficientui pasiekus reikšmę 1 - vadinasi visi specialistai, atpažindami vieną pagalbos mechanizmo principą, atpažįsta ir kitą principą. Dažniausiai interpretuojama pagal pasiūlytas Kramerio V koef. gaires, kad koeficientai esantys didesni nei 0,35 apibendrina stiprų sąryšį, tarp 0,21 ir 0,35 indikuoja apie vidutinį, tarp 0,07 ir 0,21 silpną, ir mažesnis nei 0,07 ypač silpną sąryšį. Žemiau pateiktame pav. 1 parodomi visų 8 principų sąsajų palyginimai:

1 pav. Pagalbos mechanizmo įgyvendinimo prielaidų atpažįstamumo sąsajos

- Ideali ($V=1$, $p<0,05$) sąsaja atpažįstamumo principų vertinimuose aptinkamas tarp 2 principo (Apjungia skirtingų sričių specialistus (psichologus, socialinius darbuotojus ir kt. specialistus) ir 5 principo (Stiprinti vaikų ir tėvų ryšį motyvuojant šeimą dalyvauti Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo grupėse), bei beveik idealus ($V=0,808$, $p<0,05$) tarp 2 principo ir 1 principo (Įtraukiama visa šeima (ir vaikai, ir tėvai)). Taigi, visi specialistai atpažindami pagalbos mechanizmo būtinumą bendradarbiauti - atpažįstama, kad visos šeimos motyvavimas įtraukti šeimą į pagalbos mechanizmą, bei pačios šeimos įtraukimas.
- Silpni sąryšiai identifikuotini tarp 8 (pagalbos kompleksškumo ir ilgalaikiškumo) principo vertinimų vertinant 3-ią principą (vaiko elgesio ankstyvų sunkumų priežasčių atpažinimo ir tikslingo nukreipimo pagalbai), nes $V=0,122$, $p<0,05$, bei 8-o ir 7-o (koordinuotumo pagalbai šeimai, dirbant su vaiko aplinka) principų, nes $V=0,129$, $p<0,05$. Tikėtina, kad didžiausi neatitikimai aptinkami specialistų grupėje, kad pagalbos mechanizmo kompleksškumas mažiausiai buvo suprantamas ar atpažįstamas kaip principas susijęs su ankstyvosios elgesio prevencijos principu bei principo susijusio su įtraukimo į pagalbą visą vaiko aplinką (ne tik patį vaiką ar tėvus).

- Visų kitų tarpusavio sąsajų vertinimai yra vidutinio dydžio (6-i tarpusavio principų koreliaciniai koeficientai), arba didelio (18-a i tarpusavio principų koreliaciniai koeficientai), kas parodo, kad pagalbos mechanizmo esminės prielaidos buvo įsisavintos ir atpažįstamos po įvairių mokymų sėkmingai.

Apibendrinant, galima sakyti, kad projekto rėmuose pagalbos mechanizmas sėkmingai bendrai perteikė visuminę informaciją apie sėkmingo mechanizmo įgyvendinimo prielaidas specialistų grupėje. Ypač sėkmingai specialistai suprato bendradarbiavimo kartu su šeimos motyvavimu įsitraukti šeimą į visą pagalbos mechanizmą, bei mažiau sėkmingai buvo perteikta specialistams informacija dėl kažkokių priežasčių, kaip pačio pagalbos mechanizmo kompleksiskumas ir ilgalaikiškumas yra susijęs su ankstyvąja prevencija ir kompleksiskumas / ilgalaikiškumas susijęs su visos vaiko aplinkos įtraukimu, teikiant vaikui/tėvams pagalbą.

Žinių apie tėvų ir vaikų santykius vertinimai pagalbos mechanizmo atveju

Specialistai turėjo įvertinti dvi hipotetinio pobūdžio situacijas, kurios apibendrina tėvų ir vaikų ryšio problemas, kada šeima kreipiasi pagalbos. Specialistų buvo prašoma patyrinėti kiekvieną situaciją ir apsvarstyti, kokią pagalbą būtų galima teikti šeimai konkrečioje situacijoje ir kokius žingsnius reikėtų atlikti. Specialistai turėjo perskaityti situaciją ir pasirinkti, ar tai turėtų būti pagalba, ar neturėtų būti pagalbos forma. Nors bet kokia pagalba šeimai, susidūrusiais su sunkumais, yra gera pagalba, bet vertinant iš pagalbos mechanizmo perspektyvos - tik tam tikros paramos ir pagalbos formos yra tinkamesnės teikti, priklausomai nuo šeimos situacijos, tad tam tikri atsakymai buvo teisingi arba neteisingi.

Pirmosios situacijos (žr. žemiau pilkame rėmelyje) vertinimas susideda iš 6 pagalbos formų priklausomai nuo to, kokius žingsnius reikėtų atlikti. Iš 6 pagalbos formų pagal pagalbos mechanizmą veiksmingiausios šeimai (tėvams ir vaikams) formos yra tos, kada pagalba teikiama visai šeimai, o ne tik jos atskiriems asmenims. Rezultatai (žr. 10 lentelė) parodo, kad dauguma specialistų pasirinko teisingus atsakymus pagal pagalbos mechanizmo modelio principus:

- Dauguma specialistų nepasirinktų nukreipti atskirai mamą ar tėvą pas vaikų psichologą (61,5 proc.).

- Dauguma specialistų pasirinktų šeimą nukreipti gauti kompleksines paslaugas, kai pas psichologą turėtų kreiptis abu tėvai (84,6 proc.), arba lankyti tėvų grupes (84,5 proc.), ar lankyti vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programą (94,2 proc.).

Pirmoji situacija: Aistis ir Agnė gyveno santuokoje 10 metų, turi du mažamečius vaikus (8 m. Liną ir 6 m. Vytis). Pora paskutinius metus nuolat tarpusavyje pykosi, nesutarė dėl įvairiausių dalykų. Pora nusprendė skirtis. Abiejų berniukų klasės auklėtojos (-ai) kreipėsi į tėvus, nes pastebėjo, kad pastaruoju metu berniukai konfliktuoja su kitais vaikais klasėje. Klasės auklėtojai rekomendavo kreiptis pagalbai.

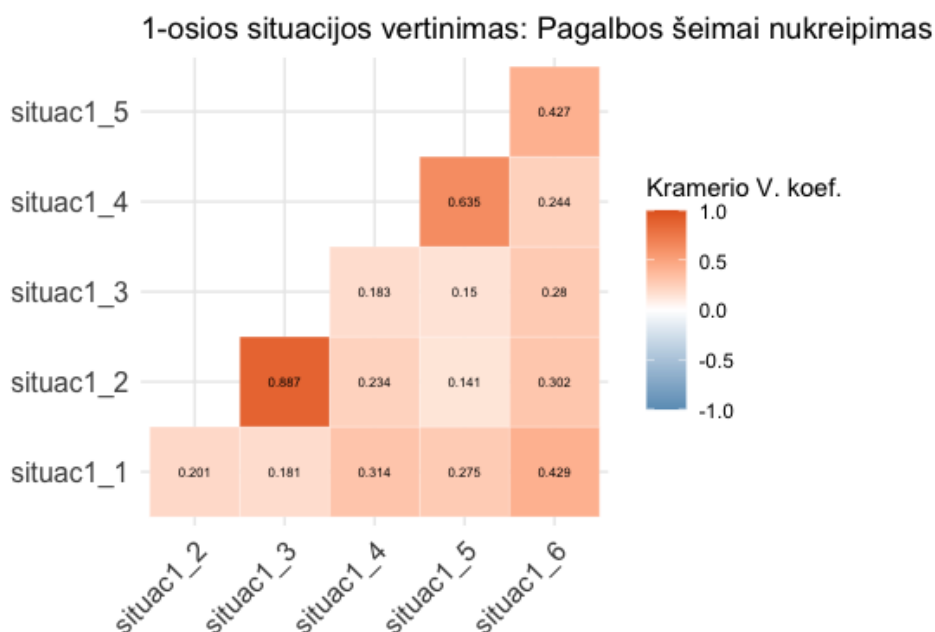
10 lentelė. Žinių apie tėvų ir vaikų santykio problemas įvertinimas priklausomai nuo pagalbos poreikio

	Ne	Taip	Sunku pasakyti
Tėvai turi kreiptis pas poros psichologą / psichoterapeutą ir mėginti išsaugoti santuoką	19,2	55,8	25,0
Mama turi atskirai kartu su vaikais kreiptis pas vaikų psichologą	61,5	19,2	19,2
Tėtis turi atskirai kartu su vaikais kreiptis pas vaikų psichologą	61,5	17,3	21,2
Abu tėvai kreipiasi pas psichologą, kad galėtų tinkamai pasiruošti gyvenimui po skyrybų ir kaip išlikti gerais tėvais	7,7	84,6	7,7
Tėvai lanko įgūdžių stiprinimo grupes, skirtas tėvams po skyrybų	3,8	84,6	11,5
Tėvai lanko Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programą ar kitą įgūdžio stiprinimo programą, kur tiek vaikai, tiek tėvai galėtų mokytis bendrauti ir bendradarbiauti sutardami	0,0	94,2	5,8

Atlikta vertinimo analizė (Kramerio V koeficiento skaičiavimai), palyginant specialistų atsakymų sąsajas pateikiant šios situacijos vertinimą (žr. pav. 2), atskleidžia kitus įdomius rezultatus:

- Tie, kurie buvo linkę suklysti ir pasirinkti nukreipti vieną iš tėvų pas psichologą, jie buvo linkę suklysti ir pasirinkti kitą neteisingą atsakymą, nes tarpusavio neteisingų atsakymų koreliacija yra labai didelė ($V=0,887$, $p<0,05$). Tiesa čia svarbu pabrėžti, kad neteisingai pasirinkusių neteisingus atsakymus buvo specialistų mažuma.
- Gana stipri asociacija aptikta tarp specialistų 4-os ir 5-os pagalbos formų ($V=0,635$, $p<0,05$), t.y. specialistai linkę nukreipti šeimą lankyti tėvų įgūdžių stiprinimo grupes po skyrybų bus linkę nukreipti pas psichologą pasiruošti gyvenimui po skyrybų.
- Kita išryškėjusi tendencija, kad specialistai linkę nukreipti tėvus lankyti vaikų-tėvų ryšio stiprinimo programas bus linkę nukreipti šeimą į tėvų įgūdžių stiprinimo grupes po skyrybų ($V=0,429$, $p<0,05$), arba bus linkę nukreipti pas poros psichologą / psichoterapeutą ($V=0,427$, $p<0,05$).

2 pav. Tinkamo nukreipimo šeimai gauti pagalbą vertinimų sąsajos

Buvo paskaičiuotas suminis indeksas specialistų grupei įvertinant bendrai, kiek minėtoje situacijoje buvo pasirinkta teisingų atsakymų, t.y. pagal pagalbos mechanizmą buvo parinkta teisingų pagalbos formų šeimai. Aukščiausias įvertis yra 4 balai, kas indikuoja, kad buvo pasirinktos visos tinkamos pagalbos formos. 11 lentelėje, matyti, kad dauguma specialistų (48,1 proc.) pasirinko visas 4 formas, o beveik nei trečdalis (32,7 proc.) pasirinko bent 3 korektiškiausias pagalbos formas, o šis rezultatas yra stat. reikšmingumas buvo patikrintas χ^2 kriterijumi ($\chi^2(4)=40,31$, $p<0,001$). Tad galima apibendrinti, kad specialistai atpažįsta, kad ši situacija reikalauja pagalbos šeimai kompleksiško porenkant kompleksinį nukreipimą pas specialistus.

11 lentelė. Pagalbos mechanizmo principų indekso pasiskirstymas tarp specialistų

	%	Vienos imties χ^2 kriterijus
Nepasirinkta nei viena tinkama pagalbos forma	1,9	$\chi^2(4)=40,31$, $p<0,001$
Pasirinkta bent 1 tinkama pagalbos forma	5,8	
Pasirinktos 2 tinkamos pagalbos formos	11,5	
Pasirinktos 3 tinkamos pagalbos formos	32,7	
Pasirinktos 4 tinkamos pagalbos formos	48,1	

Kaip minėta, žinių apie tinkamos pagalbos formos parinkimą priklausomai nuo šeimos situacijos patikrinimas tarp specialistų buvo tikrinamas pateikiant tyrimo grupei kelių situacijų vertinimą. Antrosios situacijos (žr. žemiau pilkame rėmelyje) vertinimas susideda iš 7 pagalbos formų pasirinkimų, ir visi atsakymai yra teisingi, t.y. visos pagalbos formos yra tinkamos pagal pagalbos mechanizmo principus. Rezultatai (žr. 12 lentelė) parodo, kad dauguma specialistų pasirinko teisingus atsakymus:

- Dauguma pasirinko tinkamus atsakymus ir rinkęsi nukreipti į visas paminėtas pagalbos formas.
- Visgi, ne visi pasirinkimai buvo tolygiai pažymėti tyrime ir pastebima tam tikra konkrečios šeimos situacijos atveju pagalbos formų išreitingavimas. Dauguma specialistų pasirinktų vienišą mamą nukreipti pirmiausiai pas psichologą dėl jai kylančių tėvystės iššūkių (90,5 proc.), būtų stengiamasi įtraukti tėvą į pagalbos procesą (89,5 proc.), būtų pasistengta nukreipti mamą nukreipti pas vaikų psichologą (83,2 proc.), bei įtraukti abu tėvus kartu su vaiku lankyti vaikų-tėvų stiprinimo programą.
- Kiek mažiau specialistai linkę nukreipti į labiausiai intervencines vaikui paslaugas kaip priklausomybės ligų centrą (73,7 proc.) ar pas psichiatrą nustatyti priklausomybę (48,4 proc.).

Antroji situacija: Rita yra seniai išsiskyrusi su Audrius (13 m.) tėčiu. Gyvena viena, viena ir augina sūnų. Pastaruoju metu nuolat kyla daug tarpusavio konfliktų, kurie persikelia ir ugdymo įstaigą, kurią lanko Audrius. Mokyklos psichologė rekomendavo mamai su sūnumi kreiptis pagalbos. Mama išsakė rūpestį dėl kylančių konfliktų pagrindinės priežasties. Anot jos, visi konfliktai dėl sūnaus priklausomybės alkoholiui ir kitoms psichoaktyvioms medžiagoms.

12 lentelė. Žinių apie tėvų ir vaikų santykio problemas įvertinimas priklausomai nuo pagalbos poreikio

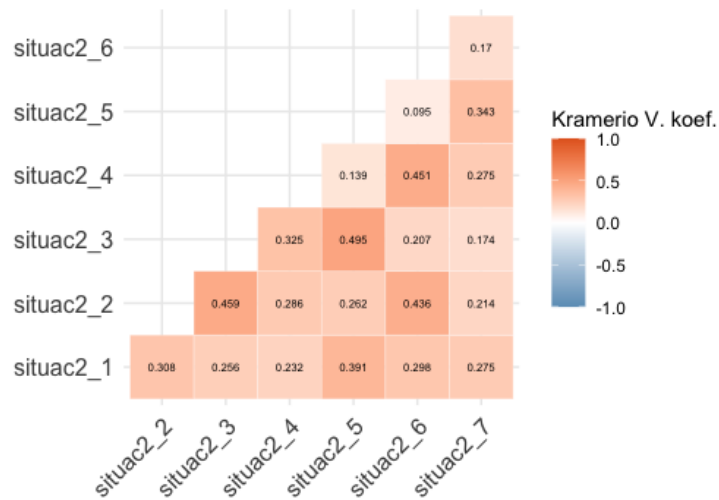
	Ne	Taip	Sunku pasakyti
Mama kartu su sūnumi turi kreiptis pas vaikų psichologą	6,3	83,2	10,5
Mama turi kreiptis pas psichologą dėl jai, kaip mamai kylančių iššūkių, su sūnumi paaugliu	4,2	90,5	5,3
Į pagalbos procesą ir sūnaus auklėjimą turi būti įtrauktas Audrius tėtis	2,1	89,5	8,4
Abu tėvai turi lankyti įgūdžių stiprinimo grupes, skirtas tėvams po skyrybų	16,8	60,0	23,2
Mama turi kreiptis į Priklausomybės ligų centrą dėl priklausomybės sūnui nustatymo	6,3	73,7	20,0
Abu tėvai ir Audrius turėtų lankyti Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo programą ar kitą įgūdžio stiprinimo programą, kur tiek vaikai, tiek tėvai galėtų mokytis bendrauti ir bendradarbiauti sutardami	1,1	81,1	17,9
Mama turi kreiptis pas psichiatrą dėl priklausomybės sūnui nustatymo	20,0	48,4	31,6

Kramerio V koeficientais grįsta koreliacinė analizė (žr. pav. 3) atskleidė, kad:

- Gana stipri asociacija aptikta tarp specialistų 2-os ir 6-os ($V=0,436$, $p<0,05$) ir 2-os ir 4-os ($V=0,451$, $p<0,05$) pagalbos formų, t.y. specialistai linkę nukreipti tėvus lankyti vaikų-tėvų ryšio stiprinimo programas (net jei tėvai yra išsiskyrę) bus linkę nukreipti vieną iš tėvų (šiuo atveju mamą), kuris globoja vaiką, pas psichologą dėl tėvystės keliamų iššūkių vaiko paauglystės periodu, ir bus linkę nukreipti abu išsiskyrusius tėvus lankyti tėvystės įgūdžių stiprinimo grupes skirtas tėvams po skyrybų. Tai parodo, kad specialistai atpažįsta po mokymų, kad skyrybos reikalauja kompleksinės pagalbos formos, kurioje įtraukiami abu tėvai ir kuo mažiau įtraukiami į procesą vaikai.

- Kitas įdomus ir kiek netikėtas rezultatas, kad, visgi, specialistai, kurie būtų linkę įtraukti vieną iš tėvų, kuris po skyrybų negyvena su vaiku, į pagalbos procesą vaikui, sieja su pirmine priklausomybės ligų patikra ($V=0,459$, $p<0,05$). Kitaip tariant, tikėtina specialistai sieja, kad paauglių, augančių šeimoje patyrusioje skyrybas, elgesio problemos sietinos su efektyvia pagalba tik tada, kai procese dalyvauja tėvas, negyvenantis su šeima.

3 pav. Tinkamo nukreipimo šeimai gauti pagalbą vertinimų sąsajos
2-osios situacijos vertinimas: Pagalbos šeimai nukreipimas

13 lentelėje, matyti, suminis indeksas specialistų grupei įvertinant bendrai, kiek antroje situacijoje buvo pasirinkta teisingų atsakymų pagal pagalbos mechanizmą. Aukščiausias įvertis yra 7 balai, kas indikuoja, kad buvo pasirinktos visos tinkamos pagalbos formos. Šiek daugiau nei puse specialistų pasirinkto 5-ias ar daugiau pagalbos formų (51,9 proc.), o šis rezultatas yra stat. reikšmingumas buvo patikrintas χ^2 kriterijumi ($\chi^2(6)=32,27$, $p<0,001$). Tad galima apibendrinti, kad specialistai atpažįsta, kad ši situacija reikalauja pagalbos šeimai kompleksiško parenkant kompleksinį nukreipimą pas specialistus.

13 lentelė. Pagalbos mechanizmo principų indekso pasiskirstymas tarp specialistų

	%	Vienos imties χ^2 kriterijus
Nepasirinktos 3 ar mažiau tinkamos pagalbos formos	5,8	$\chi^2(6)=32,27$, $p<0,001$
Pasirinktos 4 tinkamos pagalbos formos	17,3	
Pasirinktos 5 tinkamos pagalbos formos	28,8	
Pasirinktos 6 tinkamos pagalbos formos	21,2	
Pasirinktos 7 tinkamos pagalbos formos	26,9	

Žinių apie pagalbos mechanizmo principų bei tėvų-vaikų pagalbos formos parinkimo tinkamumą sąsajos

Norint patikrinti, ar specialistų įgytos žinos apie pagalbos mechanizmo prielaidas ir jo efektyvų veikimą yra susijusios su didesniu su žinių įgijimu apie įvairių šeimų situacijos nustatymą ir tinkamos pagalbos parinkimo formas, tuo tikslu buvo atlikta koreliacinė analizė tarp pagalbos mechanizmo prielaidų suminio indekso su dviem kitais suminiais indeksais, kurie indikuoja korektiškai parinktas pagalbos formas vertinant 2 aukščiau minėtas situacijas:

- Gauta vidutinė statistiškai reikšminga koreliacija ($r=0,337$, $p<0,05$) tarp pagalbos mechanizmo prielaidų ir pirmosios situacijos korektiškų pagalbos formų parinkimų.
- Tuo tarpu, gauta jau stipri statistiškai reikšminga koreliacija ($r=0,506$, $p<0,001$) tarp pagalbos mechanizmo prielaidų ir antrosios situacijos korektiškų pagalbos formų parinkimų.

Šie rezultatai parodo, kad po pagalbos mechanizmo mokymų specialistai labiau gebantys identifikuoti pagalbos mechanizmo esmines prielaidas - tuo labiau jie linkę korektiškai parinkti ar nukreipti šeimą tinkamesniu pagalbos formos keliu; o visuminės specialistų žinios apie pagalbos mechanizmą yra komplementarios.

Probleminių sričių teikiant psichosocialines paslaugas šeimoms vertinimas tarp specialistų grupės

Kita reikšminga specialistų tyrimo vertinimo dalis yra skiriama jų pačių identifikuojamų darbe kliūčių analizei. Šios kliūtys ar neefektyvus darbo organizavimo problemos trukdo efektyviam pagalbos mechanizmo įgyvendinimui ir bendrai psichosocialinių paslaugų šeimoms (vaikams ir tėvams) teikimui. Kokybinio tyrimo fazėje buvo identifikuotos 4 pagrindinės probleminės sritys:

- Paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimo, koordinavimo ir įvertinimo problemos;
- Pasitikėjimo specialisto-kliento ir tarpusavio specialistų santykiuose kūrimo problemos;
- Bendradarbiavimo ir paramos trūkumas tarpinstituciniame lygmenyje ir pačios institucijos viduje;
- Finansinių ir žmogiškųjų išteklių kliūtys.

Pirmosios trys probleminės sritys apėmė po 4 vertinamuosius indikatorius, o specialistams įvertinti paskutinės probleminę sritį buvo pateikti atsakyti 3 klausimai. Atskirų 4 probleminių sričių vertinimuose galima pastebėti, kad:

- Paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimo, koordinavimo ir įvertinimo problemų srityje (žr. 14 lentelė) aktualiausias yra išskirtini kaip aktualiausi - paslaugų šeimai koordinavimo trūkumo (63,5 proc.) ir neaiškių skirtingų institucijų specialistų vaidmenų (55,8 proc.) kliuviniai. Apie trečdalį (32,7 proc.) specialistų įvardijo, kad paslaugų ir darbo metodų su visa šeima trūkumas yra kliūtis teikti efektyviai psichosocialines paslaugas.
- Pasitikėjimo specialisto-kliento ir tarpusavio specialistų santykiuose nebuvimas nėra akcentuojama kaip reikšminga problema specialistų grupėje (žr. 15 lentelė) palyginus su prieš tai aptarta ar kitomis probleminėmis sritimis. Gal tik, kiek daugiau nei penktadalis specialistų (21,2 proc.) išskyrė, kad didesnis nepasitikėjimas aptinkamas tarp pačių specialistų šeimos paslaugų sistemoje, nei tarp specialistų ir klientų.
- Bendradarbiavimo ir paramos trūkumo probleminėje srityje (žr. 16 lentelė) kaip aktualiausia ir opiausia problema išryškėjo Lietuvoje gerąja patirtimi pasidalinimo trūkumas, kai daugiau nei pusė (55,8 proc.) specialistų, tai įvardijo kaip vieną iš problemų. Apie trečdalį specialistų įvardijo, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra kliūtis teikti efektyviai psichosocialines paslaugas (32,8 proc.), bei kad net bendradarbiavimas institucijoje yra didelė problema (30,8 proc.).
- Labiausiai išryškėja kaip problema tarp specialistų - žmogiškųjų išteklių trūkumas (kada "etatų yra, tačiau trūksta darbuotojų") iš visų tirtų finansinių ir žmogiškųjų išteklių kliūčių (žr. 17 lentelė), nes net beveik pusė (46,2 proc.) specialistų tai pažymėjo kaip problemą, teikiant psichosocialines paslaugas šeimoms. Tuo tarpu, finansinių išteklių problemos, kada "darbuotojų yra, tačiau nepakankamas finansavimas" yra kiek mažiau aktuali, tai pažymėjo 28,8 proc. specialistų.

14 lentelė. Paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimo, koordinavimo ir įvertinimo problemų srities vertinimai

	Ne	Taip	Sunku pasakyti
Neaiškūs skirtingų institucijų specialistų vaidmenys dirbant su visa šeima	26,9	55,8	17,3
Paslaugų ir darbo metodų su visa šeima trūkumas	42,3	32,7	25,0
Paslaugų visai šeimai koordinavimo trūkumas	26,9	63,5	9,6
Nepakankamas paslaugų visai šeimai pasiekiamumas tarp miesto ir kaimiškų / atitolusių teritorijų	50,0	17,3	32,7

15 lentelė. Pasitikėjimo specialisto-kliento ir tarpusavio specialistų santykiuose kūrimo problemos srities vertinimai

	Ne	Taip	Sunku pasakyti
Pasitikėjimo tarp specialisto ir kliento trūkumas	50,0	17,3	32,7
Specialisto pasitikėjimo klientu trūkumas	63,5	11,5	25,0
Kliento pasitikėjimo specialistu trūkumas	48,1	17,3	34,6
Pasitikėjimo tarp specialistų teikiančių pagalbą visai šeimai trūkumas	59,6	21,2	19,2

16 lentelė. Bendradarbiavimo ir paramos trūkumo problemos srities vertinimai

	Ne	Taip	Sunku pasakyti
Bendradarbiavimo institucijos viduje trūkumas	53,8	30,8	15,4
Tarpinstitucinio bendradarbiavimo už institucijos ribų trūkumas	53,8	32,7	13,5
Paramos sistemos paslaugų teikėjams trūkumas	69,2	21,2	9,6
Pasidalinimo gerąją patirtimi su kitomis savivaldybėmis trūkumas	19,2	55,8	25,0

17 lentelė. Finansinių ir žmogiškųjų išteklių problemos srities vertinimai

	Ne	Taip	Sunku pasakyti
Finansinių išteklių trūkumas (t.y. "darbuotojų yra, tačiau nepakankamas finansavimas")	46,2	28,8	25,0
Žmogiškųjų išteklių trūkumas (t.y. "etatu yra, tačiau trūksta darbuotojų")	30,8	46,2	23,1
Finansinių ir žmogiškųjų išteklių trūkumas (t.y. "nepakankamas finansavimas ir specialistų trūkumas")	80,8	11,5	7,7

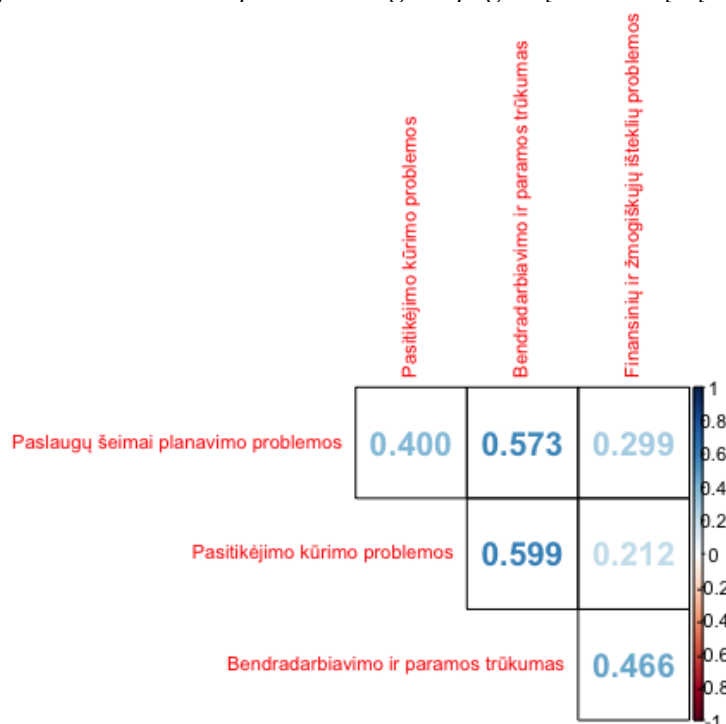
18 lentelėje, matyti, kiekvienos išskirtos probleminės srities suminiai indeksai ir jų pasiskirstymai, bei statistinio reikšmingumo skaičiavimai specialistų grupei. Suminiai indekso aukštesnės reikšmės indikuoja, kad išskirtoje probleminėje srityje yra daugiau pasirenkama ir identifikuojama problemų, kurios trukdo efektyviai įgyvendinti pagalbos mechanizmą ir bendrai teikti psichosocialines paslaugas. Apibendrintai galima teigti, kad aktualiausia probleminė sritis, kur identifikuojama daugiau problemų, yra paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimo, koordinavimo ir įvertinimo problemų ir bendradarbiavimo bei paramos trūkumo problemos sritis iš visų analizuotų.

18 lentelė. Paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimo, koordinavimo ir įvertinimo problemų indekso pasiskirstymas tarp specialistų

Paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimo, koordinavimo ir įvertinimo problemų sritis	%	Vienos imties χ^2 kriterijus
Neišskirta nei viena problema vertinamoje srityje	21,2	$\chi^2(4)=12,34, p<0,05$
Išskirta 1 problema vertinamoje srityje	19,2	
Išskirtos 2 problemos vertinamoje srityje	25,0	
Išskirtos 3 problemos vertinamoje srityje	23,1	
Išskirtos 4 problemos vertinamoje srityje	11,5	
Pasitikėjimo specialisto-kliento ir tarpusavio specialistų santykiuose kūrimo problemos sritis	%	Vienos imties χ^2 kriterijus
Neišskirta nei viena problema vertinamoje srityje	71,2	$\chi^2(4)=86,46, p<0,001$
Išskirta 1 problema vertinamoje srityje	11,5	
Išskirtos 2 problemos vertinamoje srityje	5,8	
Išskirtos 3 problemos vertinamoje srityje	1,9	
Išskirtos 4 problemos vertinamoje srityje	9,6	
Bendradarbiavimo ir paramos trūkumo problemos sritis	%	Vienos imties χ^2 kriterijus
Neišskirta nei viena problema vertinamoje srityje	26,9	$\chi^2(4)=11,27, p<0,05$
Išskirta 1 problema vertinamoje srityje	32,7	
Išskirtos 2 problemos vertinamoje srityje	21,2	

Išskirtos 3 problemos vertinamoje srityje	11,5	Vienos imties χ^2 kriterijus
Išskirtos 4 problemos vertinamoje srityje	7,7	
Finansinių ir žmogiškųjų išteklių problemos sritis	%	
Neišskirta nei viena problema vertinamoje srityje	50,0	
Išskirta 1 problema vertinamoje srityje	19,2	$\chi^2(3)=21,39, p<0,001$
Išskirtos 2 problemos vertinamoje srityje	25,0	
Išskirtos 3 problemos vertinamoje srityje	5,8	

4 pav. Tinkamo nukreipimo šeimai gauti pagalbą vertinimų sąsajos

Atlikta koreliacinė analizė tarp išskirtų 4 probleminių sričių leidžia apibendrintai teigti (žr 4 pav.), kad išryškėjo tokios tendencijos:

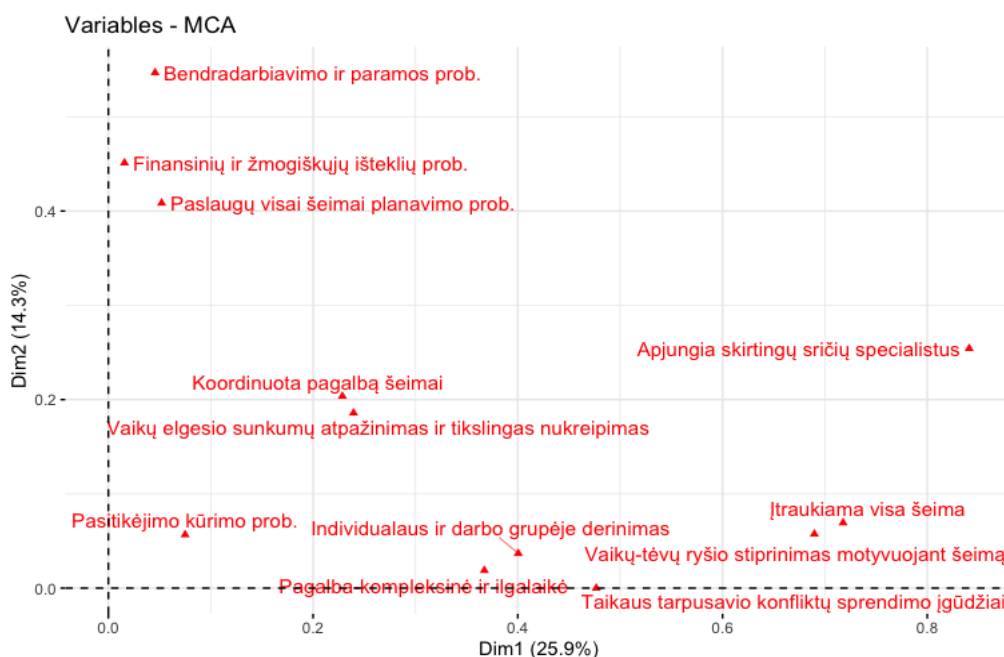
- Bendra tendencija: vertinant specialistams problemines sritis kaip aktualias - bus aktualios kitos sritys, psichosocialinių paslaugų teikimo šeimoms srityje.
- Stipriausios sąsajos yra tarp pasitikėjimo kūrimo ir bendradarbiavimo trūkumo ($r=0,599, p<0,001$) problemų, tarp paslaugų šeimai planavimo ir bendradarbiavimo trūkumo ($r=0,573, p<0,001$) kliūčių.
- Silpniausiai susijusios yra finansinių ir žmogiškųjų išteklių problemos srities problemos su pasitikėjimo kūrimo ($r=0,212, p<0,001$) ir su paslaugų šeimai planavimo ($r=0,299, p<0,001$) problemomis.

Kitas vertinimas buvo atliktas paskaičiuojant ir pritaikant daugiamatę atitikties analizės/ DAA (ang. *multiple correspondence analysis/ MCA*) metodą su tikslu pažvelgti kaip problemos yra susijusios su pagalbos mechanizmo principų ir tinkamos pagalbos parinkimo

šeimai sukauptų žinių lygiu. Pirmiausia apžvelkime, kiek susijusios ir kaip susisijusios atskiros problemos su pagalbos mechanizmo principų identifikavimu statistinę analizę atvaizduojančiose diagramose (išsami statistinė išsklotinė kintamųjų ir atskirų kintamųjų kategorijų atžvilgiu pateikiama yra pateikiama Priede Nr. 1):

- Verta pastebėti, kad psichosocialinių paslaugų teikimo šeimai probleminių sričių vertinimai mažai susiję su pagalbos mechanizmo principų išmanymu, nes probleminės sritys klasterizuojasi atskirai nuo pagalbos mechanizmo principų vertinimo. Visgi, galima pastebėti, kad pasitikėjimo trūkumo tarp-instituciniame lygmenyje ar pačioje institucijoje problema stipriau siejasi su sukoordinuotos pagalbos, vaikų elgesio sunkumų atpažinimo ir tikslingo nukreipimo, individualaus ir darbo grupėje, bei pagalbos kaip kompleksinės ir ilgalaikės vertinimais (žr. 5 pav.).
- Psichosocialinių paslaugų šeimai problemų ir pagalbos mechanizmo kategorijų lygyje sąsajos (žr. 6 pav.) atskleidžia, kad finansinių ir žmogiškųjų išteklių, bendradarbiavimo ir paslaugų visai šeimai planavimo srityse problemų nematantys specialistai buvo labiau linkę atpažinti vaiko-tėvų ryšio stiprinimo reikšmę ir šeimos motyvavimo svarbą pagalbos mechanizme. Tai matyti individualių atvejų - specialistų vertinimo lygyje (žr. 7 pav.), kur tik šių minėtų problemų identifikavimas kaip svarbios ar nesvarbios problemos yra aktualesnis nei pasitikėjimo kūrimo problema.

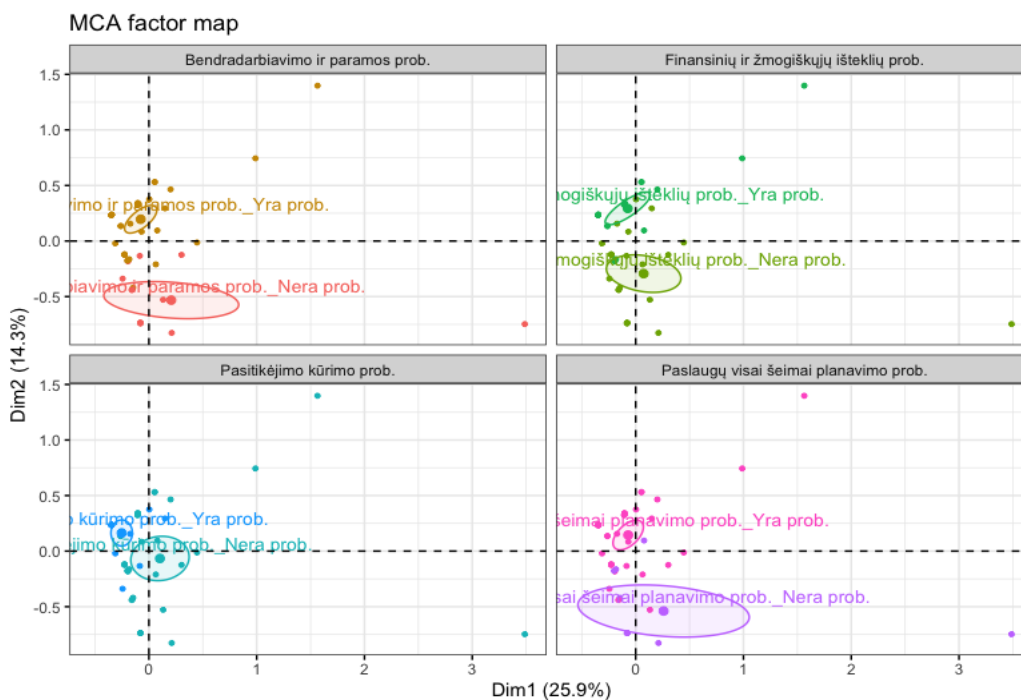
5 pav. Psichosocialinių paslaugų šeimai problemų ir pagalbos mechanizmo principų sąsajos

6 pav. Psichosocialinių paslaugų šeimai problemų ir pagalbos mechanizmo kategorijų lygyje sąsajos

7 pav. Specialistų atvejų lygyje pasiskirstymas priklausomai nuo probleminių sričių

Profesinio perdegimo rizikos faktoriai kaip veiksniai sąlygojantys psichosocialinių paslaugų sektoriaus problemines sritis

Profesinis perdegimas buvo svarbi kokybinio tyrimo su specialistų grupe tematika, ir nors jeigu ši sritis gali būti suprantama kaip psichosocialinių paslaugų sektoriaus viena iš probleminių sričių, bet kiekybiniame tyrime tam buvo skirtas reikšmingas dėmesys bei adaptuota dalis Kopenhagos perdegimo instrumento (ang. *Copenhagen Burnout Inventory*) skalės (Kristensen ir kt. 2005). Adaptuotas perdegimo skalės versija susideda iš atskirų 9 perdegimo rizikos komponentų / subskalių, kurios yra susumuojamos iš 29 teiginių. Atskirų subskalių patikimumas, siekiant analizuoti atskiras 9 perdegimo rizikas specialistų grupėje, buvo patikrinamas 3 patikimumo koeficientais - Kronbacho α koeficientas, Revelės β ir bendruoju omega (ω) koeficientais, išsiaiškinant vidinių subskalę sudarančių teiginių suderinamumą, bei patikrinant papildomai faktorine analize kiekvienai subskalei, ar teiginių grupė gali būti priskirta vienam faktoriui. Visgi, 1 perdegimo rizikos subskalė nebuvo analizuota, nes ji nepasiekė tinkamo patikimumo lygmens (detalesni patikimumo analizės skaičiavimai pateikiami 19 lentelėje), o analizėje bus įtraukiamos tik patikimos 8 subskalės:

1. Kiekybiniai darbo krūvio indikatorių subskalė nebuvo konstruojama dėl ypač žemo patikimumo ($N=4$, $\alpha=0,16$, $\beta=0,11$, $\omega=0,11$), bei nei vieną ar du kintamuosius išėmus iš subskalės patikimumas nepasiekė tinkamo lygmens. Ši subskalė yra vienintelė, kuri nepasiekė minimalios tinkamumo ribos, tad nebuvo įtraukta į analizę.
2. Darbo vaidmenų konflikto indikatorių subskalė yra tinkamo patikimumo lygmens ($N=3$, $\alpha=0,56$, $\beta=0,71$, $\omega=0,71$), o sukurta patikima subskalė kinta nuo 0 iki 6 balų, kai didėjantys balai rodo didesnę riziką.
3. Profesinio darbo vaidmens galimybių indikatorių subskalė buvo konstruojama iš trijų kintamųjų, o ne 4 kintamųjų, nes pašalinus vieną kintamąjį subskalės patikimumas padidėjo iki minimalaus ($N=3$, $\alpha=0,56$, $\beta=0,65$, $\omega=0,65$, $N=3$), o sukurta patikima subskalė kinta nuo 0 iki 6 balų, kai didėjantys balai rodo didesnę riziką. Eliminuos iš skalės buvo kintamasis "*Ar Jūsų darbe yra daug kaitos ir veiklos keičiasi?*".
4. Emocinio darbo krūvio indikatorių subskalė yra aukšto patikimumo ($N=2$, $\alpha=0,83$, $\beta=0,80$, $\omega=0,81$), sukurta subskalė kinta nuo 0 iki 4 balų, kai didėjantys balai rodo didesnę riziką.

5. Kognityvinio darbo krūvio indikatorių subskalė yra tinkamo patikimumo ($N=4$, $\alpha=0,70$, $\beta=0,81$, $\omega=0,81$), sukurta subskalė kinta nuo 0 iki 8 balų, kai didėjantys balai rodo didesnę riziką.
6. Darbo veiklų numatymo indikatorių subskalės patikimumas yra tinkamas ($N=2$, $\alpha=0,72$, $\beta=0,72$, $\omega=0,72$), sukurta subskalė kinta nuo 0 iki 4 balų, kai didėjantys balai rodo didesnę riziką.
7. Darbo vaidmenų aiškumo indikatorių subskalė yra aukšto patikimumo ($N=3$, $\alpha=0,82$, $\beta=0,85$, $\omega=0,85$), sukurta subskalė kinta nuo 0 iki 6 balų, kai mažėjantys balai rodo didesnę riziką.
8. Veiksnų (asmeninės įtakos) darbe subskalės patikimumas yra tinkamas ($N=4$, $\alpha=0,66$, $\beta=0,70$, $\omega=0,73$), sukurta subskalė kinta nuo 0 iki 8 balų, kai mažėjantys balai rodo didesnę riziką.
9. Bendradarbiavimo darbe subskalės patikimumas yra geras ($N=3$, $\alpha=0,66$, $\beta=0,70$, $\omega=0,73$), sukurta subskalė kinta nuo 0 iki 6 balų, kai mažėjantys balai rodo didesnę riziką.

19 lentelė. Profesinės perdegimo rizikos atskirų faktorių (subskalių) patikimumo analizė

	KKU ^{\$}	KTR ^{\$\$}	D% ^{\$\$\$}	CA α ^{\$\$\$\$}	R β ^{\$\$\$\$}	T ω ^{\$\$\$\$\$}
Kiekybiniai darbo krūvio indikatorių subskalė						
Ar darbo krūvis yra netolygiai paskirstytas ir dėl to daugiau darbo susikaupia tam tikru metu	0,983	-0,132	0,190	0,16	0,11	0,11
Ar vėluojate atlikti darbo užduotis?	0,997	-				
Kaip dažnai galite dirbti be įtampos ir vis tiek atlikti savo darbus?	0,785	0,463				
Ar apskritai turite užtenkamai laiko savo darbinėms veikloms atlikti?	0,476	0,724				
Darbo vaidmenų konflikto indikatorių subskalė						
Ar Jūsų darbo būdas yra priimtinas tik daliai kolegų, bet nėra priimtinas kitiems kolegoms?	0,904	0,309	0,455	0,56	0,71	0,71
Ar Jūsų darbe pasitaiko prieštaraujančių vienas kitam reikalavimų?	0,005	0,997				
Ar darbe pasitaiko situacijų, kai vienu metu turite būti dvejose vietose (pvz. dalyvauti atvejo vadybos posėdyje ir numatytame iš anksto susitikime su reikliu klientu)?	0,726	0,523				
Profesinio darbo vaidmens galimybių indikatoriai						
Ar darbe reikalaujama parodyti asmeninę iniciatyvą?	0,833	0,409	0,390	0,56	0,65	0,65
Ar turite galimybių išmokti kažko naujo atliekant kasdienį darbą?	0,722	0,527				
Ar panaudojate savo kompetencijas ar gebėjimus darbe?	0,277	0,851				
Emocinio darbo krūvio indikatorių subskalė						
Ar Jūsų darbo pobūdis reikalauja emocinio įsitraukimo?	-	-	-	0,83	0,80	0,81
Ar Jūs įsitraukiate į darbą emociškai?	-	-				
Kognityvinio darbo krūvio indikatorių subskalė						
Ar dažnai tenka atlikti daug skirtingų veiklų ir įsipareigojimų darbo metu?	0,538	0,680	0,378	0,70	0,81	0,81
Ar darbas reikalauja prisiminti daugybę dalykų ar detalių?	0,486	0,717				

	KKU ^{\$}	KTR ^{\$\$}	D% ^{\$\$\$}	CA α ^{\$\$\$\$}	R β ^{\$\$\$\$}	T ω ^{\$\$\$\$\$}
Ar darbe reikalaujama, kad Jūs visuomet siūlysite naujas idėjas?	0,798	0,449				
Ar darbe tenka priimti sunkius ir sudėtingus sprendimus?	0,667	0,577				
Darbo veiklų numatymo indikatorių subskalė						
Ar esate informuojami iš anksto apie svarbius darbovietės sprendimus, pokyčius ar ateities planus?	-	-	-	0,72	0,72	0,72
Ar gaunate visą reikiamą informaciją, reikalingą atlikti savo darbą tinkamai?	-	-				
Darbo vaidmenų aiškumo indikatorių subskalė						
Ar Jūsų atliekamas darbas turi aiškiai išskeltus tikslus?	0,588	0,642	0,64	0,82	0,85	0,85
Ar tiksliai žinote, už ką konkrečiai esate atsakingas (-a) savo darbe?	0,068	0,965				
Ar tiksliai žinote, ko tikimasi iš Jūsų darbe?	0,424	0,759				
Veiksnumo (asmeninės įtakos) darbe subskalė						
Ar darbe turite didelę įtaką priimti sprendimus susijusius su darbinėmis veiklomis?	0,704	0,544	0,396	0,66	0,70	0,73
Ar turite darbe galimybę išsakyti su kuo norite dirbti?	0,050	0,975				
Ar galite daryti įtaką paskirto darbo krūviui?	0,745	0,505				
Ar galite daryti įtaką savo veiklai darbo metu (planuoti savo darbo užduotis)?	0,918	0,287				
Bendradarbiavimo darbe subskalė						
Kaip dažnai jaučiatės, kad tarp Jūsų ir kolegų yra susiklostę pozityvūs santykiai?	0,644	0,597	0,565	0,79	0,80	0,80
Kaip dažnai jaučiatės, kad kolektyve gerai bendradarbiaujama?	0,440	0,748				
Kaip dažnai jaučiatės, kad esate bendruomenės dalimi savo darbe?	0,221	0,883				

\$ Kintamojo unikalumo kriterijus (KKU): dispersijos % nepaaiškinama faktoriumi; \$\$ Kintamojo tikrinės reikšmės (KTR).; \$\$\$ Dispersijos % (D%) dalis paaiškinanti faktoriumi; \$\$\$\$ Kronabacho α (CA α) koeficientas; \$\$\$\$\$ Revelės β (R β) koeficientas; \$\$\$\$\$\$ Bendrasis omega (T ω) koeficientas.

Analizuojant tarpusavyje atskirų profesinės rizikos subskalių sąsajas (žr. 8 pav.) yra išskirtinos šios tendencijos:

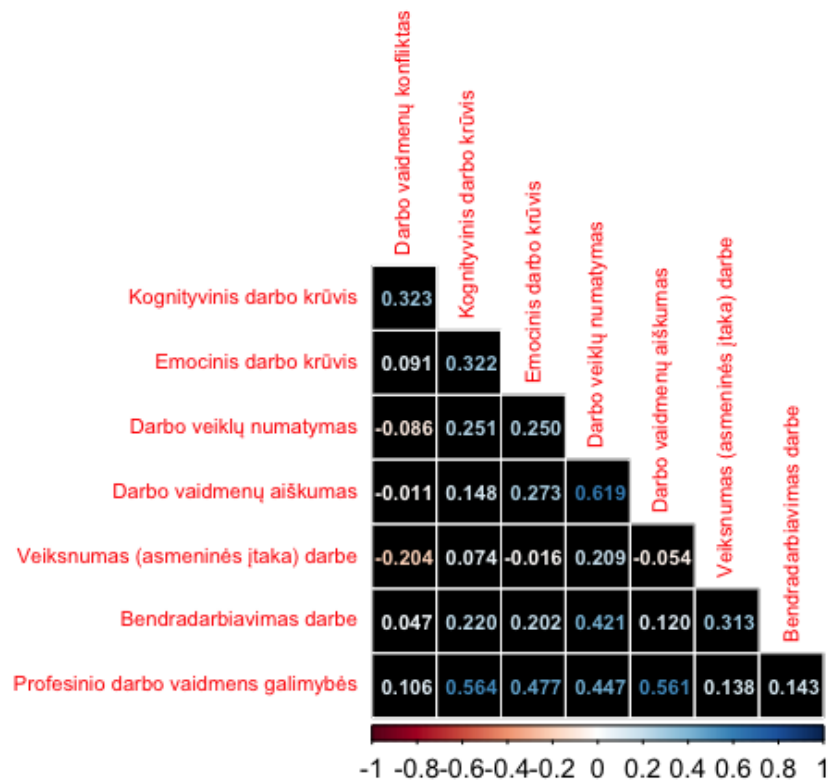
- Stipriausia sąsaja yra tarp darbo veiklų sudėtingo numatymo ir darbo vaidmenų neaiškumo ($r=0,619$, $p<0,05$), kuo sudėtingiau prognozuojamos veiklos - tuo tampa specialistams neaiškesnis jų darbo vaidmuo. Kita stipri sąsaja yra aptinkama tarp darbo vaidmens galimybių ir kognityvinio darbo krūvio ($r=0,564$, $p<0,05$), kuomet turintys prisiimti didesnę kognityvinį darbo krūvį specialistai yra linkę įsivertinti, kad jie dažniau rodo savo asmeninę iniciatyvą darbe, greičiau mokosi darbe bei panaudoja savo kompetencijas. Profesinės savo darbo vaidmens galimybės gana stipriai siejami specialistų tarpe su aiškesniais darbo vaidmenimis ($r=0,561$, $p<0,05$), t.y. kuo didesnės profesinio darbo vaidmens galimybės - tuo aiškesni (tampa) darbo vaidmenys darbovietėje.
- Vidutiniai sąryšiai pastebimi tarp šių subskalių: kuo didesnės profesinio darbo vaidmens galimybės - tuo labiau patys specialistai įsitraukia ar darbovietė iš jų reikalauja įsitraukti į darbinės veiklas ($r=0,477$, $p<0,05$); kuo didesnės profesinio darbo vaidmens galimybės - tuo

lengviau tampa numatyti ir planuoti savo darbinės veiklas ($r=0,447$, $p<0,05$); bei kuo labiau numatomos veiklos darbe - tuo labiau bendradarbiaujama darbovietėje ($r=0,447$, $p<0,05$).

- Nors ir silpna, bet statistiškai reikšminga koreliacija yra aptinkama tarp savojo veiksnio (asmeninės įtakos) planuojant savo veiklas vertinimo bei darbo vaidmenų konflikto ($r=-0,204$, $p<0,05$), kada kuo specialistai turi įtakos priimti darbinis sprendimus ar planuoti savo veiklas - tuo didesnis iškyla konfliktas dėl profesinio vaidmens ir priimamų sprendimų ar bendradarbiavimo su kolegomis darbe.
- Taipogi, galima teigti pagal aukštų koreliacijų skaičių - profesinio darbo vaidmens galimybių ir darbinių veiklų numatymas darbe yra svarbiausi indikatoriai susiję su kitomis profesinio perdegimo rizikomis.

8 pav. Profesinės rizikos sąsajos specialistų vertinimuose

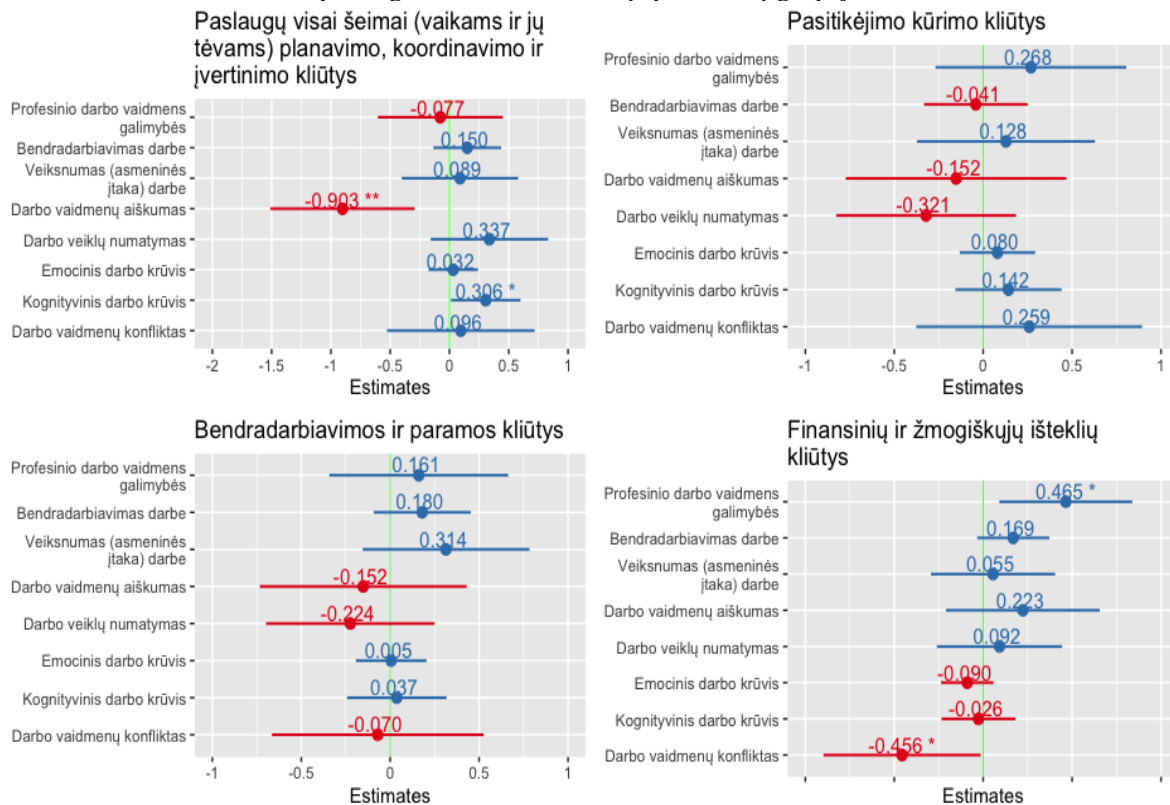
Buvo skaičiuojami 4 regresiniai modeliai (visų modelių apibendrintus rezultatus žr. 9 pav.), siekiant pasižiūrėti ir atsakyti į klausimą - ar išskirtos profesinės perdegimo rizikos faktoriai sąlygoja anksčiau aptartas 4 problemines sritis teikiant psichosocialines paslaugas šeimoms, o jeigu perdegimas sąlygoja įgyvendinti tinkamą paslaugų teikimą, tai tada kurios konkrečiai rizikos subskalės yra statistiškai reikšmingi prediktoriai:

- Pastebėta, problemos susijusios su paslaugų šeimai planavimu ir koordinavimu priklauso nuo 2 perdegimo rizikos veiksnių ($F(8, 89) = 16,62$, $p<0,001$, $R^2 = 0,236$) - nuo darbo vaidmenų aiškumo ($\beta = -0,903$, $p<0,05$) ir kognityvinio darbo krūvio rizikos ($\beta = 0,306$, $p<0,05$). Galima teigti, kad psichosocialinių paslaugų šeimai planavimo ir

koordinavimo problemos yra aktualesnės tiems specialistams, kurie jaučiasi, kad dirba mažai apibrėžtose profesiniuose vaidmenyse, bei tiems specialistams, kurie patiria didesnę darbo vietoje kognityvinę ar stimuliuojantį darbo krūvį. Taipogi, psichosocialinių paslaugų šeimai planavimo ir koordinavimo problemos yra stipriau susijusios su vaidmenų neapibrėžtumu nei kognityviniu darbo krūviu.

- Dvi atskiros - pasitikėjimo kūrimo ir deficito ($F(8, 89) = 0,95, p > 0,05, R^2 = 0,150$) ir bendradarbiavimo ir paramos trūkumo problemų ($F(8, 89) = 1,23, p > 0,05, R^2 = 0,186$) sritys visiškai nesusijusios su perdegimo rizikos veiksniais.
- Finansinių ir žmogiškųjų išteklių problemų sritis priklauso ($F(8, 89) = 24,41, p < 0,001, R^2 = 0,312$) nuo profesinio darbo vaidmens galimybių vertinimo ($\beta = 0,465, p < 0,05$) ir darbo vaidmenų konflikto rizikos ($\beta = -0,456, p < 0,05$). Rezultatai atskleidžia, kad finansinių ir žmogiškųjų išteklių problemos yra aktualesnės tiems specialistams, kurie linkę vertinti, kad darbe yra nemažai profesinio darbo vaidmens galimybių ir profesinio tobulėjimo, bei tiems specialistams, kurie patiria mažesnę darbo vaidmenų konfliktą darbo vietoje. Abu rizikos faktoriai praktiškai identiška siejasi su minėta problemine sritimi.

9 pav. Probleminių sričių teikiant psichosocialines paslaugas šeimoms priklausomybė nuo profesinio perdegimo rizikos veiksnių specialistų grupėje

Anketinės apklausos rezultatų apibendrinimas

Specialistai gebėjo po mokymų atpažinti visus esminius pagalbos mechanizmo principus, bei dauguma specialistų gebėjo atpažinti po mokymų visus šiuos principus. Žvelgiant detaliau, specialistai ypatingai siejo tarpinstitucinio bendradarbiavimo būtinumą su šeimos motyvavimu bei visų šeimos narių įtraukimu į pagalbos teikimą. Visgi, tikėtina, kad pagalbos mechanizmo kompleksiskumas buvo mažiausiai atpažįstamas kaip principas susijęs su ankstyvosios elgesio prevencijos principu bei principo susijusio su įtraukimu į pagalbą visą vaiko aplinką (ne tik patį vaiką ar tėvus).

Dauguma specialistų po mokymų gebėjo tinkamai atpažinti pagalbos poreikį šeimai ir korektiškai (pagal pagalbos mechanizmo modelį) parinkti paslaugą ar nukreipti šeimą. Reikia paminėti, kad vertinamajame tyrime buvo pateikiamos dvi skirtingos probleminės šeimoje situacijos su skirtingomis šeimos formomis (santuokoje išlikusi šeima vs. skyrybas patyrusi šeima). Svarbus pasirodęs aspektas, kad šeimai (ypač tėvams) parinkimas paslaugų (ypač skyrybas patyrusių šeimų) yra stipriai koreliuojantis su kombinuotų (individualaus ir grupinio darbo šeimoje) paslaugų derinimu. Specialistai atpažino, kad pagalbos šeimai situacijos reikalauja ne tik korektiško paslaugų parinkimo, bet ir kompleksiskumo, parenkant paslaugas ar nukreipiant pas specialistus.

Tarp pagalbos mechanizmo principų žinių bei žinojimo priklausomai nuo šeimos situacijos korektiško nukreipimo egzistuoja ryšys, t.y. suvokiant mechanizmo sąlygas - lengviau atpažįstama, kokios pagalbos reikia šeimai. O tai parodo, kad pagalbos mechanizmo žinios yra komplementarios, bei reikšmingų nesuderinamumų (ar žinių spragų) specialistų vertinimuose apie pagalbos mechanizmo visuminį supratimą nebuvo aptikta.

Kita aktuali vertinimo sritis buvo probleminių sričių psichosocialines paslaugų šeimoms sektoriuje atskleidimas, bei kaip tam tikros problemos yra viena su kita susijusios. Bendroje perspektyvoje daugiausiai specialistų buvo akcentuojamos paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimo, koordinavimo ir įvertinimo srities konkrečios problemos, bei tarpinstitucinio ir su klientais bendradarbiavimo problemos. Reikia paminėti, kad svarbios buvo atskiros finansinių ir žmogiškųjų išteklių problemos (ypač tai, kad „etatų įstaigose yra, tačiau trūksta darbuotojų“), bei mažiausiai aktuali buvo pasitikėjimo (su)kūrimo problema.

Žiūrinti kompleksiniu vertinimu (t.y. kaip vienu problemų aktualumas susijęs su kitomis) pastebėtina, kad norint pagerinti situaciją, tikėtina reikėtų stiprinti bendradarbiavimo ir paramos procesus psichosocialinių paslaugų sektoriuje, nes su šia problema labiau susijusios

kitos (ypač pasitikėjimo stokos sektoriuje ir paslaugų planavimo bei koordinavimo) problemos, kai kitų problemų tarpusavio sąsajos yra mažesnės.

Dar vienas svarbus vertinimo rezultatas yra tai, kad psichosocialinių paslaugų teikimo šeimai probleminių sričių vertinimai mažai susiję su pagalbos mechanizmo principų išmanymu, o tai parodo, kad jei nors modelis yra išmanomas ir specialistai yra tinkamai pasirengę teikti paslaugas pagal tam tikrą pagalbos mechanizmą, bet pačio mechanizmo diegimas negali pakeisti įsisenėjusių viso sektoriaus problemų, siekiant dar didesnio paslaugų efektyvumo jau įdiegus mechanizmą. Pastebėtina, kad specialistai, kuriems finansinių ir žmogiškųjų išteklių, bendradarbiavimo ir paslaugų šeimai planavimo srityse nepastebi problemų, buvo labiau linkę atpažinti vaiko-tėvų ryšio stiprinimo reikšmę ir šeimos motyvavimo svarbą pagalbos mechanizme. Tai tik patvirtina, kad mechanizmas tampa efektyvesnis tarp specialistų su „tinkamu“ požiūriu, arba dirbant specialistams tinkamomis darbo sąlygoms.

Specialistų tyrime buvo analizuojama - profesinė perdegimo rizika kaip atskira probleminė sritis. Pastebėta, kad sunkiai darbe prognozuojamos veiklos apsprendžia specialistų neaiškų profesinį vaidmenį. Taipogi, pastebėta aktuali ir psichosocialiniam sektoriui būdinga perdegimo rizikos tendencija ir profesinio „supermeno“ kompleksas, kad specialistai šiame sektoriuje linkę prisiimti didelį kognityvinį darbo krūvį (pvz. atsakomybių prisiėmimas, užsiėmimas daugiaveiklyste ir pan.) ir tai sieti su profesiniu vaidmens augimu ar net savo profesionalių kompetencijų ugdymu.

Reikia pabrėžti, kad atskiri perdegimo rizikos veiksniai apsprendžia atskiras problemines sritis psichosocialinių paslaugų šeimai sektoriuje. Problemos susijusios su paslaugų šeimai planavimu ir koordinavimu ypač tada, kai specialistai nesijaučia dirbantys aiškiai apibrėžtoje pozicijoje ar turintys konkretų vaidmenį su žinomomis funkcijomis, arba jeigu patiria aukštesnius kognityvinius darbo krūvius. Specialistai dirbantys lanksčiuose (funkcinėse) pozicijose ir dirbantys intensyviau (ar labiau savanoriškai įsitraukę į veiklas) dažniau pastebės paslaugų šeimai fragmentiškumą ir nekoordinuotumą. Taipogi, specialistai pastebintys savo didesnę profesinį augimą ir mažiau patiriantys darbo vaidmenų konfliktą labiau pastebės pačioje sistemoje finansinių ir žmogiškųjų išteklių problemas sektoriuje.

IŠVADOS

Apibendrinant gautus rezultatus galime teigti, kad pagal pagalbos mechanizmą taikyti metodai ir teiktos paslaugos turi skirtingą efektą / poveikį tikslinei grupei (vaikams ir jų tėvams) ir yra tikslingos, prisidedančios prie vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sunkumų, gerovės ir psichikos sveikatos gerinimo.

Tikslinės grupės narių (tėvų ir vaikų) subjektyvūs pokyčiai: kokybinis tyrimas

Tyrimas atskleidė subjektyvias tėvų ir vaikų (iš tėvų perspektyvos) patirtis po dalyvavimo pagalbos procese:

- Tyrimas atskleidė, kad tėvus motyvuoja dalyvauti pagalbos procese tėvystės stresas kylantis dėl vaikų problemų, o ypač, kai jos tampa sudėtingos.
- Tėvai įvardijo, kad įgytos naujos žinios ir sustiprinti ir / ar įgyti nauji įgūdžiai (bendravimo, jausmų atpažinimo ir išraiškos, streso atpažinimo ir valdymo) prisidėjo prie gerėjančių santykių su vaiku bei tarpusavio ryšio su vaiku stiprinimo.
- Suteikta pagalba (individuali, grupėje ir darbas su vaiko aplinka) didino tėvų pasitikėjimą savimi, savirefleksiją ir supratimą apie vaiko poreikius.
- Tėvų įsitraukimas į pagalbos procesą vaikui leido tėvams pastebėti pokyčius ir vaiko elgesyje. Anot jų, ypač sumažėjo netinkamas vaikų elgesys, vaikai labiau išgirsta tėvus ir bendrauja su jais, pasakoja ir lengviau išreiškia savo jausmus, mažiau pykstasi su broliais / seserimis, namuose kitaip reaguoja į ir sprendžia konfliktus.
- Duomenų analizė atskleidė šiuos dalyvavimo programoje palaikančius veiksnius: grupės vadovų kompetencijos ir palaikantis požiūris, parama ir palaikymas iš išorės, programos turinys, darbo metodai ir priemonės / paslaugos.
- Išskiriami šie iššūkiai ir sunkumai, su kuriais susidūrė tėvai ir vaikai, įsitraukė į programą: pamaininis darbas, atoki gyvenamoji vieta, asmeninio transporto neturėjimas, nesaugumo ir baimės jausmas dėl nepažįstamų žmonių.

Tikslinės grupės narių (tėvų ir vaikų) objektyvūs pokyčiai: kiekybinis tyrimas

Tyrimas atskleidė objektyvius pokyčius po dalyvavimo pagalbos procese:

Tėvų grupėje:

- Statiškai reikšmingai sumažėjo vaikų-tėvų sudėtingo bendravimo problemos; pasiektas aukšto efekto lygis.
- Statiškai reikšmingai sumažėjo pagal tėvų vertinimus vaikų konfliktiškos elgsenos dažnumas; pasiektas aukšto efekto lygis.
- Statiškai reikšmingai sumažėjo pagal tėvų vertinimus vaikų savitvardos problemų dažnumas; pasiektas aukšto efekto lygis.
- Nors ir sumažėjo socialinės paramos tėvams problema po intervencijos, bet tai nebuvo statiškai reikšmingas poveikis ir reikšmingas efektas;
- Apibendrinant pagalbos proceso poveikį tėvams didžiausias efektyvumas pasiektas atitinkamai: vaikų sudėtingo bendravimo → vaikų konfliktiškumo problemas → vaikų savitvardos problemas spręsti skalėse.
- Geriausi rezultatai yra pasiekiami tarp tų tėvų, kurie kreipėsi programos metu pirmą kartą apskritai į specialistą, nei tų, kurie kreipėsi 3-kartus ar daugiau, nors visose grupėse yra stebimas reikšmingas efektas.

Vaikų grupėje:

- Statiškai reikšmingai padidėjo pozityviai reaguojančios tėvystės elgsena (iš vaikų perspektyvos); pasiektas aukšto efekto lygis.
- Statiškai reikšmingai padidėjo vaikui suteikiama autonomija; pasiektas aukšto efekto lygis.
- Statiškai reikšmingai padidėjo reiklios tėvystės elgsena; pasiektas aukšto efekto lygis vertinant mamas, o vidutinis – vertinant tėvus.
- Apibendrinant pagalbos proceso poveikį vaikams didžiausias efektyvumas pasiekiamas vaikams vertinant savo mamas nei tėčius;
- Apibendrinant pagalbos proceso poveikį vaikams statistiškai reikšmingai padidėjo vaikų pozityvaus skatinimas ir palaikymas šeimoje: geresni rezultatai pasiekiami tarp

vaikų, kuriems dalyvavimas projekte buvo nebe pirmas kartas apsilankymas pas specialistą.

Tikslinės grupės narių (specialistų) apklausa: kokybinis ir kiekybinis tyrimas

- Specialistų tyrimas leido atskleisti pagalbos mechanizmo sunkumus, trukdančius kokybiškai ir efektyviai teikti pagalbą projekto tikslinei grupei.
- Specialistai po pagalbos mechanizmo mokymų ir diegimo gebėjo atpažinti visus pagalbos mechanizmo principus bei korektiškai parinkti paslaugas vaikui ir šeimai.
- Specialistai pagalbos mechanizmo kompleksiskumą labiausiai siejo su tarpinstituciniu bendradarbiavimu, visų šeimos narių įtraukimą į pagalbos teikimą ir individualaus ir grupinio darbo šeimoje paslaugų derinimą.
- Tyrimas atskleidė, kad aktualiausios psichosocialinių paslaugų teikimo šeimai sektoriuje yra dvi probleminės sritys - paslaugų visai šeimai (vaikams ir jų tėvams) planavimo, koordinavimo ir įvertinimo bei bendradarbiavimo tarp specialistų ir su klientais problemos.
- Šio pagalbos mechanizmo, kaip ir bet kokio kito pagalbos modelio, išmanymas ir įgytos specialistų žinios ir kompetencijos struktūriškai neprideda prie visuminių Lietuvoje įsisenėjusių pagalbos vaikui ir šeimai sektoriaus problemų sprendimo, tokių kaip tarpinstitucinio bendradarbiavimo, paslaugų įvairovės užtikrinimo, paslaugų fragmentacijos, žmogiškųjų išteklių trūkumo ir pan., bet prisideda prie tų sisteminių problemų atpažinimo ir pokyčių iniciavimo savivaldybės lygmenyje.
- Nesprendžiamos specialistų, dirbančių su vaikais ir jų šeimomis, profesinio perdegimo rizikos, kaip neaiškūs profesiniai vaidmenys koordinuojant paslaugas, per dideli specialisto lūkesčiai vaiko ir šeimos pokyčiams, aukštesni kognityviniai darbo krūviai, tik dar labiau pagilina paslaugų šeimai ir koordinavimo sudėtingumą ir finansinių ir žmogiškųjų išteklių įsisenėjusias problemas sektoriuje.
- Tyrimo atskleidė pagrindinius pagalbos mechanizmo taikymo privalumus: galima taikyti esamomis sąlygomis; siūlomi nauji struktūruoti darbo metodai ir paslaugos / pagalbos priemonės; dirbama komandoje, koordinuojant paslaugų teikimą; stiprinamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas, priimtini PM principai ir prielaidos bei siūlomas požiūris į paslaugų vaikui ir jo šeimai sistemą.

- Tyrimo atskleidė pagrindinius specialistams kilusius pagalbos mechanizmo taikymo sunkumus: nepakako darbo valandų; per dideli keliami lūkesčiai reikšmingiems vaiko ir šeimos pokyčiams; patiriamas profesinis perdegimas; žinių ir įgūdžių trūkumas; institucionalizuotų tvarkų / algoritmų trūkumas; pritrūko veiklų skirtų didesniai visuomenės, institucijų, pagalbos teikėjų ir gavėjų švietimui apie pagalbos visiems vaikams ir jų šeimoms poreikį, taip pat skirtų bendradarbiavimui tarp skirtingų institucijų savivaldybės viduje ir su kitomis savivaldybėmis stiprinti ir kurti savo bendradarbiavimo tvarką / algoritmą, numatant atsakomybes ir vaidmenis bei didesnio savivaldybių administracijos vadovų, įstaigų vadovų įtraukimo į pagalbos mechanizmo diegimą savivaldybėse.

REKOMENDACIJOS IR SIŪLYMAI DĖL PAGALBOS MECHANIZMO TOBULINIMO IR TAIKYMO

Pagalbos mechanizmo rengėjai / kūrėjai savivaldybių administracijos atstovus ir specialistus, dirbančius su vaiku ir jo šeima, projekto įgyvendinimo pradžioje informavo, kad pagal šį pagalbos mechanizmą siūlomus naujus darbo metodus ir paslaugas bus galima įdiegti dirbant esamomis sąlygomis, ir kad jų pritaikomumas kiekvienoje savivaldybėje labai priklauso nuo specialistų, dirbančių su vaiku ir jo šeima, koordinuoto bendradarbiavimo bei esamų psichosocialinių paslaugų ir pagalbos tinklo.

Vertintojai, atlikę pagalbos mechanizmo vertinimą, remdamiesi empirinio tyrimo metu surinktais duomenimis ir jų analize, išskyrė pagrindines **rekomendacijas ir siūlymus** tobulinant pagalbos mechanizmą tam tikroje savivaldybėje:

* daugiau dėmesio skirti savivaldybės administracijos ir skirtingų savivaldybės institucijų, atsakingų už socialinių paslaugų vykdymą ir organizavimą, vadovus ir / ar darbuotojus įtraukimui į pagalbos mechanizmo diegimą, įgyvendinant konkrečias veiklas (pvz., vadovų susitikimų, vadovų kompetencijų apie tikslinės grupės problematiką mokymai, bendradarbiavimo tarp skirtingų institucijų stiprinimo mokymai). Savivaldybėse suformuotų komandų specialistai, dirbantys su vaikais ir jų šeimų nariais, teigė, kad jiems pritrūko savivaldybių administracijos ir jų vadovų palaikymo ir paramos taikant ir / ar inicijuojant naujas paslaugas ir darbo metodus;

* specialistams, dirbantiems su vaikais ir jų šeimų nariais, numatyti didesnės apimties (ne mažiau 40 ak. val.) kompetencijų kėlimo mokymus specializuotoms žinioms ir įgūdžiams įgyti. Didžioji dalis specialistų yra įgiję skirtingų darbo metodų ir įrankių, darbui su vaikais ir / ar suaugusiaisiais, tačiau turi nepakankamai žinių, tokių kaip, savo ir kitų emocijų valdymas, saugios erdvės sukūrimas dirbant su tėvais ar visa šeima (vaikai ir tėvai), konfidencialumo užtikrinimas, konfliktų valdymas ir kt.

* tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriams (toliau – TBK) numatyti kompetencijų kėlimo mokymus stiprinant turimas žinias ir praktinius įgūdžius šiomis temomis: bendradarbiavimas tarp skirtingų institucijų kūrimas ir stiprinimas; komandų formavimas ir būrimas; lyderystės mokymai; tėvų informavimas, motyvavimas ir psichoedukacija, užtikrinant geriausius vaiko interesus;

* vykdyti visuomenės švietimą ir didinti visuomenės supratimą apie vaikų pažeidžiamumą ir tėvų galimybes užtikrinti geriausius vaiko interesus: pavyzdžiui, organizuoti

socialines kampanijas, rengti ir viešinto straipsnius, inicijuoti diskusijas bendruomenėje, rengti komunikacines priemones.

Vertintojai taip pat išskyrė šias rekomendacijas ir siūlymus **taikant** pagalbos mechanizmą:

Rekomendacijos savivaldybių ir institucijų vadovams, atsakingiems už psichosocialinių paslaugų vykdymą, tęstinumą ir prieinamumą gyventojams:

- Užtikrinti esamų / įgytų metodų (pvz., VTRS grupių) tęstinumą savivaldybėse numatant papildomo finansavimo galimybes iš turimų šaltinių (savivaldybės biudžeto lėšos) ir / ar ieškant naujų finansavimo šaltinių (pvz., projektų rengimas ir įgyvendinimas);
- Siekti naujų paslaugų struktūros išlaikymo ir standartizavimo – detaliai ir struktūruotai aprašant naujai įdiegiamas paslaugas (pvz., VTRS grupių, psichoedukacinis pokalbis). Tai prisidėtų prie paslaugų sklaidos kitiems suinteresuotiems specialistams (psichologams, gydytojams, pedagogams ir t.t.) Skirtingas institucijas ir sritis atstovaujantiems specialistams taip pat rekomenduojama apsirašyti vieningą psichoedukacinio pokalbio su tėvais vedimo planą, procedūrą (-as) ir technikas. Toks aprašymas padėtų skirtingų institucijų specialistams standartizuoti ir apibendrinti argumentus, motyvuojančius tėvus naudotis specialistų siūloma pagalba.
- Stiprinti švietimo ugdymo įstaigų vaidmenį, ugdant ne tik vaiko, bet ir tėvų įgūdžius (pvz., klausymosi, bendravimo ir bendravimo, jausmų atpažinimo ir raiškos).
- Atlikti savivaldybėse vykdomų paslaugų vertinimą, siekiant atskleisti paslaugų gavėjų patirtis ir numatant teikiamų paslaugų gerinimo galimybes. Didžioji dalis paslaugų ir taikomų darbo metodų yra efektyvūs ir naudingi tikslinės grupės nariams, kai yra laikomasi įgytų programų standartų neiškraipant jose numatytos struktūros ir intervencijos intensyvumo.
- Esant poreikiui inicijuoti trūkstamų paslaugų (pvz., įvairių įgūdžių stiprinimo grupių vaikams ir tėvams ar kitų paslaugų) kūrimą arba svarstyti, kokiomis kitomis priemonėmis pagalba vaikams ir tėvams galėtų būti suteikiama.

Rekomendacijos savivaldybių ir institucijų vadovams, atsakingiems už psichosocialinių paslaugų teikėjų profesinį tobulėjimą:

- Svarbu ir toliau stiprinti praktinius specialistų įgūdžius: individualaus ir šeimos konsultavimo, tėvų ir vaikų motyvavimo įsitraukti į pagalbos procesą; tarpinstitucinio bendradarbiavimo, užtikrinant esamų paslaugų įgyvendinimą ir inicijuojant naujų paslaugų diegimą savivaldybėse;
- Užtikrinti pagalbą ir paramą (pvz., reguliarius profesinės priežiūros susitikimai, psichologinė pagalba) mažinant specialistų, dirbančių su vaikais ir šeimomis, profesinį perdegimą ir riziką patirti antrinę traumą;
- Dėl paslaugų sistemos vaikui ir šeimai fragmentacijos ir nepakankamo paslaugų koordinavimo, stiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą (pvz., organizuojant praktines konferencijas) ne tik vietos savivaldybėje, bet ir su kitomis savivaldybėmis.

Rekomendacijos ir siūlymai socialinės politikos formuotojams:

- Stiprinti NVO sektorių regionuose, didinant finansavimo galimybes NVO įgyvendinamoms veikloms ir iniciatyvoms. NVO sektorius gali ne tik teikti savivaldybės ir / ar valstybės deleguojamas paslaugas, bet ir prisiimti atsakomybę ir tapti naujų idėjų ir sprendimų „bandytojomis / pilotuotojomis“, įvertinančiomis jų efektyvumą ir siūlančiomis valstybei galutinę „know-how“ priemonę.
- Didinti kokybiškų ir nenutrūkstamų paslaugų prieinamumą visoms šeimoms. Regionuose didžioji dauguma esamų psichosocialinių paslaugų prieinamos tik šeimoms, turinčioms daug sudėtingų problemų. Neužtikrinant bendruomenėse visoms šeimoms prieinamų psichosocialinių paslaugų – mažėja galimybių prevencijai, ankstyvam atpažinimui ir pagalbai bei didėja rizika vaiko pažeidžiamumui - jo raidai, emocinei, psichologinei ir socialinei gerovei.

Rekomendacijos ir siūlymai institucijoms, atsakingoms už vaiko ir šeimos gerovę:

- Stiprinti ir ugdyti tėvų kompetencijas, suteikiant jiems galimybę būti geresniais tėvais, t.y. užtikrinti savivaldybėse galimybes, tėvams, išgyvenantiems įvairias krizes, stiprinti ir ugdyti žinias ir kompetencijas įvairiose įgūdžių stiprinimo grupėse. Atliktas vertinimas atskleidė, kad tėvai, kurie buvo iš pradžių nors ir priešišškai nusiteikę, vėliau, grupių vadovams užtikrinant saugumą ir palaikymą, buvo pasiryžę tęsti dalyvavimą grupėse ir rekomenduotų kitiems dalyvauti įgūdžių stiprinimo programose;

- Didinti supratimą tarp specialistų, kad vaiko interesais geriausiai pasirūpinti gali tėvai / globėjai / įtėviai, todėl ypatingai svarbu didinti tėvų pasitikėjimą ir pajėgumą įveikti šeimoje kilusius iššūkius (kartais, kai reikia, ir kreipiantis pagalbos į specialistus);
- Teikiant paslaugas vaikams ir jų šeimoms daugiau dėmesio skirti paslaugų įvairovei: psichoedukacija; individualios pagalbos derinimas su įvairių įgūdžių stiprinimo grupėmis (pvz., konfliktų sprendimo, streso valdymo, jausmų atpažinimo stiprinimo grupės vaikams ir tėvams; Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimo grupė, Bendratėvystės grupės skyrybas išgyvenantiems tėvams).
- Vadovautis supratimu, kad pagalba vaikams ir jų šeimoms yra veiksmingesnė, kai yra koordinuota (t.y. kai kiekvienas klientas – suaugusysis, tėvas, vaikas – žino, koku tikslu jis / ji nukreipiamas pagalbai ir kokia galima jos konkreti nauda.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Abidin, R. R. (2012). Parenting stress index (4th ed.). Lutz, FL: PAR. <https://www.apa.org/pi/about/publications/caregivers/practice-settings/assessment/tools/parenting-stress>
- Bachler, E., Fršhmann, A., Bachler, H., Aas, B., Strunk, G., & Nickel, M. (2016). Differential effects of the working alliance in family therapeutic home-based treatment of multi problem families. *Journal of Family Therapy*, 38, 120–148.
- Burns, G. L., & Patterson, D. R. (2000). Factor structure of the Eyberg Child Behavior Inventory: a parent rating scale of Oppositional Defiant Behavior Toward Adults, Inattentive Behavior, and Conduct Problem Behavior. *Journal of clinical child psychology*, 29(4), 569–577. https://doi.org/10.1207/S15374424JCCP2904_9
- Crnic, K.A., & Greenberg, M.T., (1981). Inventory of parent experiences: Manual. Seattle: University of Washington.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 13(3), 487-496.
- Darling, N., Toyokawa, T. (1997). Construction and Validation of the Parenting Style Inventory II (PSI-II), DOI:10.13140/RG.2.2.22528.87048
- Del Vecchio, T., Lorber, M.F., Slep, A.M.S. et al. (2016). Parental Flooding During Conflict: A Psychometric Evaluation of a New Scale. *J Abnorm Child Psychol* 44, 1587–1597. <https://doi.org/10.1007/s10802-016-0137-9>
- Eyberg S. M. & Robinson, E., A. (1983). Conduct problem behavior: Standardization of a behavioral rating, *Journal of Clinical Child Psychology*, 12:3, 347-354, DOI: 10.1080/15374418309533155
- Eyberg, S. M. (1978). Eyberg Child Behavior Inventory [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t07845-000>
- Escudero, V., Friedlander, M. L. (2017). *Therapeutic Alliances with Families. Empowering Clients in Challenging Cases.* Springer International Publishing AG.
- Forgatch, M. S., & Kjøbli, J. (2016). Parent Management Training-Oregon Model: Adapting Intervention with Rigorous Research. *Family process*, 55(3), 500–513. <https://doi.org/10.1111/famp.12224>
- Friedlander, M. L., Lee, H. H., Shaffer, K. S., & Cabrera, P. (2014). Negotiating therapeutic alliances with a family at impasse: An evidence-based case study. *Psychotherapy*, 51, 41–52.

- Goldenberg, I., Stanton, M., Goldenberg, H. (2016). *Family Therapy: An Overview*. Cengage Learning.
- Gross D, Julion W, Fogg L. What motivates participation and dropout among low-income urban families of color in a prevention intervention? *Family Relations*. 2001;50(3):246–254.
- Harachi TW, Catalano RF, Hawkins JD. Effective recruitment for parenting programs within ethnic minority communities. *Child and Adolescent Social Work Journal*. 1997;14(1):23–39.
- Hofecker Fallahpour, M., Benkert, T. N., Riecher-Rössler, A., & Stieglitz, R. D. (2009). Elternschaft und Belastungserleben: Psychometrische Überprüfung des Parenting-Stress-Index (PSI) an einer deutschsprachigen Stichprobe [Parenthood and parenting stress: psychometric testing of the Parenting Stress Index (PSI) in a German sample]. *Psychotherapie, Psychosomatik, medizinische Psychologie*, 59(6), 224–233. <https://doi.org/10.1055/s-2008-1067436>
- Huizinga, D., Loeber, R. and Thornberry, T. (1995) *The Prevention of Serious Delinquency and Violence*. In: Howell, J.C., Krisberg, B., Hawkins J.D. and Wilson, J.J., Eds., *Sourcebook on Serious, Chronic, & Violent Offenders*, Sage, Thousand Oaks.
- Hukkelberg S. S. (2019). A Reexamination of Child Problem Behaviors as Measured by ECBI: Factor Structure and Measurement Invariance Across Two Parent Training Interventions. *Assessment*, 26(7), 1270–1281. <https://doi.org/10.1177/1073191117706022>
- Yeh, C. H., Chen, M. L., Li, W., & Chuang, H. L. (2001). The Chinese version of the Parenting Stress Index: a psychometric study. *Acta paediatrica (Oslo, Norway : 1992)*, 90(12), 1470–1477. <https://doi.org/10.1080/08035250152708914>
- Kazdin AE, Holland L, Crowley M. Family experience of barriers to treatment and premature termination from child therapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1997a;65:453–463.
- Kjøbli, J., Melendez-Torres, G. J., Gardner, F., Backhaus, S., Linnerud, S., & Leijten, P. (2023). Research review: Effects of parenting programs for children's conduct problems on children's emotional problems - a network meta-analysis. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 64(3), 348–356. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13697>
- Kristensen, T. S., Borritz, M., Villadsen, E., & Christensen, K. B. (2005). The Copenhagen Burnout Inventory: A new tool for the assessment of burnout. *Work & Stress*, 19(3), 192–207. <https://doi.org/10.1080/02678370500297720>

- Kristensen, T. S., Borritz, M., Villadsen, E., & Christensen, K. B. (2005). Copenhagen Burnout Inventory (CBI) [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t62096-000>
- Liu E. & Roloff., M. E. (2015). To Avoid or Not to Avoid: When Emotions Overflow, *Communication Research Reports*, 32:4, 332-339, DOI: 10.1080/08824096.2015.1089849
- Loeber, R., Farrington, D. P., Stouthamer-Loeber, M., & Van Kammen, W. B. (1998). *Antisocial behavior and mental health problems: Explanatory factors in childhood and adolescence*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- McGoron L, Ondersma SJ. Reviewing the need for technological and other expansions of evidence-based parent training for young children. *Children and Youth Services Review*. 2015;59:71–83.
- McMahon, R.J, Forehand, R. L. (2003). *Helping the noncompliant child: Family-based treatment for oppositional behavior* (2nd ed) New York: Guilford Press.
- Pérez-Padilla, J., Menéndez, S., & Lozano, O. (2015). Validity of the Parenting Stress Index Short Form in a Sample of At-Risk Mothers. *Evaluation review*, 39(4), 428–446. <https://doi.org/10.1177/0193841X15600859>
- Račelytė, D. (2009). *Konfliktų studijų pagrindai*. Mykolo Riomerio universitetas.
- Reedtz, C., Bertelsen, B., Lurie, J., Handegård, B.H., Clifford, G. And Mørch, W.-T. (2008), Eyberg Child Behavior Inventory (ECBI): Norwegian norms to identify conduct problems in children. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49: 31-38. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2007.00621.x>
- Reitman, D., Currier, R. O., & Stickle, T. R. (2002). A critical evaluation of the Parenting Stress Index-Short Form (PSI-SF) in a head start population. *Journal of clinical child and adolescent psychology : the official journal for the Society of Clinical Child and Adolescent Psychology*, American Psychological Association, Division 53, 31(3), 384–392. https://doi.org/10.1207/S15374424JCCP3103_10
- Ríos, M., Zekri, S., Alonso-Esteban, Y., & Navarro-Pardo, E. (2022). Parental Stress Assessment with the Parenting Stress Index (PSI): A Systematic Review of Its Psychometric Properties. *Children* (Basel, Switzerland), 9(11), 1649. <https://doi.org/10.3390/children9111649>
- Robinson E. A., Eyberg S. M., & A. Ross, W. (1980). The standardization of an inventory of child conduct problem behaviors, *Journal of Clinical Child Psychology*, 9:1, 22-28, DOI: 10.1080/15374418009532938

- Sexton, D., Thompson, B., Scott, R. L., & Wood, T. A. (1990). Measurement Characteristics of the Inventory of Parent Experience Scales. *Topics in Early Childhood Special Education*, 10(1), 36–49. <https://doi.org/10.1177/027112149001000104>
- Sigmarsdóttir, M., Thorlacius, Ö., Guðmundsdóttir, E. V., & DeGarmo, D. S. (2015). Treatment Effectiveness of PMTO for Children's Behavior Problems in Iceland: Child Outcomes in a Nationwide Randomized Controlled Trial. *Family process*, 54(3), 498–517. <https://doi.org/10.1111/famp.12109>
- Skinner, B. F. (1974). *About Behaviorism*. Alfred A. Knopf, New York.
- Slep, A. M. S., & O'Leary, S. G. (2007). Multivariate models of mothers' and fathers' aggression toward their children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75(5), 739–751. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.75.5.739>
- Steele, H., Steele, M. (1994). Intergenerational patterns of attachment. In K. Bartholomew & D. Perlman (Eds.), *Attachment processes in adulthood* (93–120 psl.). Jessica Kingsley Publishers.
- Stewart D.W., Shamdasani P.N., Rook D.W. *Focus Groups: Theory And Practice*. 2007
- Šerkšnienė, R., Kėrytė, Ž., Pietarienė, R. (2022). Pagalbos mechanizmo, skirto vaikams ir jaunuoliams, turintiems elgesio ir emocijų sunkumų bei jų šeimos nariams, diegimo gairės specialistams ir savivaldybėms. VšĮ Šeimos santykių institutas, Kaunas.
- Šerkšnienė, R., (2021). Kodėl kyla stresas ir kaip jį suvaldyti? VšĮ Šeimos santykių institutas, Kaunas.
- Šerkšnienė, R. (2022). Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimas. Patarimai tėvams. VšĮ Šeimos santykių institutas, Kaunas.
- Šerkšnienė, R. (2022). Vaikų ir tėvų ryšio stiprinimas. Skaitiniai vaikams. VšĮ Šeimos santykių institutas, Kaunas.
- Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Margi raštai.
- Walsh, F. (2017). *Strengthening family resilience* (3rd ed.). New York: Guilford Press.
- Witkiewitz, K., King, K., McMahon, R. J., Wu, J., Luk, J., Bierman, K. L., et al. (2013). Evidence for a multi-dimensional latent structural model of externalizing disorders. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41, 223–237.
- Wolfe, R. B. ir Haddy, L. (2001). A qualitative examination of parents' experiences in aprent education groups. *Early Child Development and Care*, 167, 77-87.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Kintamasis	1 dimensija	2 dimensija
Itraukiama visa šeima	0,718	6,9E-02
Apjungia skirtingų sričių specialistus	0,841	2,5E-01
Vaikų elgesio sunkumų atpažinimas ir tikslingas nukreipimas	0,240	1,9E-01
Individualaus ir darbo grupėje derinimas	0,400	3,7E-02
Vaikų-tėvų ryšio stiprinimas motyvuojant šeimą	0,690	5,7E-02
Taikaus tarpusavio konfliktų sprendimo įgūdžiai	0,477	9,7E-06
Koordinuota pagalba šeimai	0,229	2,0E-01
Pagalba-kompleksinė ir ilgalaikė	0,367	1,9E-02
Paslaugų visai šeimai planavimo prob.	0,052	4,1E-01
Pasitikėjimo kūrimo prob.	0,075	5,7E-02
Bendradarbiavimo ir paramos prob.	0,046	5,5E-01
Finansinių ir žmogiškųjų išteklių prob.	0,016	4,5E+00

Kintamųjų kategorijos	1 komponentė			2 komponentė		
	contri b	cos ²	v-kriterijus	contri b	cos ²	v- kriteriju s
Itraukiama visa šeima Ne	0,998	0,718	-6,050	1,75E-01	6,94E-02	-1,881
Itraukiama visa šeima Taip	16,300	0,718	6,050	2,85E+00	6,94E-02	1,881
Apjungia skirtingų sričių specialistus_Ne	3,280	0,139	2,660	8,61E+00	2,01E-01	3,201
Apjungia skirtingų sričių specialistus_Taip	0,684	0,738	-6,135	3,73E-02	2,22E-02	-1,064
Apjungia skirtingų sričių specialistus_Sunku pasakyti	16,302	0,690	5,931	2,46E+00	5,74E-02	-1,711
Vaikų elgesio sunkumų atpažinimas ir tikslingas nukreipimas_Ne	0,267	0,011	0,759	7,45E-04	1,74E-05	-0,030
Vaikų elgesio sunkumų atpažinimas ir tikslingas nukreipimas_Taip	1,554	0,239	-3,495	2,06E+00	1,75E-01	-2,989
Vaikų elgesio sunkumų atpažinimas ir tikslingas nukreipimas_Sunku pasakyti	3,951	0,219	3,339	6,06E+00	1,85E-01	3,071
Individualaus ir darbo grupėje derinimas_Ne	0,928	0,400	-4,519	1,55E-01	3,68E-02	-1,370
Individualaus ir darbo grupėje derinimas_Taip	8,723	0,400	4,519	1,45E+00	3,68E-02	1,370
Vaikų-tėvų ryšio stiprinimas motyvuojant šeimą Ne	0,320	0,690	-5,931	4,82E-02	5,74E-02	1,711
Vaikų-tėvų ryšio stiprinimas motyvuojant šeimą Taip	16,302	0,690	5,931	2,46E+00	5,74E-02	-1,711
Taikaus tarpusavio konfliktų sprendimo įgūdžiai Ne	0,663	0,477	-4,931	2,45E-05	9,73E-06	0,022
Taikaus tarpusavio konfliktų sprendimo įgūdžiai Taip	10,825	0,477	4,931	4,00E-04	9,73E-06	-0,022
Koordinuota pagalba šeimai Ne	0,184	0,008	0,637	1,48E-02	3,53E-04	0,134
Koordinuota pagalba šeimai Taip	1,451	0,224	-3,377	2,19E+00	1,86E-01	-3,084
Koordinuota pagalba šeimai_Sunku pasakyti	3,874	0,209	3,265	6,69E+00	1,99E-01	3,186
Pagalba-kompleksinė ir ilgalaikė Ne	0,094	0,004	-0,454	9,93E-04	2,36E-05	-0,035
Pagalba-kompleksinė ir ilgalaikė Taip	0,770	0,237	-3,479	8,57E-02	1,46E-02	0,862

Pagalba-kompleksinė ir ilgalaikė Sunku pasakyti	7,988	0,36 7	4,325	7,37E -01	1,87E -02	-0,975
Paslaugų visai šeimai planavimo prob._Nera prob.	0,989	0,05 2	1,629	1,41E +01	4,09E -01	-4,565
Paslaugų visai šeimai planavimo prob._Yra prob.	0,265	0,05 2	-1,629	3,77E +00	4,09E -01	4,565
Pasitikėjimo kūrimo prob._Nera prob.	0,521	0,07 5	1,955	7,14E -01	5,67E -02	-1,700
Pasitikėjimo kūrimo prob._Yra prob.	1,286	0,07 5	-1,955	1,76E +00	5,67E -02	1,700
Bendradarbiavimo ir paramos prob._Nera prob.	0,804	0,04 6	1,526	1,75E +01	5,47E -01	-5,281
Bendradarbiavimo ir paramos prob._Yra prob.	0,296	0,04 6	-1,526	6,43E +00	5,47E -01	5,281
Finansinių ir žmogiškųjų išteklių prob._Nera prob.	0,190	0,01 6	0,897	9,85E +00	4,51E -01	-4,797
Finansinių ir žmogiškųjų išteklių prob._Yra prob.	0,190	0,01 6	-0,897	9,85E +00	4,51E -01	4,797